

VIGILIA

2011 / 11

Pilinszky János emlékezete

PILINSZKY JÁNOS: Balla Demeter fényképéhez

KOVÁCS PÉTER: „Ma – álmomban – együtt legeltünk...”

SZŰCS TERI: A Holokauszt tanúsága három Pilinszky-versben

MÓSER ZOLTÁN: Pilinszky János és Georges Bernanos

ERDÉLYI GYÖRGY: Találkozások Pilinszky Jánossal

Sík Sándor, Thurzó Gábor és mások levelei Pilinszkynek

Dobai Lili, Pilinszky János és Tandori Dezső versei

TAKÁCS ZSUZSA: Naplóbejegyzések

Beszélgetés Rubin Szilárddal

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az Assisi modell	801
----------------	------------------	-----

PILINSZKY JÁNOS EMLÉKEZETE

PILINSZKY JÁNOS:	Balla Demeter fényképéhez	802
KOVÁCS PÉTER:	„Ma — álmomban — együtt legeltünk...”	803
TANDORI DEZSŐ:	„Pilinszky” (vers)	810
SZÜCS TERI:	A Holokauszt tanúsága három Pilinszky-versben	811
DOBAI LILI:	parafrázisok / PJ (versek)	819
MÓSER ZOLTÁN:	Egymás mellett. Pilinszky János és Georges Bernanos	821
ERDÉLYI GYÖRGY:	Találkozások Pilinszky Jánossal	827
PILINSZKY JÁNOS:	Amiként kezdtem (vers)	830
■	Levelek Pilinszkynek (Sík Sándor, Ohmacht Nándor, Thurzó Gábor, Pálos Rozita, Raffaelli Rafaela nővér, Szigeti Endre, Posszonyi László levelei)	831

SZÉPÍRÁS

JORGE LUIS BORGES:	A „Lovag, Halál és Ördög” két változata (vers) (Báthori Csaba fordítása)	840
BÁRDOS LÁSZLÓ:	Az ébredés rítusa (vers)	841
CSARNAI ATTILA:	A csúzlis fiú (novella)	842
FÜRJES GABRIELLA:	tekintet nélkül.; fényviszonyunk.; akkor. amikor. (versek)	846
MUSZATICS PÉTER:	Nyitva áll (esszé)	848
LÁZÁR BENCE		
ANDRÁS:	Mint friss halottak; Maraton (versek)	852

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

TASI JÓZSEF:	Rubin Szilárdal	854
--------------	-----------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

TAKÁCS ZSUZSA:	Naplóbejegyzések	863
----------------	------------------	-----

KRITIKA

GEROLD LÁSZLÓ:	Tózsér Árpád: <i>Érzékek csőcseléke</i>	871
ZARÁND KINGA:	Paul M. Zulehner: <i>A gyermek a család szíve</i>	872

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	873
---	-----

A 802. oldalon Balla Demeter, a 826. oldalon Móser Zoltán fotója

Az Assisi modell

LUKÁCS LÁSZLÓ

A képek áradatában élünk. A világ bármelyik sarkában történik valami, percek alatt láthatunk fotókat, videókat az eseményről. Némelyik kép azonban végleg belevésődik emlékezetünkbe — akár mert maga a kép páratlanul szép (vagy éppen iszonyatos), akár mert az ábrázolt esemény különleges jelentőségű. Életünk kivételes élményei mellé odasorakoznak a szimbolikussá nőtt történelmi események is: a II. Vatikáni zsinatról készült fotók, az 56. októberi forradalomról, a berlini fal leomlásáról, a „9/11-ről” készült képek. Ilyenek azok is, amelyek 1986 októberében készültek Assisiben, ahová Boldog II. János Pál pápa meghívta a nagy világvallások vezetőit, hogy együtt imádkozzanak a világ békéjéért. Ezt az évet egyébként az ENSZ a béke nemzetközi évének nyilvánította, ehhez csatlakozott a pápa is. Meghívást kaptak nemcsak a keresztény egyházak és egyházi közösségek, hanem minden más nagyobb vallás vezetői is, a természeti és törzsi vallások, a nagy keleti világvallások, az iszlám és a zsidóság vezetői is: találkoznak egymással, vegyenek együtt részt a közös zárandoklaton, az elmélyült csöndben és a böjtölésben, és kapjanak alkalmat arra is, hogy ki-ki saját hite és rítusa szerint imádkozzon.

Az esemény szimbolikus jelentőséget kapott, modell értékűvé vált. A mélyén ott rejtett az önkritikus (a keresztények számára bűnbánatra is indító!) felismerés és az ehhez csatlakozó felhívás: a vallások nevében soha nem szabad harcolni, soha többé ne legitimálnak semmilyen erőszakos cselekményt. Ellenkezőleg: segítsék a béke kultúrájának kialakulását és megerősödését szerte a világon.

A pápát több oldalról bírálták e szokatlan kezdeményezése miatt, még vatikáni körökben is: szinkretizmussal vádolták, a különböző vallások felszínes összemosását vetették a szemére, a keresztény hit megtagadását: „Krisztus a mi békénk”. Ennek ellenére a pápa, immár megtört aggastyánként, 2002-ben megismételte ezt a találkozót a 2001. szeptember 11-i terrortámadások áldozataira emlékezve.

Ezért is okozott általános meglepetést, amikor XVI. Benedek pápa ez év elején bejelentette, hogy október végén, az 1986-os találkozót 25 éves évfordulóján megismétli elődjének ima-találkozóját Assisiben. Ez alkalommal nemcsak a világ legkülönbélebb vallási vezetőit hívja meg, hanem művészeket és tudósokat, agnosztikus és nem-hívő személyiségeket is. Az ő célja is az, hogy a béke lelkiületére és kultúrájára hívjon meg minden jóakarátú embert, a különböző vallások tagjait, és mindazokat, akik lelkiismeretüket követve a maguk sajátos földrajzi, politikai, társadalmi helyzetében konfliktusaik békés megoldását keresik, lemondva az erőszakról, a másik elnyomásáról. Az Assisi esemény így Assisi modellé, a béke kultúrájára nevelő szimbólummá válhatna egyre erőszakosabb világunkban.

Balla Demeter fényképéhez

PILINSZKY JÁNOS

A kézirat, Balla Demeter visszaemlékezése szerint, nem sokkal a költő halála előtt, 1981 májusában született, a fotóművész kiállítási katalógusa számára.

A művészetben a „mozgás” legfőbb modellje a körülöttünk feszülő univerzum. A mindenség kölcsönösen távolodó galaktikáival: maga a mozgás — míg a mindenség látványa: maga a mozdulatlanság. A művészetben e „mozdulatlan mozgás” nélkül talán nincs is érvényes alkotás. Balla Demeter Schaár Erzsébetről készült képén kiválóan érzékelhetjük, hogy a művészi realitásban mennyire egy, mennyire azonos a két elem, mintha tiszta ellentétük lenne a rejtőzködő valóság egyedül lehetséges anyanyelve. Schaár Erzsébet szobornyugalma, s a fénykép felső sarkában látható szobor szinte minden porcikájában hunyorgó nyugtalansága szembeszökő. Ugyanakkor a látvány felszíne alatt a feszültség tüstént irányt és helyet is cserél, még hozzá örökösen és kifogyhatatlanul, akár egy láthatatlan mérleg két nyelve, mintha egyedül a kibékíthetetlen ellentmondásban létezne egység és egyensúly. Alkotót és alkotást úgy őrzi e fénykép, hogy szinte látjuk és érezzük amint a készülő és kész szobrok magát az alkotójukat mintázzák.

Minél tudatosabb egy művész, annál inkább kegyeli őt a véletlen kegyelme, mely persze mindig ingyenes. Balla művei közül azért emeltem ki a Schaár-fotót, mert meggyőződésem, hogy ez a legingyenebb képe, s így erényeit is ez az állandó értékeknek kijáró kegyelem érvényesíti a leginkább.

Balla Demeter fotója

„Ma – álmomban – együtt legeltünk...”

KOVÁCS PÉTER

1939-ben született Budapesten. Művészettörténész. Legutóbbi írását 2008. 9. számunkban közöltük.

Nem történészként, csak rokonként és öntudatlan tanúként szólok meg Pilinszky emlékének ürügyén. Édesanyám nővére volt Jánosnak, aki nekem keresztapám, meg — amint már régebben írtam, hogy egész életem egyik legnagyobb ajándékaként — szinte a testvérbátyám volt. Hat-hét éves koromtól egészen huszadik évemig — rövid megszakításokkal — gyakorlatilag nemcsak egy lakásban, hanem az akkori körülmények kényszere nyomán közös szobában is éltem vele. A Molnár utcai otthonban Jánossal együtt laktunk hárman gyerekek — Erika húgom, Áron öcsém és én —, a szüleink és nagymamánk (anyánk és János édesanyja). A családhoz azonban — mint már nagyon régen is — szorosán hozzátartoztak a *Baitzok*, nagymamám (eredetileg Veronika, vagy egyszerűen Veron, később már csak az „öreg” Erika) testvérei: a legidősebb Erzsébet — a magyarországi szervita nővérek rendjének alapítója —, akit a családban csak Tetének szólítottunk, és így is emlegettünk, a mindannyiunknak legkedvesebb, gyermekkori sérülése okán együgyű, de irántunk való szeretetében kiapadhatatlan gazdagságú Borbála — azaz Bébike — és a legfiatalabb, Mári.

A négy Baitz lány a szülők halála után, még az első világháború előtt érkezett a bácskai sváb faluból, Kiskomlósról Budapestre. Erzsébet és Veron postáskisasszonyok lettek, Mári ekkor óvónőnek készült, Bébi pedig a közös háztartást vezette. A háború éveiben nagymamánk önkéntes ápolónő volt. A kórházban, ahol dolgozott, ismerkedett meg a harctéri sebesüléséből gyógyuló Pilinszky Jánossal, akivel hamarosan házasságot kötöttek. Édesanyám — Erika — a következő évben, 1919 őszén született, János öccse két évvel később. A négy Baitz nővér kapcsolata az idő múlásával sem lazult. Tete Erikának, Mári Jancsinak lett keresztanyja, s ez egyáltalán nemcsak kedves cím volt számukra, halálukig természetes kötelességként élték meg a „gyerekekre” való szüntelen, gondoskodó, már-már szülői figyelmet, amit aztán a következő nemzedékre, rám és testvéreimre is kiterjesztettek.

Tete, az apáca-fejedelemasszony tekintélye megkérdőjelezhetetlen volt húgai, de a család egésze előtt is. Ez a tekintély azonban nem valamiféle elidegenítő megközelíthetlenséggel, hanem — bár nem titkolt szigorral — a szeretet természetességével érvényesült. Egyetlen alkalomra mégis emlékezni kell, amikor ez a tekintély túllépte saját határait. Máshol írtam már

Tetének (ma tudom csak így megfogalmazni: fundamentalista meggyőződéséből táplálkozó) leginkább nagymamámat megkínzó, követelően indulatos reakciójáról, amellyel Jancsinak Márkus Annával tervezett házassága hírére reagált.

Mári a család mindenese volt: mindennapi munkával segítette nővérét a szerzetesrend fölépítésének nehéz gondoljai között, miközben mindig ott állt Veron — „öreg” Erika — családja mellett is, sokszor anyagiakkal, aminek megteremtésért egész életében keményen dolgozott. Az ötvenes években, amikor Rákosiék szétkergették a szerzeteseket, Tetének és két másik kedvesnővérnek is ő adott Bébikével közös lakásában otthont. 1962-ben pedig — húgom, Kiserika és az én házasodásom után — szüleim költözhetek Áron öcsénkkel együtt hozzá.

A Baitz testvérek között egyébként Mári volt a leginkább evilági, határozott és gyakorlatias, belül azonban, lélekben a legkomplikáltabb, és ezért sokat, talán ugyancsak a legtöbbet szenvedő lény is. Soha nem beszélt élete egyetlen, nagy szerelméről. Még középiskolás diákkoromban a Petőfi Sándor utcai lakásban került valahogy kezembe egy vékony szalaggal átkötött csomag levelekkel, képeslapokkal és néhány fényképpel egy fiatal papról. Nem mertem kérdezősködni, éreztem, hogy ez lehetetlen. Később Jancsitól hallottam a történetről. A kezdeti óvónősködés (eleinte az alakuló rend munkáját is ezzel támogatta) után sok mindent próbált — egy időben „régiség” kereskedést is vitt, s már öregeken tanított engem (a múzeumi embert), milyen rejtett apróságokból ismerhetem föl egy-egy antiknak látszó tárgy hamisságát —, végül a budapesti belvárosban, a szervita atyák Petőfi Sándor utcai bérházában nyitotta meg nőiruha-szalonját. Istenáldotta tehetség volt, megrendelői között kényesen tudott válogatni, akárkitől nem fogadott el (nem kellett elfogadnia) megrendelést. Sokat olvasott — németül és magyarul is; egyaránt tájékozott volt (és nem csak iskolázottságához vagy választott mesterségéhez képest volt az!) a klasszikus és a kortárs regényírók, költők világában. A rendszeres moziba, színházba, operába járástól aztán csak öregedőben szokott el fokozatosan. A negyvenes évek előtt sokszor járt Itáliában. Később már nem utazott. Utoljára az ötvenes évek végén egyedül kelt útra Romániába, hogy nem kis megpróbáltatások árán még egyszer eljusson Kiskomlóra, szülei sírjához és az ott maradt, a Duna-deltai kitelepítésből éppen csak visszatért unokatestvéreihez.

Négyesztendőskoromban Nagyváradról — édesapám szülővárosából, ahol a visszacsatolást követő rövid néhány évben élünk — számarköhögésem miatt „levegőváltásra” Pestre vittek a nénikékhez, Márihoz és Bébihez. Egy napon Márival a Dunaparton sétálva fedeztem fel Petőfi Sándor szobrát. Kíváncsi kérdésemre kaptam a választ, hogy Petőfi „nagy magyar költő volt”.

Elgondolkodva ballagtam Mári mellett, s csak nagy késéssel, mint igazi fölfedezést közöltem vele: „Jancsi is költő.” — „Ja — mondta néném —, pénz-költő.” Akkor nem igazán értettem a rövid válasz jelentését, de hogy valami nincs egészen rendben vele, azt azért sejtettem. Sok-sok évtized múltán nem véletlenül maradt meg bennem filmszerű pontossággal, élességgel a pillanat emléke. Jancsi akkor már egyetemi hallgató volt. Édesapja korán, majd két évvel az én születésem előtt, 1937-ben meghalt. Özvegy édesanyjának Mári segítségével valószínűleg megoldhatatlan gondot jelentett volna Jancsi taníttatása. Nem tudom, inkább azt is csak sejttem, hogy bizony Jancsi választása — mindjárt, már az első egyetemi félév után otthagyta a jogászatot, amely a jövőben mégiscsak biztos (de legalábbis biztosnak látszó) megélhetést ígért, és szabad bölcsészként, irodalmat, művészettörténetet hallgatva folytatta tanulmányait — bizony nem találkozhatott a családban túl nagy egyetértéssel. A „pénz-költő” kifejezést nyilván indulat szülte. Valójában Jancsi tehetségét a családban már ifjúságától kezdve elismerték, amiben persze szerepe lehetett annak is, hogy első publikációi többnyire katolikus lapokban jelentek meg. Mári — Baitz Mária — neve ott olvasható aztán az első Pilinszky-kötet, a *Trapéz és korlát* megjelenését anyagilag támogatók sorában.

1944 őszén szüleimmel — meg Jancsival és nagymamával együtt, akik addig a Szent Domonkos utcai postás nyugdíjasotthonban éltek — Nagyváradról Pestre, a Deák Ferenc utca egyik úriasan tágas lakásába költöztünk. Novemberben Jancsi innen vonult be katonának, s került rövidesen Németországba, hogy sok — általa megírt — kaland után egy év múlva érjen csak haza. A „haza” ekkor már az ostrom alatt kiegészült és összedőlt előbbi helyett a Molnár utcai lényegesen szerényebb és szűkösebb lakás volt. Az ottani három szobában nemcsak ő, senki nem lehetett egyetlen percre sem egyedül, amit csak a gyerekek tudtak tiszta szívvel élvezni. Későbbi költözéseit, állandó vagy ideiglenes lakásváltoztatásait mindig a menekülés szándéka motiválta.

Jancsi időnként próbálkozott az önállósodással de — úgy érzem — soha nem tudott és végső soron nem is akart radikálisan kiszakadni a családi „akolmelegből”. Így ment nagymama és Tete halála után a Molnár utcából Márihoz, a Petőfi Sándor utcai végre külön szobába, majd most már keresztanyja terhes felügyeletétől szabadulva tovább, boldogan az Izabella utcai saját lakásába; ott azonban minden igyekezete és elszántsága ellenére sem érezte jól magát, s '69-ben a Hajós utcában — együtt anyámékkal, öcsém-mel meg Márival és Bébivel — ismét a családdal való közös életet választotta. Félig-elszakadást jelentettek korábban a Németh László közelében Hódmezővásárhelyen töltött hónapok, később egy önálló szoba Szabó István — ötvenhat után a Szabad Európa munkatársa — lakásában, majd hosszú szigligeti tartózkodásai, nyara-

lásai Balatonfüreden és Toldalagi Pál nővérének Buda környéki házában, hosszú hónapok Töröcsik Mariéknál Velemben, Kassákné nagymarosi villájában vagy Sárkány Endre barátjánál a számára biztosított szobában, és az utolsó évben Székesfehérvárott — közel hozzánk, mindennapos találkozásokkal, de mégis egyedül. A családhoz való erős kötődésről tanúskodik az Osiris Kiadónál Hafner Zoltán gondozásában megjelent levelezés-kötet is, mindegyik előtt az édesanyjához, nővérehez és a Márihoz írott levelek. „Tanúként” beszélhetek róla, hogy — persze a levelek is bizonyítják — mindennapi életében is a legerősebb szálak édesanyjához, nővérehez meg Bébikéhez fűzték — és persze Márihoz; Márihoz, akivel a legbonyolultabb és ellentmondásosabb volt a kapcsolata.

A Márihoz írt levelek közül csak néhány található a levelezés-kötetben, nagy többségüket húgom, Kiserika őrzi, és ő tette közzé *„Mindenből költészet lesz és csend...”* majd *Pilinszky és a család* című könyveiben. Jancsi fiatal éveiből nem maradtak főtt keresztanyjához szóló levelek, ha voltak ilyenek — s bizonyára voltak —, az évtizedek során elkallódtak. Az első ismert írás egy Párizsból 1963 júniusában keltezett képeslap, amelyet sokáig nem követ másik. 1975 áprilisában Bostonból anyámnak ír telve aggodalommal az akkor éppen kórházban ápolt Máriért: *„Erikám, mindenben számíthattok rám; tégy meg mindent Mária érdekében! Mária nagyon-nagyon szeretettel ölelem, életünk rengeteg apró mozzanatát átéltem újra veled, (...). Igen, édes Mária, pont most nem szabad elhagynod minket!”* A hozzá írt (és fennmaradt) levelek édesanyám halála után egyszerre megsűrűsödtek. A napi ügyek, apró, praktikus gondok, történések, feladatok sorolása mellett mind nagyobb teret nyert a lapokon kettenként ellentmondásos és föloldhatatlanul konfliktusos kapcsolata. Évtizedeken át közvetlen tanúként tapasztaltam kölcsönös szeretetüket, ragaszkodásukat egymáshoz, és azt a csak intenzitásában változó folyamatos „háborút” is, amelyet egymással vívtak, amelyből minden hevesége, sokszor gátakat nem ismerő indulata ellenére sem hiányzott valamiféle kölcsönös „jobbító” szándék, sőt a másik iránti „megértés” kínálata sem. Egy „békés” pillanatban, 1979 húsvétján írja Jancsi Velemből: *„Édes Mária, te faluról jöttél a városba, én a városból a falura. Teljes szívemből érzem a szenvedésed. De azzal, hogy nem teszel különbséget jók és rosszak között, egyediülléted tiszta szenvedéssé alakult át, ez egészen biztos. Ezért jársz csak látszatra a földön s mártai szereped csak látszatra az! Ne félj. Nincs mitől félni. Egyedül az jó, ami van: akár élet, akár halál.”*

Márinak sokkal esetlegesebben megmaradt, Jancsihoz írt leveleit és üzenő-céduláit — összesen hatvannégyet — az MTA Kézirattára őrzi. Az első — üdvözlés Mórról — még 1947-ben kelt, de a hetvenes évek közepéig tartó időszakból összesen is csak hatot ismerünk. Az ő írásai is csak 1976, édesanyám halála után sűrűsödtek, amikor a mindennapos párbeszédet a kölcsönös egymás-

raulaltság is szükségessé tette. A dátum szerint utolsó, Fehérvárra írt levél 1981. április 18-án kelt. Mária levelei leginkább a napi ügyekkel kapcsolatosak, beszámol róla, mit intézett, milyen telefonok voltak, egy-egy aggódó mondat Jancsi egészsége miatt, s ritkábban panaszok is. Kevesebb, ritkább bennük a személyesség meg a vitáikra való utalás is, mint keresztfia írásaiban. '79 július végén Velembe címzett levelében tűnik fel egy ilyen mondattöredék: „...*ha a családról van szó, akkor én olyan vagyok, mint a kutya, aki rögtön ugat, de nem harap...*” (Azért néha bizony „harapott” is!) Hasonló háttere lehet egy másik, Fehérvárra írt, keltezetlen levél két sorának is: „...*csak hirtelen nagy fájdalmat éreztem. Én Tetével igen nehéz időket éltem át és az egész múlt felelevenedett, de nem haragudtam és hogy Te szó nélkül elrohantál, az egy újabb sokkot okozott.*” Talán nem tévedek, amikor úgy gondolom, hogy ahhoz a vitához kapcsolódik ez is, amit Jancsi „regényének” Micsicsák-története indukált kettejük között. Mária úgy érezte, hogy ebben nem is áttételesen nővérét, Tetét érte méltatlan támadás. Erre válaszolhatott Jancsi 1980. július 15-i levelében: „*Palota, mint elveszett paradicsom él bennem, (...). Valóságom egy gyermek megmásíthatatlan mythológiája. (...) s ha figyelmesen elolvasod szövegemet — mit fáradtan nyilatkoztam — láthatod, hogy a 'vaskarika' nincs összefüggésben az apáccákkal. A lányok sírásából, a rejtélyesen megjelenő bíróságok megjelenéséből égett belém a képe. (...) Mostanában szinte bármit írok, az az elmerült félálom-világ tér vissza mindig félig-meddig gyónásszerű írásomban. Ha erről lemondanék, többé nem tudnék beszélni önmagamról. Egy biztos, amit idáig írtam, nem irányult senki ellen.*”

1979-ben Jancsi nálunk, igazi, „családiás” békében, Fehérvárott töltötte a karácsonyt. Mária néhány nappal előbb saját ünnepi készülődéséről írt néhány sort, amely rövidegében is idézi valójában szeretetreméltó lényét: „*Én az idén hosszú évek óta ismét gyermekkori szentestét fogok tölteni. Semmi ünnepi vacsora, akkor gyermekkoromban esti ima után lefeküdtünk, előbb még szépen kipucoltuk a cipőnket és behelyeztük az ablakba. Szüleim éjféle misére mentek, utána ők helyettesítették Jézuskát és megtöltötték a cipőket édességgel. Milyen boldog ébredés!*”

Édesanyám halála után a közös otthon fizikai, de még inkább a család sok évtizedes — a felek számára megkerülhetetlen — lelki közösségének összezártágában mind gyakoribb lett kettejük között a külső szemlélő számára teljesen irracionális ütközés és a viták. Magam is (a „tanú”) nem egyszer tökéletes tehetetlenségben hallgattam egyszer az egyiket, másszor a másikat: az érzelmeknek és indulatoknak ebben a háborújában az igazság fogalma egyszerűen használhatatlannak bizonyult. Jancsi egyik dátum nélküli, a Hajós utcai lakásban íródott levelében olvasuk: „*Ne félts és ne akarj 'boldogítani'. Engedd, hogy 'háborúskodás' nélkül szerethessem azokat, akiket szeretek. Ma — álmomban — együtt legettünk: Bébike, Anya, Erika, Apa és Te. Én nem kívánom, hogy ez a*

bárányidill valóság legyen — kivéve szívemet. Én egyedül szíved intelligenciáját kérem, hogy meghúzhassuk azokat a mesgyéket, amelyek nem a gyűlölet elválasztó árkai, hanem az értelem mesgyéi.” Nincs dátum Mári egyik, valószínűleg valamikor 1980-ban Fehérvárra írt levelén sem, amely szintén bepillantást enged kettejük szomorú küzdelmébe: *„Jancsikám, ne felejtse el, hogy keresztanyád is vagyok, fáradt öreg vagyok és teljes káoszban töltöm napjaimat. Bébi halála az utolsó lökés volt. Az élethez már csak egy vékony cérnaszál köt. Én már nem haragszom senkire, (...). Remélem sikerül a batyumat kiüríteni, mire a végállomáshoz érek. Nagyon szeretlek, talán egy kicsit többet, mint amennyi hasznos volna számodra!!!”*

Egyik '76 november esti, éjszakába nyúló, s mindkettőjüket megviselő indulatos vita után — mielőtt a Nagymarosra menő vonathoz indult volna — írta a még alvó Márihoz az engesztelő sorokat: *„...mielőtt elmennék, meg kell mondanom, hogy egészen kivételesen szerettelek és értettem magányodat, amihez hasonló csak az enyém volt a családban — és persze szegény Erikáé az utolsó időben.*

Én nem hiába jártam Hozzád rövid nadrágos kislány korom óta. Ezt szíved mélyén Te is tudod. (...)

A pusztát járom: vagy kapok jó szót, vagy nem. De hiszen te is a puszták vándora vagy. El tudod képzelni, hogy a legőszintébb és legverejtékesebb életgyónásra készülök — ha egyszer nem az emberi nyomorúság a szinte kizárólagos témám és problémám?

Te nagynéném vagy és keresztanyám. Megértem aggodalmadat. Illúzió. Ölelj át reggel. Mert szívemben nincs másra szükségem. A többi látszat, amiből se te se én nem jutunk tovább.

Becsomagoltam; ha valaki megértett és nyomon kísért, én voltam, Jancsid”

A Márihoz írt levelek — amikor nem pusztán napi praktikus ügyekről szólnak (bár néha az ilyen sorok között is) — elsősorban önvizsgálatok és vallomások, sikerek között és után, barátokkal körülvéve, a női szeretetet sem nélkülözve, s ha alkalmanként csalódásokkal — mint mások is — az odaadó, kölcsönös szerelmet is megélve, mégis-mégis egyedül maradván és kétségek között vergődve. Olvasva őket kerülünk igazán közel a költő és ember legbelső világához. Annál pontosabban és nagyobb őszinteséggel, mint nagynénje előtt, talán gyónásában sem nyilatkozott meg önmagáról. *„Lehetetlen — írja az egyik dátum nélküli levelében — nem bocsánatot kérnem tőled, hiszen amit tettem, olyan állapotban tettem, amikor kettőnk között minden félreértés elintéződött... bűnösnek éreztem magam Erika halálában. Valahol ezt nem bírtam egyedül elviselni. Valami örülettel határos módon akartam osztozkodni épp ebben a jogos vagy tökéletesen jogtalan örvádban és büntudatomban.”*

Egy másik hasonló levelében *„pokoli önmegvetés”*-éről ír, amit a *„legnagyobb bűnök”* egyikének tart, *„mert... önönpoklát az ilyen lény... könnyen mások ellen is fordíthatja. (...)* az, hogy egy tiszta em-

bert meggyötörjek saját mocskaimmal, a hangtalan önmegvetés és szótlan imádkozás állapotára ítelt.” — Az ilyen és hasonló, bűnbánóan önvallomásos írásokra is válasz, amit Mária egyik 1980 januári levelében ír: „Imádkozom, hogy a jó Isten keze mindig rajtad legyen és sok vergődésen átsegítsen. A látszat ellenére kívül, belül mindig őszinte voltam és vagyok.”

Eleinte — ’77-es disszidálása előtt — Áron öcsém körül kavargtak családi botrányok, s Jancsitól hol ő, hol Mária kért — követelt igazságot. „A mai kaotikus családi helyzetben — írja ’76 októberében — igyekszem hát eleget tenni mindannak, amit szeretetem és méltányosságérzetem diktál. Ha három szóban össze kellene foglalnom, — mire is áhítozom, hát: békére, szeretetre és érettségre.” Később, már ’77. januárban Szigligetről írta: „Hangod, híreid: meggyötörtek.”; majd februárban Nagymarosról: „Aggódó szeretettel gondolok Mindannyiokra, hiszen, lehetetlen, hogy a halottak ne tudják kibékíteni az élőket.” Mária ’77. február 11-i levelében talán erre a mondatra válaszolt nem titkolt keserűséggel: „Ne izgasd magad az itthoni helyzet végett. Ahogy Erikának megengedtem, hogy minden kellemetlen dolgot rám kenjen, az beleegyezéssel történt, most el kell fogadnom anélkül. Nincs mit tennem.”

A levelekben Jancsi rendszeresen beszámol munkájáról. „Regényről”, végül torzóban maradt sajátos önéletírásáról először egy ’77. július 21-i levelében olvashatunk: „Tegnap már meg is kezdtem ’regényemet’.” — Néhány nap múlva, 26-án írja: „Nyakig vagyok az írásban! Még bizonytalan az első fejezet kimenetele, de máris elkapott a gépszíj! Imádkoztatok Bébikém és Márikám, értem, munkámért és mindannyiunkért. (...) Jól vagyok.” — és egy meghökkentő, a következő hónapokban és az életéből hátralévő néhány évben újra-újra visszaköszönő gondolat: „Mégis az az érzésem: ez az ’utolsó menet’.” November végén Szigligetről írja: „Nyugtalanítanak a színdarabok; félek tőlük, pontosabban: még gondolni sem merek a velük való kockázatra és munkára. Remélem rövidesen sikerül regényemet is folytatnom, bár meglehetősen kizökkentem belőle. A köznapi élet szintjén egyedül ez tart össze: ez a föladat, ’életemet’ már egyedül ennek a teljesítésében látom még értelmesnek.” Ugyancsak Szigligetről a következő év januárjában: „Nagy-nagy békére lenne szükségem, hogy legalább regényemet befejezhessem, s egy utolsó, összefoglaló verskötetet. A ’házi’ még hiányzik a ’tető’. — Mielőtt Erika meghalt, az utolsó napok egyikén mondta: ’Majd elmegyek, és itt hagylak téged a slamasztikában.’ Hát itt hagyott. A káoszt csak kölcsönös ragaszkodásunk hidalhatja át.” A hasonló példák közül egy rövid levélfogalmazvány — vagy inkább csak kezdemény — 1978-ból, Velemből: „Drága Márikám! Így írom ezt a levelet, mintha végrendelkeznék. Neked írom, de mintha magamnak írnám. Érzem, nagyon fontos, hogy segítségemre légy, hogy életem utolsó szakaszában mellettem állj. Hárman maradtunk az üres lakásban, s én — aki jóval fiatalabb vagyok, mint ti ketten — én is úgy érzem, életem utolsó

szakaszához értem.” Fehérvárról írja ’80 novemberében: „Imádkozz értem, ahogy én is érted! Annyi bolyongás után eljutottam egyfajta hön áhított belső rendbe, amelyben élet és halál végre valamiképpen egy. Életem ezzel valójában lezárult — hála Istennek. Viszont annál inkább fölgyorsult a befele-utazás. Nem panaszkodhatom, súlyos csomagjaimhoz megkaptam minden lehetséges égi könnyítést, többet, mint vétkeim miatt megérdemelnék.” A legutolsó Márinak szóló levél ’81. április 26-án kelt ugyancsak Székesfehérvárott. „Különben — írja a közeljövő programjainak részletezése közben — ritka kiegyensúlyozott vagyok, mint utoljára tíz-tizenegy éves koromban. Valamiképp minden elhagyott, ami gyötrelmesen zűrzavaros volt bennem. S ez a belső derű, még ha rövid pihenő is — nagyon rámfért már, ha utolsó sziget is a ’végkifejlet’ előtt.”

Pécs, 2011. augusztus

TANDORI DEZSŐ

„Pilinszky”

Hafner Zoltánnak

*Nincs mélypont.
Nem mélypont van.
Nincs mélyvonal.
Nem mélyvonal van.
Nincs mélysík.
Nem mélysík van.
Nincs mélytér.
Nem mélytér van.
Nincs...
Nem...
VAN.*

A Holokauszt tanúsága három Pilinszky-versben

SZÜCS TERI

1975-ben született Leningrádban. Irodalomtörténész, kritikus. Budapesten él. Legutóbbi írását 2011. 7. számunkban közzöltük.

A Holokauszt tanúsága, tanúsíthatóságának kérdése Pilinszky János lírai életművében lehangsúlyosabban a *Harmadnapon*-kötetben jelenik meg, de ott is az egzisztenciális-vallási tapasztalatok tágabb kontextusában. Az *Apokrif* heterogén retorikája, vagy a *Ravensbrücki passió* és a *Harmadnapon* versek közt húzódó szemléleti törés a Pilinszky-líra talán legbeszédesebb, tanúságra vonatkozó gesztusa. A *Harmadnapon* utáni kötetek fejleménye pedig az, hogy a Holokausztra vonatkozó tanúság jelentősége módosul, *Auschwitz* egyseri eseménye példa-szerűvé válik.

A *Ravensbrücki passió* már a címében létrehozza a kapcsolódást a Holokauszt és Jézus szenvedéstörténete között. Alapvető kérdés, hogy milyen módon építi fel a szöveg ezt a kapcsolatot. Az állóképként, kimerevített filmkocka-szerűen (lásd így is a „kockacsend” konnotációit) jelenetezett esemény a láger-leírások egyik visszatérő elemére, az Appellplatzon való felsorakozásra, és az arra kiszemeltek előléptetésére és lelövésére utal. És egyben passió-újraírás is, mely koncentrációs táborban szituálja magát. Jelenits István arra hívja fel a figyelmet az „elfelejtett kiáltani, mielőtt földre roskadt” zárlat kapcsán, hogy az evangéliumokban (Mt 27,50; Mk 15,37–39; Lk 23,46–47; Jn 19,30) Jézus kiáltása kiemelt mozzanat, hisz a keresztre feszített halálraítéltek némán, hörögve szenvedtek. Jézus kiáltásának váratlansága vezet az evangéliumbeli római százados megtéréséhez. Jelenits értelmezésében: „a százados, aki ott állt a kereszt alatt, azt mondta, hogy valóba Isten fia volt ez. Mert a kiáltásban valami győzelem, valami remény csendült meg. Ez a ravensbrücki halott elfelejtett kiáltani, mielőtt földre roskadt. És ez a negatívum, ez visszakapcsolja a költeményt a Krisztus passiójának a történetéhez.”¹ Nyilvánvaló, hogy a passió-újraírásban az eltérések, a különbségek válnak kiemelkedően fontossá. A versben a Holokauszt az erősebbik történet, amely a hasonlóság által kiemeli a passió némely aspektusát, a különbözőségei által pedig jelzi, hogy milyen Jézus-képnek lehet tere a Holokauszt után. Ebben a passió-változatban a halál csendesen, minden megkülönböztető jegy nélkül következik be (és ez egy apró, nagyon is emberi gesztuson múlik: „elfelejtett kiáltani”). Az evangéliumbeli, emberföltöttként hangzó kiáltás nemcsak Jézus halálának egyediségét jelzi, hanem egyfajta kommunikáció megtörténtét is. A Pilinszky-versben vi-

¹Jelenits István: *Pilinszky János evangéliumi esztétikája*. In: *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János*. (Szerk. Hafner Zoltán.) Nap Kiadó, Budapest, 2000, 227.

szont a légerek egyik leggyakoribb halálneme megy végbe, bármiféle kommunikáció nélkül. A vers feszültsége éppen az első két versszakban kiemelt, különlegesen egyediként, közletről látott, de leírhatatlanul, érinthetetlenül megtartott arc, és az utolsó versszak — a rabok átlagsorsába, átlaghalálába való néma behullás — között van. Mintha a passió hangja, hallhatósága valamiféle vigaszt hordozna, amit a Holokauszt kontextusa nem tűr meg. Utalhat ez arra, hogy Biblia mindvégig hallás-centrikus; az Ószövetségben az Úr nem fedheti fel magát látványként, de megjelenik hangként, az Újszövetség pedig beszédként, igeként, szóként. (Mindezekért fogja a *Ravensbrücki passió* reciprok-párversét, a feltámadást újraíró *Harmadnapont* egy hangélmény, a „fözlúgás” bevezetni.) A csend, a hang teljes hiánya ezek szerint itt szorososan a tömeghalálhoz, az egyediség és a kapcsolat elvesztéséhez tartozik. Ám mégsem foszlik teljesen semmivé az egyediség, hisz aki ennek a halálnak a „filmkockáit” nézi, egészen különleges látvány tanúja: a lehető legközelebről figyelheti a tömegeből kiemelkedő arcot, mégis unikálisként szemlélheti azt, aki százazrekkel, milliókkal együtt halt meg, minden méltóságától megfosztva. Paradox Jézus-kép és paradox Holokauszt-kép találkozik itt. Míg a fogoly sorsa megváltoztathatatlan, mondja Pilinszky verse, Jézus történetén át szemlélve mégis megadatik neki, hogy egy pillanatra, egy ráirányuló tekintet számára szingularitása a legteljesebben kibontakozzék.

A *Harmadnapon*, mely ugyancsak Ravensbrückben szituálja magát, különös viszonyban áll az előző verssel. Míg az a passiót és a Holokausztot egymást kölcsönösen átértelmező, egymásba besugárzó világokként tárta elénk, addig itt egyértelműen Jézus feltámadásának története az „erősebb”, amely a maga vonzáskörébe húzza a ravensbrücki fogolysorsot. Ez tehát olyan passió-újraírás, amelynek nívója a szcenírozásban van. Ezáltal viszont metaforikus kapcsolat létesül a fogoly és Jézus között — olyan, amely a *Ravensbrücki passió* metonimikus kapcsolódását ellenpontoszza. A kérdés az, hogy ez a metaforikus kapcsolat hogyan értelmezhető számunkra. Jelenits a két vers egységéről ezt írja: „a ravensbrücki halott nem támad fel, Krisztus támad fel. De a ravensbrücki halottnak, fogolynak a halála mögött és a szenvedése mögött a Krisztus passiója kirajzolódik, ami azt jelenti, hogy ennek a fogolynak a halála is, a sorsa is értelmet kap, és új értelmet kap a Krisztus feltámadásában.”² Ám érdemes meghagynunk magunkat abban a feszültségben, amit a két vers együtt-olvasása jelent. Amennyiben az előző szövegben a passión keresztül való szemlélés által az áldozat méltóságának egyfajta rehabilitációjához jutottunk, akkor itt már annak a hitéhez, hogy miként a szenvedő Jézus, úgy a lemészárolt fogoly is fel fog támadni. Ám ezt a zárlat bizonyos értelemben problematizálja — a vers utolsó, latin nyelvű, Credóból átemelt sora a *feltámadás* szót *idegen* nyelven mondja ki, mintha egyfajta várakozással azt jelezné, hogy még lefordításra, beteljesedésre, megvalósulásra

²l. m. 229.

vár az ígélet. Paradox módon a jövőre való nyitottságot a vers igeidő is hordozzák, noha az első versszak jelen idejű, a második pedig múlt időben szólal meg. Nem alkalmazom az oly sok Pilinszky-elemző által említett „örök jelen” időkategóriáját: az első versszak folyamatszerű, dinamikus jelene — mintha épp most történe a ravensbrücki feltámadás —, és a második versszak liturgikus, hitvallásszerű múltideje az időtudatunk kizökkentését szolgálják, vagy egy még nem létező, új időhorizont jelzését, ahol elnyerhetik értelmüket e zavaros időkoordináták.

A *Harmadnapon* című vers által létrehozott metaforikus kapcsolatot totalizáló értelemösszefüggéseit a kötet sokhangúsága, nézőpontváltásai, és éppen időszemléletének heterogenitása ellenpontozza. Utána olyan versek következnek, amelyek valóban a kimerevített „örökkévaló pillanatot” (*Dél*) írják le, és képviláguk, dikciójuk majd az *Apokrif*-ben fog visszaköszönni. Lényeges e tekintetben a két, szövegszerűen is a szerelemmel, a kapcsolat és az izoláció vergődéseivel foglalkozó vers — ezek olvashatóak az *Apokrif* előjátékaként is, és polifóniájából kiemelik a szerelmi beszédként való értelmezés lehetőségét. (Lásd példaképpen: „A szeretők, s az alkonyat, / a házsorok ahogy kihúnynak, / s a házak közt, a homokon, / a roppant tömegű torony.” – *Impromptu*; „Emlékszel még? Először volt a szél; / aztán a föld; aztán a ketrec.” – *A szerelem sivataga*.) Mindezek után újabb időhorizontot nyit meg a *Jelenések VIII. 7.*, a kötet egyik legtalányosabb verse, és egy, az *Apokrif* világához vezető szólamot: a végidőt. Mindenképpen több és más ez a vers, mint az utolsó ítélethez fűzött kommentár. A *tanú*-motivikában egészen különös fordulatot hoz — a kötetben most hangzik el először Isten neve (kisbetűvel), máris minden bevett hierarchikus viszonyt felrúgva, ugyanis e szövegben Isten válik a világ tanújává, ő az, aki menekülne a látvány, látomás elől, de foglya marad — „de látja isten nincsen arra mód / kitörni út remény e látomásból”. Az átfordításnak ez a radikalitása, mely immár nem a teremtmény létbe, világba való belezártságáról, hanem a Teremtőéről beszél, Celan *Tenebrae*-jét idézi. Az *Apokrif* majd kibontja azt a teodíceai provokációt, amit a *Jelenések VIII. 7.* magában rejt. A *Jelenések* könyvét újraíró vers épp a végpont megnyugtató, lezáró mivoltát dúlja szét, illetve azt állítja a végidő apokaliptikus víziójáról, hogy minden időre szól — kétségbeejtő látképe ez a végtelen, folyamatosan jelen időként tomboló apokaliptikusnak.

Az *Apokrif*, miként a *Jelenések VIII. 7.* is, a *Jelenések* könyve narratívájához annak a legnehezebben értelmezhető pontján kapcsolódik: ez pedig a világot és az embert érő fájdalmas és rettenetes megrázkódtatások leírása, azoké, melyek a végítélet nagy különválasztásának, a jó és rossz megkülönböztetésének felvezetői, és előkészítik az idő öröklétbe való átfordulását. A *Jelenések* könyve nem mond ellen az evangéliumok időszemléletének — Jézus, aki-ben az evangéliumi eszkatológia szerint az ember önnön megváltottságának *már beteljesedett* voltát ismerheti fel, többször utal a jö-

³Jacques Derrida:
Minden dolgok vége.
(Ford. Angyalosi
Gergely.) Századvég,
Budapest, 1993, 35.

vőbeli eseményekre. Ezt a jelenből nézve pontszerűnek, eljövétel-szerűnek tűnő eseményt bontja ki folyamatként a Jelenések könyve. Az ígéret azt foglalja magába, hogy apokaliptikus kínok folyamánnyaként a jó/rossz, megváltott/bűnös kategóriáinak tisztázódásával együtt a folyamat részeinek értelemösszefüggései is kiderülnek, és velük a szenvedés értelme is — ez is beletartozik abba a „felfedésbe”, „feltárulásba”, amit a görög *apokalipszis* szó héber eredetije, a *gala* jelent.³

⁴Rudolf Bultmann:
*Történelem és
eszkatológia.* (Ford.
Bánki Dezső.) Atlantisz,
Budapest, 1994, 53–68.

Rudolf Bultmann áttekintő munkájában, a *Történelem és eszkatológia*ban ír a páli időkonceptióról⁴ — Pálnál a történeti időt teljesen áthatja az üdvtörténet, mind az egyes ember, mind az emberiség egésze szintjén. Számára a végidő nem csupán időbeli végpont, hanem a kegyelem világbeli kibontakozásának utolsó és beteljesítő fejezete. Mivel a kegyelem Isten „válasza” az ember bűnös állapotára, ezért a Jelenések könyvében leírt bűn- és szenvedésáradat is érthető úgy, mint a rossz felduzzadása, felgyülemlése a jó mindent lezáró kiáradása előtt. Pál a végidőt is az egyéni felelősség felvállalásán keresztül gondolja el, olyan értelemben, hogy az ítéletben végbemenő különválasztáskor ki-ki felelős azért, hogy hová kerül. Pilinszky számára a páli a kitüntetett koncepció — ezzel polemizál az apokalipszist újrairó versekben (de már a korábbi *Késő kegyelem*-ben is: „Mit kezdjen, akit elítélt, / de fölmentett később az ég...”). A páli megközelítés a szenvedés kérdésére választ ad: felkészülésnek látja a végre, és folyamatos lehetőségnek az Istenhez-térésre. A teodíceai irányultságú kérdésföltevés nyilvánvalóan épp ezt a keretet kívánja vizsgálat alá helyezni, szétfeszíteni — kritika alá vonni azt a tézist, hogy a szenvedésnek volna valamiféle előre, tehát a végre mutató értelme, célelvű kontextusa. Természetes, hogy miként a Holokauszt utáni zsidó teológiai kérdésesnek látta a messiásvárás hagyományának zavartalan fenntartását, úgy a kereszténység nézőpontjából a végidő is újraértelmezésre szorult. Ezt az *Apokrif* és a *Jelenések VIII. 7.* együttes olvasása is felfakasztja, s a befogadónak elsősorban azt a tapasztalatot nyújtja, hogy az időnek az üdvtörténet általi értelmezhetősége felbomlott. A *Jelenések VIII. 7.* mindezt a tehetetlen, az apokaliptikus pusztulást bevégezni képtelen Isten alakja által szólaltatja meg, illetve a beszédmódok egymásba hajlása által: a felütéssel kezdődő első versszak stilizációja, mely a bibliai apokaliptikus beszédmódot idézi fel, a harmadik versszakra egy személyesebb, belső folyamatokat — vergődést, bezártságot — leíró versnyelvvé alakul, amely különös feszültségben áll azzal, hogy az érzelmileg bensőségessé váló leírás főszereplője *isten*.

A vég képzetének, ígéretének fenntartása a gondolkodás velejárója, mondja Derrida *A filozófiában meghonosodott apokaliptikus hangnemről* című írásában — nem vagyunk képesek lemondani a feltáruló igazság igényéről. Minden beszéd, ami *mond* valamit, az elrejtés és feltárás játékát játssza, ígér és homályban hagy. A végidő dogmájának felbomlása éppen ezért okoz zavart, hisz az időnek mint történet-

nek az elgondolhatósága, értelmezhetősége fordul át támaszpont nélküli káoszba ily módon — ez az *Apokrif* egyik alapkérdése és tétje. Az *Apokrif* esetében is elmondhatjuk azt, amit a *Tenebrae* kapcsán figyelhetünk meg: a vers intenzív kérdéshorizontja magához hajlítja a dogmatikát, hogy megvizsgálja és ütköztesse azt a szövegben nyelvére lelő emberi tapasztalattal. Ezt az értelmezést a cím is táplálja, hisz az *apokrif* voltaképpen a *másik* beszédmód, a nem-kanonikus, amely Derrida szerint „kijátssza a cenzúrát”.⁵ Kulcsár-Szabó Zoltán felhívja rá a figyelmet, hogy az apokrif apokalipszisek egy egészen különös feszültség hordozói, hisz amíg az apokalipszis „feltár”, addig az „apokrüphosz” szó valami rejtettre utal⁶ — ezt a dinamikát, feltárlás és elrejtőzés küzdelmét Pilinszky szövege magában hordozza.

Felütéssel, és a biblikus beszédmódok közül az apokaliptikus retorika felidézésével kezdődik a vers. Az első sorban az időhatározó — *akkor* — előre mutat, a definiálatlan jövőbe. Ezt pontosítja a következő részben a világméretű *szétválasztás* mozzanata: a végítéletre utal tehát az időhatározó. Ugyanakkor ez dekonstruált végítélet, az eljövétel helyett az elhagyatás ideje (nem biztosít végső helyet, hovatartozást, otthont, sőt, nem rendszerszerű, avagy nem „igazságos”; ráadásul egyre szűkösebb terek felé mutat, az égtől a kutyaólig.) A „világvégi esett földek” illetve a „kutyaólak” periférikus, megalázott lényei nem rehabilitálódnak, nem szolgáltat nekik igazságot az ítélet — mindörökre a periférián maradnak. A világra indifferens isteni tekintet néz, nem az irgalom: „És látni fogjuk a kelő napot, / mint egy tébolyult pupilla néma és / mint figyelő vadállat, oly nyugodt”. (Később a Nap-allegóriához a harag is asszociálódik az ötödik szakaszban: „Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten/ a haragos ég infravörösében.” Így alakul ki a „harag napja”-asszociáció.) Számkivetett, otthontalan az is, aki a harmadik szakaszban beszélőként lép elő, és elmondja, hogy miképpen fog majd *akkor* szólni. A negyedik szakasztól kezdődően az előjelzett monológ által az ő „szólásának”, szavainak a jelenidejébe kerülünk, tehát az „akkor”, a végítélet idejébe. Abba az időbe, amely nem a találkozáshoz, a Teremtőbe, teremtésbe való beágyazottság visszanyeréséhez vezet, hanem épp az ellenkezőjéhez, a totális elhagyatottsághoz — ezzel voltaképpen már az első sorban pontosan meghatározza a szöveg az Isten-fogalmunknak szegezett provokációt.

A negyedik szakasz a megszólaló szerepét szituálja, méghozzá a többes szám második személyű megszólításon keresztül — ez mind a jánosi, mind a prófétai kirekesztettségére utallhat, a száműzött vagy kigúnyolt ember pozíciójára, aki mégis szól a gyülekezetekhez, avagy a néphez. Aki beszél, az „utolsó és egyetlen tanú” szerepében áll. E beszédhelyzetet ellenpontozza a heterogén, különálló regisztereket mozgató versnyelv — „a tárgyias és a metaforára, hasonlatra alapozott allegorikus sajátos ötvözése ez, amelyben a szintézis úgy jön létre, hogy a külön jelentéstani és poétikai tartományok megőrzik és megmutat-

⁵Jacques Derrida:
i. m. 82.

⁶Kulcsár-Szabó Zoltán:
Intertextuális háttér és a szöveghagyomány rétegződése az Apokrifben.
In uő: *Hagyomány és kontextus.* Universitas, Budapest, 1998, 88–89.

ják jellegzetességüket”.⁷ A szerepet végképp groteszkké teszi az ön-
nön ellentétébe átfordított bibliai kontextus. A tanúságtétel a szöveg-
ben a leghetetlenebb körülmények közt igyekszik megvalósulni.

Az *Apokrif* önmagát a bizonytalan jövő-távlatban (a végidőben) fel-
hangzó tanúsító monológként szcenírozza, ezáltal pedig az olvasóra
is az eljövendő események tanújának „szerepét” osztja, a szövegbeli
dramaturgia alapján. A ricoeuri tanúság-analízisre hivatkozva mond-
hatjuk, hogy ez az a pont, amikor az utolsó/egyetlen tanú keresi azo-
kat, akikre bizonyágtételét rábízhatná, hogy ne szakadjon meg az em-
lékezet láncolata, a jelölők sora. Ezzel az általunk már több szempontból
is körbejárt tanúsításról azt is elmondja a szöveg, hogy ahol az elfo-
gyatkozik, ott már a vákuum, a semmi következik. E dramaturgiai fo-
gással egy autoreferens olvasat előtt is megnyílik az út, hisz létét a vers
az olvasóra mint jövőbeni tanúra bízva, amennyiben a befogadás ta-
lálkozásként, közösségre-lépésként valósul meg. Igaz, a befogadásnak
ezt az utópiáját a következő sorok nem hagyják kialakulni.

A közösség megszólításakor — a negyedik, „Ismeritek az évek vo-
nulását” kezdetű szakaszban — a tanúsító hang mindazt felsorolja,
amire a hit reménye szerint akkor is ráirányulna az Isten irgalma és fi-
gyelme, ha részvételtjes emberi tekintet nem is látja azt. Ilyen az idő
nyomot, gyűrődést, ráncot hagyó múlása, az elhagyatottság, a fájdal-
om — és a felsorolás végül a légerek világát felidéző fogoly-versek
néhány, a megoszthatatlan szenvedés metaforájává alakuló képével
zárul (*gödör, fegyencfej, vályú*). A vers világa viszont nem tud erről a
részvételtjes tekintetről. Egyedül a megszólaló tanúskodik a rajta s
körülötte nyomot hagyó szenvedésről, és az általa megszólítottak kö-
zösségét hívja fel, hogy lássák, ismerjék, érezzék át — hogy maguk is
tanúivá váljanak, és a világból hiányzó átfogó, transzcendens irgalmat
saját odafordulásukkal pótolják. A dramaturgia szerint ez az a pozí-
ció, melybe megszólítottként az olvasó léphet. Ugyanakkor ez a részt-
vevő közösség nem képes megszületni — a beszélő magára maradá-
sát egy nézőpontváltás hangsúlyozza a hatodik szakaszban, ahol az
egyik szám első személyű dikciót a harmadik személy neutralitása
váltja fel: „Így indulok. Szemközt a pusztulással / egy ember lépked
hangtalan. / Nincs semmije, árnyéka van. / Meg botja van. Meg rab-
ruhája van.” A legerőteljesebb jelzése ez annak, hogy e világban a sze-
mélyesség nem épülhet föl, mert a Másik — akár Istenként, akár em-
beri közösségként: — nincs, és az apró részleteket is meglátó, azokkal
együtt érezni képes szeretet magára marad. Magára marad a tanúság
is, amely nem jut el a létehez szükséges Másikhoz.

A második nagy rész éppen a Másik utáni vágynak ad hangot,
mely összefonódik az eredet, kezdet, otthon utáni sóvárgással. A Jó-
zsef Attila-i szerelmi költészetet továbbgondoló versnyelv itt kap-
csolódik a bibliai szöveg újraírásához (a tékozló fiú parabolájához).
Az *Apokrif*nek ezen a pontján metonimikus kapcsolat jön létre az
Újszövetség és a megszólaló én között, hisz az „ahogy megjött ő is
a Bibliában” sor kívül helyezi a beszélőt az egzisztenciális hazata-

lálást beteljesedett Istenre-találásként elbeszélő történet keretein, az „ahogy” szócska által egy érintkezéses kapcsolódást tart fenn. E szöveggesztus azt is jelzi, hogy a beteljesedés lehetőségének fenntartása vagy szertefoszlása mentén dől el, hogy az emberi egzisztenciát a Biblia kontextusán belül vagy kívül látjuk. A vers belső feszültségét többek közt épp az tartja fenn, hogy e kérdés ugyanakkor a biblikumot újraíró poétikai nyelv által hangzik fel; avagy, Kulcsár Szabó Ernő megfogalmazásában: Pilinszky „egy kérügmátikus alapozottságú nyelven éppen arról tudott megrendítő erővel szólni, amiről joggal lehetett úgy vélni, hogy túl van a nyelvi mondhatóságon”.⁸ A Másikra való rátalálás mint az otthonosság lehetősége, s az attól való megfosztottság itt nyelvi problémaként, a saját megszólalás megszűnteként merül föl. Ez a második rész utolsó szakaszaiban válik explicitté, ahol a megszólaló immár az „emberi beszéden” is kívül helyezi magát. Ennek a résznek a végére a többféle dikcióból összeszőtt heterogén, nem-saját versnyelv fokozatosan leegyszerűsödik. Az emberi beszédre való képtelenség előbb a vers vízióinak képeivel íródik össze, majd pedig négy egyszerű állításban hangzik fel, (szinte) minden metaforikus regisztertől mentesen: „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet. / Hazátlanabb az én szavam a szónál! / Nincs is szavam.” A tanúbizonyosság létmódját jelentő nyelvviség is ellehetetlenül tehát.

Ezek után a szövegfolyamatot sokként éri és fölszakítja egy egészen újfajta poétikai szemléletben fogant versmondattal: „Iszonyu terhe/ omlik alá a levegőn, / hangokat ad egy torony teste.” Schein Gábor írja,⁹ hogy a *torony* szó két, egymással ellentétes jelentésösszefüggést emel át az Ószövetségségből: egyfelől utal az Úr egyik megnevezésére, másfelől pedig Bábel tornyára, a „nyelvek összezavarására”, vagyis az emberi beszéd univerzális érthetőségének és birtokolhatóságának megszűntére. Bármilyen értelemben is álljon a *torony* trópus a szövegben, összedőltenek következménye egy hang az egyébként elnémult világról tanúskodó versben. Nem boncolom tovább ezt a mozzanatot, amely a várva várt, kívülről érkező hangot a kettős ószövetségi háttérű *torony*-trópusnak az összeomlásával, összedőltevel kapcsolja egybe; itt ugyanis a szöveg sem kíván továbblépni, a „hangot” mint hermetikus jelet megtartja a maga felfejthetetlen zártságában. Az argumentálhatatlan, az érthetetlen érzék meg a versbe. Ugyanakkor, ami itt történik, az voltaképpen összefoglalja mindazt, amit a vers az abszolút/Végtelen tanúsításának abszurdításáról mond. Olyan szakasz követi ezt a második rész zárataként, amely megint csak egészen újfajta versnyelvet hoz be a maga végsőkéig leegyszerűsített tárgy- és önleírásával, melynek során az *én* — a személyesség, társiasság viszonyaitól megfosztva — önmagára is mint élettelen tárgyra tekint: „Kimeredek a földből.” Mondhatni, ezek a tanú nélküli lét szavai.

Mindezek után a vers utolsó szakaszaiban megrázó szempontváltás történik, az eddig részvétlen, szeretetlen Isten áll elénk ta-

⁸Kulcsár Szabó Ernő: *Kérügma és abúzió*. In: „Merre? Hogyan?” *Tanulmányok Pilinszky Jánosról*. (Szerk. Tasi József.) Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1997, 316.

⁹Schein Gábor: *Poétikai kísérllet az Újhold költészetében*. Universitas, Budapest, 1998, 200.

núként; ám — és itt megint egy jellegzetes Pilinszky-motívum kap szót — *túl későn* érkezik, az élőkkel már nem tud kapcsolatba lépni, csak rátekinthet a megkövült világra. Eljövetele éppolyan abszurd, mint a *Jelenések VIII. 7.* menekülni képtelen Istenéé. Ekkorra már az élők egyediséget hordozó arca megkövült, kötörmelékké vált; a teremtmények elevensége kiveszett a világból az életet-lelket hordozó levegővel és vízzel együtt (lásd „lélekzet nélkül”, „levegőtlen prés”, „könny helyett... üres árok”). A megszólalás szituálása megint csak mélységesen abszurd, ugyanis az előjelzett monológ itt valami olyasmiről számol be egyes szám első személyben, aminek lényege épp az, hogy ez a szám és személy egyszerűen értelmetlen, hisz az identitást képező mozzanatok végképp felszámolódnak abban a folyamatban, melynek metaforikus kifejeződése a megkövülés. Emiatt veszti értelmét a teremtményre hulló teremtfői tekintet is, amely eddig figyelmen kívül hagyta vagy haraggal szemlélte a világot. S bár Isten „lát”, tehát tulajdonképpen ő maga válhatna az elélettelenedett teremtmények létének tanújává, mégis, továbbra is hallgat — ezért nem adja át neki az egyes szám első személyű megszólalást a beszélő. Az Eljövétel/Visszajövétel idejére tehát egy beszédképtelen, a világra rezonálni nem tudó Isten érkezik el. Az utolsó ítélet a *Jelenések* könyve 20,11–15 szerint minden valaha élt ember találkozását hozza el a fehér királyi széken ülővel, „a pokol pedig és a halál vettetének a tűznek tavába”. Mozzanatról mozzanatra épül fel ennek ellentéte az *Apokrif*ben: itt az elevenek válnak megkövült tárgyakká, és a halál nem nyelettetik el az élet mindent fölülíró győzelme által, hanem pontosan az élet és a halál közti differencia szűnik meg. Ellentétébe fordul át a végidőnek az értelemnyerés bekövetkeztét elhozó mivolta is, hiszen a későn érkező, későn „látó” Isten képe mind a Teremtő, mind a teremtmény létét szükségstelené, kontextusnélkülivé teszi.

Az *Apokrif* mint tanú-vers rávilágít a bizonyoságtévő beszédsszituáció összetettségére az előjelzett monológ struktúrája által — ebbe mintegy belefoglaltatik az a tapasztalat, hogy a szenvedés idején, a tanúsítandó pillanatban a nyelv néma; csak máskor, más időben, temporális elválasztottságban tud tárgyról szólni. Ám mindezeknél sokkal lényegibb mozzanatot tár fel a harmadik nagy rész zárata, mely különös, a vers negatív viszonyai közt sajátos reménylehetőségről beszélő fordulatot hoz. Az ellehetetlenült, magára maradt, nyelvét elveszítő tanúság épp megszűntében, összeomlásában, egészen más módon, mégis megszületik: *a tanú maga válik jellé*. Redők és rovátkák összességévé kövül, mondhatni, egyfajta kőtáblává, melyen bizonyoságtétele — önnön léte — hagy nyomot. Ugyanez az utolsó szakasz szerint minden létezőről elmondható: az „üres árok” úgy mutatkozik meg arcuk helyén mint írás, mint szöveg. Saját legitimitációjára nem épít fel pozitív utópiát, és éppen a pusztulásában alkotódik meg a tanúság. Nem tudni, lesz-e olvasója e jeleknek és nyomoknak, s ha igen, ki lesz az.

Az egész kötet kontextusában az *Apokrif* intenzív feszültségben áll a kötetcímként kiemelt *Harmadnapon* krisztológiai szemléletével. Ezt a feszültséget igyekeznek áthidalni Balassa Péter és Jelenits István értelmezése, amely az *Apokrif*ban megszólaló totális elhagyatottságot a passió hasonló momentumával olvassa össze. Félő, hogy ez az *Apokrif* provokatív kérdéseket feszegető jelentéshorizontját leszűkíti. A kötet egészéről is elmondhatjuk, hogy szemlélete nem a homogenitás irányába törekszik, hanem töréseket, repedéseket hordoz. Az *Apokrif* Istentől elhagyott, Istenre sóvárgó világában az elhagyatottság tanúja képtelen pótolni Istent, képtelen fenntartani a jelölők láncolatát, és így a többi létezővel együtt maga is elszenved a létnek tanúsítatlanná, semmivé való átváltozását. A tanú jellé válásának végső fordulata azonban magának a tanúságnak egy egészen új megvalósulását tárja föl, amely a lévinasi értelmezéshez áll közel: a tanúság nem birtokolja önnön legitimációját, és a tanú legfeljebb saját felelősségvállalásával kezeskedhet érte. Az *Apokrif* olvasható úgy is, mint a nyelv elvesztésének a története, egészen az elnémulásig — és éppen e felemésztődésben valósul meg paradox módon az, amit Adorno igényel a tanúságot hordozó művésztől, nevezetesen, hogy benne a szenvedés hangjára lelhessen. A nyom, a seb, a rovátka, az árok mind a nyelven kívülinek a mindezek ellenére megtörténő tanúsíthatóságára utal. Ebben az értelemben az *Apokrif* beszélője valóban a végsőkig vitt felelősségvállalást testesíti meg, amely önmaga feláldozása árán is teret akar adni a mondhatatlan emlékezetének.

DOBAI LILI

parafrázisok / PJ

„Azt hiszem, hogy”

*hiszem és tudom hogy szeretlek
tágra nyílt szemmel
csodálom azt hogy
élsz mégis
látom és láthatod hogy
az elcsúszott idő a
tünékeny választások és
esetleges döntések
nemcsak
súlyos buckákat de
hegyeket emelnek
közénk és*

*nem is a szeretet
tériszonya fog el és
nem is az aggodalom
hanem az iszonyú
szakadék vonzása amit
ordító hallgatás
ró ránk és hogy
nem szabad hinnem hogy
összetartozunk hiszen
kezemet nem veheted
kezedbe soha*

„sebesség és égtájak nélkül”

*nem is a zuhanás
hanem a végtelen
csönd a reménytelen
lebegés ég és föld
nélkül ahogy
nincsen valamitől el
vagy oda
Hozzá(d)*

„semmi se történt,
s minden megtörtént”

*nem süllyedés felemelkedés
volt oda ahol
nincsen élet és halál sincs
tisztá gondolat a
képzelet gyönyörű
vidéke angyallal
megszentelt létezőtöredék
pillanatnyi tudás arról hogy
Isten ölen
minden semmi
a semmi a minden*

Egymás mellett

Pilinszky János és Georges Bernanos

*Ülök a kora őszi kertben, és olvasok. A kertet, az égboltot, a fákat, s egy öreg kutya pillantását, jelenlétét olvasom. Estétként előbb a szürkületet, később a csillagok betűit, az éjszaka zajait, a csönd „betűvetését”. Kifogyhatatlan olvasmány!*¹

1946-ban született Szekszárdon. A PPKÉ BTK-n tanított fotóelméletet és esztétikát. Legutóbbi írását 2010. 12. számunkban közöltük.

¹Pilinszky János: *A könyvek könyve*. In uő: *A mélypont ünnepélye*. (Vál. és szerk. Jelenits István.) Szépirodalmi, Budapest, 1984. I. 459. (A továbbiakban: MŰ I.)

Áldozás és áldozat

²Szent István Budapest, 2009. (Ford. Just Béla.)
— A továbbiakban a felszövegben ennek a kiadásnak az oldalszámait adom meg zárójelben.

³Amikor átnéztem a Vigiliában Tandori Dezső *Olvasónaplóját* (2006. augusztus), akkor arra gondoltam, hogy az összehasonlítás nem is véletlen, hisz Bernanos regénye olvastán ő is Pilinszkyre gondolt a „kiút-fogalom” kapcsán.

Hit, szeretet, szegénység

Ülök a kertben és olvasok. Először úgy, ahogy a költő tette. Aztán a költővel. Mert Pilinszkynek *A mélypont ünnepélyét* lapozom. De előttem, az asztalon fekszik egy másik könyv is. Ugyanis amikor a felső szobámból lehoztam Pilinszky két kötetét, rátettem egy kis asztalra, hogy majd idővel átolvassom és jegyzetelem. Csak napok múlva vettem észre, hogy Georges Bernanos könyvére, az 1926-ban, Párizsban megjelent *Egy falusi plébános naplójára*² tettem a magyar költő összegyűjtött prózai munkáját. Közben megtudtam, hogy ezt a könyvet, amelyet én mostanában olvastam el, Pilinszky is jól ismerte, és többször is idézte.³ Ez a véletlen adta az ötletet, hogy az író és a költő prózájában olvasható hasonló témákat, gondolatokat kimásoljam és összevegyem. Ezért olyan ez a kis írás, mint egy tükör, ahol az idézetek oda-vissza olvasandók és olvashatók: Pilinszkytől Bernanosig, illetve Bernanostól Pilinszkyig.

Rögtön az elején el kell mondanom, hogy a papságról külön azért nem szól Bernanos, mert az egész könyv, minden egyes sora erről szól. Mészáros Vilma azt írja Bernanosról, hogy magányos farkas volt, „minden regényének középpontjában Isten és a Sátán harca áll, a hős pedig, akin keresztül csatájukat vívják, szinte mindig pap. Hozzátehetnénk: szinte mindig ugyanaz a pap. (...) Milyen hát ez a pap, aki az író szándéka szerint az ateista és élvezetekbe merült földi világot a túlvilággal összeköti? Nyugodtan felelhetjük: éppen ellenkezője az átlag papnak.”⁴

A költő is röviden szól, bár egyszer viszonylag hosszú riportban számol be egy aranymisés vak papról. Uhl Antalnak ilyen megható sorokat szentelt: *Beszédének legszebb gondolata — amelynek katartikus erejével érintette meg a hívőket —, hogy „Isten papja nemcsak áldozatot mutat be, hanem önmagát, saját életét is föláldozza a Mennyei Atyának”*.⁵

A félelemről és a kishitúségről szólva a költő így idézi Bernanost: *„Ne féljete, kicsinyhitűek...” — mondta a Mester, mert bizony van mitől félnünk! Bernanos egész drámát szentelt a gyávaságig menő félelemnek, hogy a végén épp betegesen rettegő hősnője váljék a legbátrabbá a halálban.*⁶

A hívő a mindenség örök gyermeke, vallja Pilinszky: *A hívő semmivel se tud többet, mint a hitetlen. De úgy érzi, hogy az ember létszférája messze túlnő tudása határain. Hogy az ember befejezetlen, végtelen szabadság...⁷*

⁴Mészáros Vilma: *A mai francia regény*. Gondolat, Budapest, 1966, 217.

⁵Új Ember, 1959. június 21. (A továbbiakban: ÚE.)
In: MÚ I. 52.

⁶ÚE, 1978. január 15.
In: MÚ I. 489.

⁷ÚE, 1973. június 10.
In: MÚ I. 440.

⁸ÚE, 1967. március 26.
In: MÚ I. 325–326.

A hitről ezt vallja Bernanos falusi plébánosa: *Nem, nem vesztetem el a hitemet! Ez a kifejezés: „elveszteni a hitet”, amint az ember a pénztárcáját vagy egy kulcscsomót veszít el, egyébként is mindig egy kissé együgyűnek tűnt fel nekem. Valószínűleg annak a polgári és illedelmes vallásosságnak a szokincséhez tartozik, melyet a 18. századi szomorú, de sokat beszélő papok hagytak ránk örököül. Az ember nem veszti el a hitét: csak annyi az egész, hogy a hit megszűnik táplálni az életet.* (106.)

A hit és a hitetlenség kapcsán még egy megrendítő példázatot idézek Pilinszkytól — az Újszövetség egyik legdrámaibb jelenetét — a hit fölismeréséről és annak elfogadásról: *Tudjuk, hogy szó szerint egyetlen embernek ígérte meg a paradicsomot: a jobbán függő latornak. S ez egyáltalán nem véletlen. Benne, a jobbik latorban, egyetlen pillanatban valósult meg az emberi lét három végletes pillanata: a halál, a szeretet és a hit élménye, s mindhárom tökéletes egységben, s tökéletesen sajátjaként már. Abban a pillanatban, amikor Jézushoz fordult, fogadta el és teljesítette be halálát. De ettől nemhogy megszűnt volna szeretni, hanem szeretete is épp ezzel a fordulattal született meg benne, hogy a hit legintimebb és legbizonyosabb vallomását mondassa el vele anélkül, hogy Jézus tanításából bármit ismert, s föltámadásának dicsőségéből bármit is előre tudhatott volna.*

A szeretet hirdetése a kereszténység egyik pillére: *Szeretet híján a valóság a semmibe hanyatlik vissza — vallja hűséges meggyőződéssel Pilinszky, másutt pedig ezt írja erről: Az, ami Jézus tanításából és követéséből fontos, lényege szerint egyetlen pillanatba tömöríthető. Ez volt az ő jó híre. Hogy a szeretet meredeken lerövidíti a hozzá vezető végejárhatatlan utakat. Egyetlen föltétele, hogy a szeretet valóban gyökeret ereszzen bennem, az én szeretetem legyen (szemben az énszeretettel) a másik iránt. Ez az a „kisajátítás”, mely sohase önzés, hanem épp ellenkezőleg, kitárulás és elszemélytelenedés, mely szabad utat enged szívünkben Isten üdvözítő szeretetének és baráti meghívásának.*⁸

A szeretetről és a szegénységről ezt mondja a fiatal ambricourt-i plébános: *Őszintén hiszem, mindegy: szegény vagyok-e, vagy gazdag, csak azt szeretném, ha előljáróink egyszer s mindenkorra eldöntenék ezt a kérdést. Arra kényszerítenek bennünket, hogy polgári jólét keretében éljünk, pedig ez annyira nem illik nyomorúságunkhoz... A nagy szegénység könnyen tud méltóságteljes maradni. Akkor hát miért kell fenntartani a látszatot? Miért csinálnak belőlünk szűkölködőket?* (25.)

Egyetlen egy társadalom sem fogja kiirtani a Szegényt. Egyesek az emberek ostobaságából, hiúságából, bűneiből élnek. A Szegény a szeretetből él. Milyen fenséges szó! (84.)

„Ha valóban keresnéd Jézus Krisztust, megtalálnád” — mondtam neki. Ezt felelte: „Ott keresem a jó Istent, ahol a legtöbb esélyem van, hogy megtalálom, a szegények között.” (103.)

Középút, középszer

Ki az, akit nem foglalkoztatott élete során a középút, és kit nem boszszantott a középszer? *Mi is hát a különbség az „arany középút” és a középszerűségbe való menekvés között? — teszi fel a kérdést az Új Emberben Pilinszky János. — Az előbbi föltételezi a lankadatlan és tárgyilagos figyel-*

met; az állandó kritikát és a tájékozódás örömét; a „játékszabályok” kölcsönös tiszteletét. Nem így a közép-szer! A közép-szerűség eleve fél a valóságtól és ke-riül minden igazságot, mely egykönnyen arra kötelezhetné, hogy földadja kicsi-nyes önzését. Számára egyedül az fontos, hogy olyan világot hazudhasson maga köré, amelyben se kicsivé (vagyis alázatossá), se óriássá (vagyis hőssé) nem kell válnia. Titkos elve: kicsinyesen és nagyozolva! (...) A közép-szer viszont, ha már a gondolkodástól is fél, még jobban retteg a cselekedettől, a vállalásról.

⁹ÚE, 1975. augusztus 17.
In: MÜ I. 471.

Dosztojevszkijnek igaza volt, amikor az ördögöt közönségesnek vélte. És ha az ördög csakugyan közönséges, a pokol minden bizonymal közép-szerű. Kilátástalanul és reménytelenül közép-szerű.⁹

Az ördögöt emlegeti a közép-szer kapcsán Bernanos is: — Órizd meg magadnak, amit mondani fogok: minden baj talán abból eredt, hogy gyűlölte a közép-szerűeket. „Te gyűlölöd a közép-szerű embereket” — mondtam neki néha. Ő pedig nem tiltakozott, mert, ismétlem: igaz ember volt. Az embernek vigyáznia kellene, látod? A közép-szerű ember az ördög csapdája. A közép-szerűség túl bonyolult dolog számunkra, Istenre tartozik. Addig pedig a közép-szerű embernek menedéket kellene találnia árnyékunkban, a szárnyunk alatt. Menedéket, meleget — hiszen olyan szükségük van melegre, szegény ördögöknek! (103.)

**Öröm, szomorúság,
szenvedés, igazság**

Az öröm akarásáról ez olvasható az Egy falusi plébános naplójában: Nem elég akarni, hogy az ember örülni tudjon. Egy kisfiú hónapokig boldogan játszik el a legkisebb filléres babával, míg egy koravén gyermek ásitozni fog az ötszáz frankos játék láttára is. Miért? Mert elvesztette gyermeki lelkiületét. Nos, hát, a jó Isten azzal bírta meg az egyházat, hogy megőrizze a világban ezt a gyermeki lelkiületet, ezt a romlatlanságot, ezt az üdeséget. A pogányság nem volt a természet ellensége, de csupán a kereszténység teszi nagygyá, önt lelket belé, teszi méltóvá az emberhez, az ember álmához. (20.)

A szomorúságról és vidámságról, az örömről és szenvedésről mindketten vallanak. Pilinszky szerint az örömbé és szenvedésbe egyedül a tiszta szívűek merészelnek alászállni, s épp a bűnös szív az, mely a semmi ke-riülővel kitér az ismeret, a szenvedés és az öröm útjából. Igen, vakmerő szívűekre, az élet mélységes szeretetére és megbecsülésére van égető szükségünk, hogy megszülessék számunkra a vigasság új formája, hogy ismét körülülhessük a kánai asztalt! Hiszen, kivétel nélkül ez után a derű után vágyozunk.¹⁰

¹⁰ÚE, 1960. augusztus 14.
In: MÜ I. 78.

A fiatal papot így oktatja egyik, idősebb kollégája: A keresztény nép nem szemforgató nép. Az egyháznak jó erős idegei vannak, nem ijed meg a bűntől, sőt. Nyugodtan szembenéz vele, sőt Jézus Krisztus példájára el is fogadja, magára vállalja. Ha egy jó munkás becsületesen dolgozik a hét hat napján, megengedhetik neki, hogy szombat este leigya magát. Nézd csak, majd az ellenkezőjével határozom meg neked, hogy mi a keresztény nép. A keresztény nép ellenkezője a szomorú nép, az öregemberek népe. Azt válaszolhatod, hogy ez a meghatározás nem nagyon teologikus. Elismerem. De elgondolkoztathatja azokat az urakat, akik végigásítják a vasárnapi szentmisét. Persze hogy ásítgatnak! Csak nem gondolod, hogy az egyház meg tudja őket tanítani az örömré abban a hetenkénti fél órában?! De még ha betéve tudnák is a Tridenti zsinat katekizmusát, valószínűleg akkor sem lennének vidámabbak. (19.)

Az igazságról mindketten röviden vallottak: *Ha útközben találkozol egy igazsággal, nézd meg jól magadnak, hogy alkalomadtán rá tudj ismereni, de ne várd, hogy majd az kacsint rád. Az Evangélium igazságai sohasem kacsintgatnak. A többi igazsággal sohasem tudja az ember biztosan, hol hemperegetek, mielőtt hozzánk elérkeztek...* (43.)

Mert végtére is, az igazság a hatalmasok kezei között csak ugyanolyan kormányzati eszköz, mint a többi. Miért nevezik igazságnak? (203.)

¹¹ÚE, 1972. január 23.
In: MÜ I. 421.

Pilinszky vallomása, az írás címe szerint is, néhány szóból áll: *Ahhoz, hogy igazságos lehessen, tudnom kell, hogy nem vagyok birtokosa semmiféle abszolút igazságnak.*¹¹

Bűn és bűnbánat

A bűn, a bűnös és a bűnbánat egy pap és egy keresztény ember számára megkerülhetetlen kérdések. Kétféle módon viszonyul a kereszténység a bűnhöz és bűnöshöz — írja a költő. *Mert bármiféle bűnről legyen is szó, Jézus magatartása tökéletesen más a bűnnel szemben, és megint tökéletesen más a bűnössel szemben. A bűnnel szemben csupa könyörtelen tiltás, de már a bűnössel, s kivált a vezeklővel szemben csupa irgalom és szeretet.*

A bűn fogalmát szükségszerűen másként használják a civil jogrendben, és másként a keresztény, vallásos használatban. *Az előbbiben inkább gyakorlati a jelentése, az utóbbiban viszont elsőrendűen lelkiismereti kérdés. Gyökerében szemlélve vétkét, a vallásos lelkiismeret szinte megoldhatatlan nehézség előtt áll. Látni fogja, hogy bűne, mint holmi futótűz terjed tovább, s ha egyszer elkövette, nincs módjában többé határt szabnia vétké kiszámíthatatlan láncreakciójának. Lényege szerint tehát minden bűn jóvátehetetlen, s mindenki ellen irányul. Pokoli kör ez. Fölismerése nélkül nincs igazi bűnbánat, s ugyanakkor épp e fájdalmas fölismerés fokozatosan meg is bénítja a lelket. Vagy kétségbe ejti, vagy eltompítja. Mindegy. Az állandósult szorongás és lelkiismeret-furdalás előbb-utóbb éppúgy újabb vétekbe sodor, mint a hazugságokkal megvásárolt közöny, kitérés a lelkiismeret zaklatása elől. S épp ez az a pont, ahol Isten megszánta az embert, s megtörte a bűn és bűntudat feloldhatatlan körforgását, kibogozhatatlan örökkévalóságát. Erre egyedül a megtestesült és isteni ártatlanság vállalkozhatott...*¹²

¹²ÚE, 1968. október 20.
In: MÜ I. 360.

Hasonlóan, de kemény szavakkal vall erről a kérdéstről a *Napló* főszereplője: *Én csak egy nagyon méltatlan és nagyon szerencsétlen szegény pap vagyok. De tudom, hogy mi a bűn. Ön nem tudja. Minden bűn hasonlít egymáshoz, csak egyetlenegy bűn van. (...) A bűn világa szembenéz a kegyelem világával, mint egy táj visszavert képe egy fekete s mély víz partján. A szentek közössége mellett megvan a bűnösök közössége is. Abban a gyűlöletben és megvetésben, amellyel a bűnösök egymást illetik, ők egyesülnek, összetapadnak, összekeverednek, és az Örökkévaló szemében egy nap nem lesznek többek annál a mindig ragadós mocsárnál, melyen hiába csap át az isteni szeretet végtelen dagálya, az élő és zúgó lángtenger, mely megtermékenyítette a káoszt. Ki maga, hogy ítélkezni mer más bűne fölé? Aki megítéli a bűnt, egy vele, eljegyzi magát vele.* (120.)

Imák, imádságok

Az imádságról sokszor és sokat írt a költő. Egyik vallomásában Pilinszky Bernanost idézi: *Az ima béke és öröm, de sokszor magas fal*

állja el az utat, s épp az Istenhez legbuzgóbban igyekvők előtt. Bernanos így kiált föl: „Ó, tökéletesen tudom, hogy az ima vágya már maga is imádság, és tökéletesen elég Istennek. De nekem nem elég a pusztá vágy. Úgy kellene az imádság, mint tudónak a levegő, mint szívnak kell az oxigén. Ami mögöttem áll, az többé nem a hétköznapi, megszokott élet, amíhez bármikor visszatérhetek. Úgy érzem most, hogy semmi sincs mögöttem, s szemközt velem csak egy fal, egy fekete fal áll.” (258.)

Bernanos *Naplója* egyébként kétségbeesett kísérlet, hogy a falusi pap imádságra képtelen lelkét megvizsgálja, és Isten felé emelje. A naplót is ennek tekintette: *Az volt az elgondolásom, hogy naplóm beszélgetés lesz a jó Isten között és köztem, az ima folytatása, eszköz, amelynek segítségével kikerülhetem a meditáció nehézségeit...* (23.)

Az egyik idősebb kollégája azt rója fel neki, hogy ő nem imádkozik eleget: „Túl sokat szenvedsz az imáért, ez a véleményem. Az ember a fáradalmához arányosítsa táplálkozását, az ima pedig szenvedéseinkhez igazodjék.” — „De... én... én nem tudok!” — kiáltottam fel. És azonnal megbántam a vallomást, mert tekintete újra megkeményedett. „Ha nem tudsz imádkozni, kérőddz! Figyeld ide, nekem is megvoltak a magam nehézségei! Az ördög olyan viszolygást ébresztett fel bennem az imával szemben, hogy amikor az olvasómat mondtam, verejték patakzott rólam, próbáld ezt megérteni!” (170.)

Az ima Pilinszky szerint az Istenhez emel — de nem az emberektől való elidegenedés árán. Ellenkezőleg: az Isten felé nyitott szívből természetes a bejárás az ember számára is, az Isten ütötte résen befér akár az egész világ. Más szóval: az imában Isten a felebarátnak és vele a teljes világnak legodaadóbb szálláscsinálója.¹³

¹³ÚE, 1963. október 27.
In: MŰ I. 218.

A hívő költő kérése szerény kérés, reá jellemző óhaj: *Ha mégis kérek Tőled imámban valamit: ne vedd el tőlem, ne vedd el tőlünk a kérés nélküli imádságot. A kérés nélküli imában nemcsak én, de az egész mindenség hallgat, s hallgatnak azok is, akik — egy színtel még mélyebben — torzsalkodnak, harcolnak, lázonganak és itélkeznek. A nem kérő imádságban azonban, imádkozza bárki is, az egész világ térden áll a „teremtés egységében”.* (507.)

Ez az idézet *Az imádság, mint metakommunikáció* című jegyzetéből való, amelyet így fejez be: *Igen, valamiképp így az Istenhez fölszálló imádság egyúttal az emberiségnek is sértetlenül megmaradt anyanyelve, amit még Bábel leomló tornya se tudott mindenestül maga alá temetni.*¹⁴

Mindannyian Babel leomló tornya szomszédságában élünk, és annak köveit próbáljuk — amennyire erőnk és időnk engedi — összeszedni és újra felrakni, megépíteni a tornyot, ami így hiábavaló vállalkozás, de imával és költéssel, amely a „közénk született Isten bölcsőjénél minden bizonytalansággal ott volt”, lehetséges. Ez az egyik üzenete Pilinszkynek.

A Sors angyala

Rónay László egyik méltatásban a *Sors angyalának* nevezte Pilinszkyt: „tragikusra hangolt író volt, aki egész életművében a keresztre függesztette tekintetét”.¹⁵ Szellemi rokona az *Egy falusi plébános naplója* főhősének, egy mély lelkiéletre törekvő fiatal papnak, „akinek hivatása első állomáshelyén szembesülnie kell nyájának értetlenkedésével, közönyével és cinizmusával, miközben ő maga is súlyos hitbéli válság-

¹⁴ÚE, 1980. augusztus 3.
In: MŰ I. 525.

¹⁵ÚE, 2006. május 21., 11.

ba kerül, s szenvedései nem csak lelki, de fizikai teherként is ránehezdednek” — olvassuk a regény fülszövegében. André Rousseau ortodoxnak nevezte Bernanosot. „Rousseau szerint Bernanos a katolikus írók között az egyetlen ortodox. Ennek az »ortodox« jelzőnek persze semmi köze a keleti kereszténységhez, sem Konstantinápolyhoz, sem Moszkvához. Bernanos olyan ortodox, óhitű, igazhitű, aki kompromisszumok nélkül, magányosan száll szembe a modern polgári konformizmussal, a technokrata szép új világgal, az elidegenedéssel, a gyorsuló idővel. Milyen alternatívát kínál Bernanos mindezekkel szemben? A radikális, letisztult, evangéliumi krisztusi eszmény frissességét.”¹⁶

¹⁶Bozók Ferenc: *Georges Bernanos és a Sátán*. Nagyvilág, 2009. 2. 175.

Fénybe halni

Egy nagyon meleg nap utáni estében kiültem a kertbe, ahol az asztalon meggyújtottam három mécsest, s vártam az enyhületet, néztem a csillagos eget, a repülő felcsillanó fényét, közben zenét hallgattam. Egyszer csak egy lepkét vettem észre, aki a három mécses imbolygó fénye körül cikázott, majd egy hirtelen mozdulattal, mint egy zuhanó bombázó, az egyikbe becsapódott. A láng kihunytt, a lepkének is vége lett. Mivel a költő életén gondolkodtam, úgy éreztem, hogy olyan volt ez, mint az ő hirtelen halála: fénybe halni. Pilinszky János hatvan éves korában halt meg. „Maga jóval korábban írt arról, hogy kifelé megy már az életből, öregnek érzi magát, minden új napot váratlan ráadásként fogad — írta Jelenits István. — Azt hittük, nem gondolja komolyan. Betegségei közt is kamaszosan fiatalnak láttuk, s lám terveket, gondolatban megépített művet vitt magával, amikor váratlanul csakugyan elköltözött közülünk.”¹⁷ Ezért is mondhatom — a lepke nekem ezt példázta —, Pilinszky János nem akárhogyan halt meg, ő igenis fénybe halt. Ami azt jelenti, hogy ma is, és még nagyon sokáig fényt sugároz felénk, még akkor is, ha az antennánkat nem is jól állítottuk be.

¹⁷In: MŰ I. 11.

Móser Zoltán fotója

Találkozások

Pilinszky Jánossal

ERDÉLYI GYÖRGY

A szerző előadóművész.

Amikor vagy ötven évvel ezelőtt Végh György, a mindig fázó ősbudai költő először adta kezembe Pilinszky János vékonyka verseskötetét, a *Trapéz és korlátot*, és először szembesültem tizenévesen azzal a látomással, mely álmomban mintha már megérintett volna, szinte magától értetődő volt számomra, hogy szokatlanul fontos élmény beavatottja lettem, miközben a versek valódi anyagából szinte semmit nem fogtam fel. De ez nemigen zavart. Még csak sejtés volt a szöveg álomi logikája, de szinte bizonyosság, hogy mélyen közöm van mindehhez, amit érzek ugyan, de nem tudom megnevezni, kimondani. Ez az első találkozás.

Kezdetben nem sűrűn találkoztam írásaival. Aztán a hatvanas években egyre több opuszát ismertem meg, pedig ez az évtized a különben sem túl bőbeszédű költő életében a legkevésbé termékeny korszak. Tíz év alatt mindössze tizennégy költeményt írt, és két — később a *Nagyvárosi ikonok*ban publikált — prózája jelent meg. Igaz, az Új Emberben, néha a Vigiliában és egyszer-egyszer a Kortársban adták közre kisprózáit, amelyeket én csak halála után egy évvel, a Vigilia Könyvek sorozatban megjelent *Szög és olaj* című kötetből ismertem meg.

A hatvanas évek második fele a versmondás és színházcsinálás lázában telt. Három színházban is játszottam, a legfontosabb az Egyetemi Színpad volt. Egy este kollégám, Márai Enikő, a jó barát mesziről rámutatott egy férfira: Nézd, az ott Pilinszky János. Akkor láttam először. Később játszottuk a *Pokol nyolcadik köre* című darabot, mely a költő *KZ-oratóriumának* és Halász Péter azt kibővítő munkájának különösen izgalmas elegye volt. A darab áttörést jelentett ezekben az években, sokan vallják, hogy a modern színház ezzel a Ruszt József rendezte darabbal jelent meg először Magyarországon. Valamelyik előadásra ő is eljött, egyszer csak ott termett. Amikor vége volt, holtfáradtan, csapzottan, izzadtan ott álltunk egy kupacban a színpadon, ő meg velünk szemben. És mind mosolyogtunk. Sok szó nem esett, különben is halkan beszélt, a felét sem értettem. Azt hiszem, mind boldogok voltunk.

Ebben az időben kaptam meg egy hanglemezt, vagy tán vettem, nem emlékszem. De arra igen, hogy nagyon fontos volt. Anton Webern zenéje volt rajta, egészen rövid darabok, főleg vonósok. Mikor meghallgattam, levettem a polcra a Pilinszky-kötetet — már volt! —, és visszatettem a tüt az elejére, mert ellenőrizni akartam, hogy amit hallottam, jól hallom-e? Mert a zene — életemben elő-

szőr — „pilinszkyül” szólt. Sőt: a versek meg webernül szóltak. Itt hallottam meg először a hangok viszonyát egymáshoz és a csöndhöz, azon a nyelven, melyen csak Pilinszky beszélt.

Amikor Vattay Elemér — akivel évtizedeken át egy házban laktam — egy alkalommal váratlanul megállított az előcsarnokban, megdermedtem. Mert ő egy — már nem ismeretlen — ezüstfejű férfi elé nozogatott, mondván: — Jancsi, ez itt Erdélyi Gyuri a másodikról, aki verset mond, és folyton nyaggat, hogy ismertesselek benneteket össze. Íme! Ott állt előttem, teljes életnagyságban. A kézfogása lágy volt, mégis határozott, keze hűvös, szeme vialatólámpa. Biztosan makogtam valamit — pedig akkor már tudtam folyamatosan beszélni. A hangja furcsa volt, mintha még mindig mutálna. Nem emlékszem, mit mondott, miről beszélt, csak néztem. Hát itt van — gondoltam. Később Máraínál olvastam valahol, hogy az ember pontosan tudja, mikor találkozik a sorssal. Egyszer valaki angyalhoz hasonlította. Olyan is volt, nem földi lényegű valaki, aki csak átmenetileg ember.

Közben teljesen elmerültem a művészetben. Amikor Párizsból hazajöttem, egészen másképp láttam a világot, mint azelőtt. Török Erzsébettel, Jancsó Adrienne-nel dolgoztam együtt, már túl voltam második önálló estemen, Rónay György eljött és meghallgatta Ady-előadásomat, és ettől kezdve egy évig *Ady istenes költészete* című előadásához hívtak közreműködőnek, amit egy év múlva a *József Attila istenes költészete* követett. Ez utóbbi nagy meglepetés volt számomra, a hivatalos irodalomtörténet és az iskolában tanultak után. Ekkor fedeztem fel, hogy József Attila kései és Pilinszky korai művei milyen szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Később Beney Zsuzsa csodálatos ikertanulmányában ír erről. Egy helyütt így beszél: „Pilinszky verseit nemcsak azért érezzük teljesnek, mert szűkszavúsága nem tűri el az üresjáratokat, hanem azért is, mert a vers újra meg újra visszacsukódik önmagába.” És később: „...annyira zárt, hogy a legkisebb törés, homályos kép az érthetlenség, a teljes szétesés irányába gördítheti. A szó végső, kétségbeesett küzdelme ez a semmi ellen.”

De hogyan vallott minderről a költő? „Ha megkérdeznék, mi is az én költői nyelvem, azt kellene válaszolnom: valami nyelvnélküliség, valami nyelvi szegénység... Viszont a művészetben az ilyen szegény nyelv is megváltódhat. A művészetben a süketek hallanak, a vakok látnak, a bénák járnak, minden fogyatékoság teremtő és magasrendű erővé válhat.” És megint másutt: „...itt arra a kép nélküli képzeletre, a képzeletnek arra a végső és kifogyhatatlan forrására, testvéri csöndjére gondolok, amit semmiféle zajjal nem lehet elnémítani.”

Aztán jött a sok kisebb-nagyobb találkozás. Az utcán, az Írók Könyvesboltjában, társaságban, vagy váratlanul egy kocsmában, máskor éjszakai séta alkalmával, színházban, az Egyetemi Színpadon, a Fészekben, egymás mellé sodródva. Költői estje a Népfront egy termében, a Köröndnél. Verset mond. Rettenetes és zseniális. — Hogy lehet így mondani? — háborogtam magamban. Később megértettem: neki csak így lehet. És másnak? És nekem? Háttha le-

het másképp is... de az majd később lesz. A műsor után boldog és beszédes. Konyakot hozat. És váratlanul elnémul, és nagyon figyel, amikor a nagy hegyekről mesélek. Kérdez és kérdez. — Nagyon szeretem a hegyeket — mondja, és csillog a szeme.

Próbára vagy előadásra menet mindig belestem az Andrassy úti eszpresszóba. Gyakran ült ott, az egyik hátsó bokszban. „Dolgozott.” Előtte papír és pohár. Mindkettő üres. Hamutartó. Az viszont púpos-teli. Nézi a füstöt, amit vágni lehet. Keze a levegőben, mint egy karmesternek, aki tétovázik. Néha átnézett — és nemcsak rajtam —, néha észrevett, néha intett, néha hívott. — Várok — mondta egyszer —, tudod, most a várakozásnak van itt az ideje. Nem mondta, mire vár. Aztán hetekig nem volt sehoh. Később meg: — Tudod, elutaztam. Vagy: — Tudod, beteg voltam. Ezt, hogy „tudod”, nagyon sokszor mondta. És: — Kimerültem, feküdnöm kellett, gyenge vagyok, nagyon gyenge. Látszott is rajta, sokszor volt rossz bőrben. Később Vattayéknál társaság. A Bibliáról, János jelenéseiről folyik a szó. Rosszkezdvéen hallgat, valami zavarja. Valaki mond valamit, akkor váratlanul kitör. Halkan kezdi, aztán egyre erősebben, két-három szó a tetőpont, de mint egy haragvó próféta, zaklatott, dühös. A legfontosabbat még kétszer megismétli, egyre halkabban, de a hangsúly, a nyomaték olyan súlyos, hogy a szoba majd felfordul. Akkor tudtam meg, milyen erős.

Soha nem beszéltem neki arról, hogy a műveit szeretném mondani. Pedig dolgoztam már rajta. Hogy mondani akarom, azt már régóta tudtam. És mégis, nagyon-nagyon sokáig mégse mondtam, egyetlen egyet sem, csak vártam. Ahogy tőle tanultam. Közben meg rakosgattam össze-vissza a műveit, de se így nem volt jó, se úgy, nem jött ki belőle az, amit szerettem volna, pedig ott volt minden, és mégse. Nem baj, nincs kész még, később kijön. Nem kell sietni, ráérek. Nem hittem volna, hogy tévedek, pedig tévedtem. Nem tudtam, hogy már alig van ideje. Mennyire szerettem volna, ha látja-hallja...

Utoljára egy hajnalon láttam, a régi Lehel piacon. Hazafelé tartottam egy hosszú éjszaka után, rettentő szomjas voltam, a piac már nyitott. Ittam egy sört. Egyszerre meghallottam a hangját, mindjárt utána megláttam. Ott állt, zsákhordók gyűrűjében, akik kidülledt szemmel bámulták. Éneklő hangon beszélt, mint mindig. A megváltásról beszélt, zsákhordóknak, ott a hajnali piacon, Krisztusról, aki Isten fia, és értünk lett emberré. A kezei lassan lebegtek a teste mellett. Hajnalodott, és én csak néztem őt, és tudtam, hogy az angyalt látom, aki a szárnyát próbálgatja, mert hosszú útra készül. Nem mentem oda, nem zavartam meg, nem vártam meg a beszéd végét, egyszer csak megfordultam és elmentem.

Nemsokára meghalt. A hír szörnyű volt, keservesen gyászoltam. De az egész mégsem ért váratlanul. Hiszen láttam, amint készülődik.

Aztán valahogy összeállt az est is, legalábbis azt hittem. Az igazság az, hogy a drága Jancsó Andrienne nem adott több haladékot, kitűzte az előadás időpontját. Nem is bántam, sejtettem, hogy az, amit szerettem volna, az most tizenvalahány év múltán kész. Rossz sejtés

volt, még közel sem volt kész. Csak egyben volt. A budai premierre kétszer annyian jöttek, mint ahány ember a vári terembe befért, még a színpadon is ültek. Amikor befejeztem — igazából nem is fejeztem be, csak elhalkultam, abbamaradtam, csak megszűntem, nem is volt pont a végén, csak a csönd. Eloltottam a gyertyát, és csak néztem a szállongó füstbe, mint régen, az Andrássy úti presszóban. És hosszú volt a csönd a taps előtt. — Itt vagy, Jancsi? Hallottad? — gondoltam, és nem tudtam örülni. Üres voltam és szomorú.

Mostanában egyre többet várok. És alig múlik el nap, hogy ne gondolnék rá. — Hiszek az örök életben — mondta egyszer. Én is. Talán még találkozunk...

PILINSZKY JÁNOS

Amiként kezdtem

(Variáns)

A vers első, letisztázott fogalmazványa, 1971-ből. (Hagyatéki jelzetszáma: MTA K, Ms 5932/9.)

*Amiként kezdtem, végig az maradtam.
Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom.
Mint a fegyenc, ki visszatérve
falujába, továbbra is csak hallgat,
szótlatlanul ül pohár bora előtt.*

*Ismerem Jézus éjszakáit,
s a bal lator istentelen magányát.
A jótett szelíd mezejét, s a merénylő
csonkán maradt, üszkös kezét a tett után.*

*És ismerem a bárány vesztét,
úgyis, mint aki veszkődve topog
halálos esése előtt,
és úgyis, mint aki késével
a meleg belsőt keresi.*

Levelek Pilinszkynek

SÍK SÁNDOR

Budapest, 1959. febr. 27.

A költő hagyatékából (MTA Kézirattár Könyvtára) a leveleket közreadja: Hafner Zoltán.

Kedves Barátom!

Mély megrendüléssel értesültem szeretett édesanyádnak elhunytáról. Kérlek, fogadd őszinte együttérzésem és részvétem kifejezését. Imádságomban és szentmisémben kérem a jó Istent, hogy jó édesanyátnak adja meg mielőbb boldogító színelátását, az őt gyászolóknak pedig akaratában való megnyugvást. Kérlek, méltóztassál az egész nagyrabecsült családnak is jelezni őszinte részvételemet.

Nagy együttérzéssel és szeretettel köszönt:

Sík Sándor
piarista rendfőnök

Gépirat; MTA K, Ms 5954/388.

Sík Sándor (1889–1963): költő, író, szerkesztő; piarista szerzetes. 1946-ban főszerkesztésében jelent meg újra a *Vigilia*; 1947-től a magyar piarista rendtartomány főnöke volt.

OHMACHT NÁNDOR

Budapest, 1959. február 28.

Kedves János Barátunk!

Sokszoros elfoglaltságom miatt, no meg idejében amúgy sem értelek volna el — de őszinte szívvel köszönöm a szomorú hírt édesanyátok haláláról és eltemetéséről.¹ Oly igen régen találkoztunk, hogy már arra sem emlékszem, vajon ismertem-e őt egyáltalában. De akkor annál szebb, hogy megemlékeztél rólam. Adjon az Úristen neki a sok szenvedés után békés pihenést és örömet, nektek pedig mindnyájatoknak vigasztalást.

Talán nem tudtad meg, hogy egy jó ismerősöm, az ősszel meghalt Vass Veronika nevű kőszegi festőművésznő érdeklődött irántad és miután jó szívvel ajánlottalak, írt is neked. Hogy milyen volt ez a levélbeli találkozásotok, arról már nem kaptam értesítést. De sejttem, hogy a verseiből küldött neked.² Én a verseknek nem vagyok valami nagy ismerője, de kiváló szakemberek közül többen annyira melegen nyilatkoztak róla, hogy ez megmaradt az emlékezetemben. Legalább azt tudnám, hogy milyen típusú verseket írt; a költők egymás verseibe mélyebben belelátanak, még ha ők maguk más-képp szerkesztik is azokat. Lehet, hogy csak utolsó föllobbanásai az életerejének; egész életét súlyos tüdőbajban élte le és kínlódta át,

sok-sok csalódáson keresztül. De az a ritkábbik eset is megtörténik, hogy a művészetnek ez a másik ága, amely addig inkább csak lapangani látszott benne, hirtelen teljesen kiérettséggel jelentkezik. Mindenesetre erősen Istenfélő és hívő nő volt, bármennyire iparkodtak őt el-elrántani nagy kínjai közt a kísértések. Dehát kinek nincsenek kísértései?

Isten veled! Sok szeretettel üdvözöl

Ohmacht Nándor

Gépirat; MTA K, Ms 5952/352.

Ohmacht Nándor (1892–1973): piarista hittantanár, a Kalazantinum tanára, 1941-től 1967-ig az igazgatója.

1. Pilinszky édesanyja (szül. Baitz Veronika; Kiskomlós, 1896. október 6.) február 21-én hunyt el.
2. Vass Veronika Pilinszkyhez írt levele nem maradt fenn a hagyatékban.

OHMACHT NÁNDOR

Budapest, 1959. október 26.

Kedves János Barátom!

Csak most jutok hozzá, hogy megköszönjem a *Harmadnapon* kötetét. Úgy is volt, hogy elkallódott a borítékja a lakáscímeddel, de tulajdonképpen nem volt mindjárt hangulatom az íráshoz. Talán az is számít valamit, hogy a kézírásom 1953 óta nehézkes és alig olvasható, így elsősorban kénytelenségből írok gépen.

Kedves Jancsi fiam, de régen láttalak! Amiket kérdezősködéssel itt-ott megtudtam Rólad, igen kevés volt és az is részben ellen[te]mondásokat tartalmazott. Az utolsó jelentős dolog volt, amit közvetítéssel közöltem Veled, Vass Vera előttem is ismeretlen versei, azután édesanyád halála — időben körülbelül összeeshetett a kettő. Elsősorban szerénységből nem írtam Neked, mindenféle csinált érvet el akartam kerülni.

Most nem kerülgetem az írást, mégis csak ezt az egy-két dolgot egyszer meg kellett mondanom, most különösen azt, hogy a verseidnek ez a második kötete jobban tetszett, mint a *Trapéz és korlát*, és ez így is van rendjén, elvégre fejlődni kell. A *Francia fogoly* című vers tetszett nekem a legjobban és — elárulhatom — Sík rendfőnök úrnak is, aki az egész verskötetet egyvégtében elolvasta. Ami az egykori hittanárt meghatotta, azt úgysem írom meg. Talán egyszer el tudsz jönni látogatóba.

Sok szeretettel ölel

Ohmacht Nándor

Gépirat; MTA K, Ms 5952/353.

OHMACHT NÁNDOR

[Karácsonyi üdvözlőkártya; Budapest, 1963. karácsony]

Kegyelemteljes karácsonyt kíván igaz szívvel:

dr. Ohmacht Nándor.

Nagyon köszönöm a szép és nagyon értékes *Rekviemet*. Csak lassan és elmélyedve lehet olvasni.

Látogatásod, mint látod, még mindig nem sietős. Mikor rászánod magadat — az ünnepek után —, próbáld telefonon érdeklődni. Bármikor szeretettel fogadlak.

K, B. n.; MTA K, Ms 5952/355.

1. Pilinszky János: *Rekviem*. Magvető, Bp. 1964. (A kötet 1964-es évszámmal, de már 1963 decemberében megjelent.)

THURZÓ GÁBOR

[Budapest,] 1966. június 14.

Kedves Pilinszky,

egy göteborgi — Svédország — magyar olvasókör szeretne vendégül látni egy magyar, lehetőleg katolikus költőt. Rónayra gondoltak, terád. Én nem tudom miért, Weöresre. Voltam közöttük, nagyon kellemes társaság, érdekli őket a hazai irodalom, ismerik is. A vezetőjük Orbán Péter, olvasott ember, ő is katolikus. Ez a kör a jóindulatú emigrációhoz tartozik, laza kapcsolatban vannak a magyar követséggel, én is a követség útján kerültem hozzájuk. Fizetnék az utat, az ott-tartózkodást, tehát a költségeidet. Rónay ezévből nem mehet, ezért fordulok most kérésükkel hozzád.

Most írtam Orbánnak, írjon egyenesen neked. Kérlek, te értesítsd döntésedről.¹

Üdvözöl

Thurzó Gábor

Gépirat; MTA K, Ms 5954/233.

Thurzó Gábor (1912–1979): író, kritikus, műfordító. Az *Élet* című katolikus hetilap egyik szerkesztője. (Pilinszky első verse, majd 1942–43-ban az első rövid ismertetései szintén itt jelentek meg.) 1945-től a Művész Színház dramaturgja, 1951-től filmgyári dramaturg, 1961-től a Magyar Televízió munkatársa.

Pilinszkyről írt visszaemlékezése: *Pilinszky és Kurtág*. *Élet és Irodalom*, 1977. október 22., 43. sz. 12. In: T. G.: *Napló helyett*. Magvető, Bp., 1984, 690–694.

1. A meghívás további részleteiről nincs információnk. Pilinszky csak 1970-ben járt Svédországban; Orbán Pétertől nem maradt fenn levél a hagyatékban.

THURZÓ GÁBOR

[Budapest,] 1966. augusztus 5.

Kedves János,

halogattam a választ, nem olyan könnyű annyi idő után *nem hivatalosan* írni neked.

Nem vagyok megsértve, nincs semmi seb. Legfeljebb azt sajnálom, hogy különféle emberi, irodalmi és világnézeti okokból — mindháromról van szó — megszakadt közöttünk a kapcsolat. Kár ezért, én legalábbis ezt gondolom. Ki az oka, te-e vagy én? — ezt fölösleges kutatni. Nem is érdemes. Te a magad-választotta világban élsz —, a magamét én választottam. Okosan-e, ostobán, azt majd a jövő dönti el.

Örülök, hogy válaszoltál. Ezzel talán megszűnt közöttünk az akadály, talán átugrottuk azt a közel másfél évtizedet...

Szeretettel ölel

Gábor

Gépirat; MTA K, Ms 5954/234.

PÁLOS ROZITA

[Képeslap; Csesznek,] 1966. aug. 11.

Kedves János,

Ózondús üdvözetet küldök innen. — Képzelve: a Kortárs, és az Új Írás is elfogadott tőlem 2–2 verset. Sőt az Új Írásnál megemlégettem — hogy a Vigiliához is beadtam 3 verset (mert már úgy nyomnak ezek a „láthatatlan” dolgaim.) A lektor azt felelte: dehát ma már ez nem „probléma” (...hogy a Vigiliánál is megjelenik valaki). Hanem: ma beszéltem valakivel — aki azt mondja, hogy Lidicén nem zsidó konz. tábor volt, hanem a cseh hazafiakat írtották ott ki a németek. Így lenne? Jól néznék ki.¹

Jó egészséget, erőt, kívánok sok szeretettel

Rozita

K; MTA K, Ms 5952/378.

Pálos Rozita (1926–1985): költő.

1. *Lidice*: Miután Reinhard Heydrich (a Cseh-Morva Protektorátus helyettes birodalmi protektora) ellen 1942. június 4-én cseh ellenállók merényletet követtek el, a németek június 9-én bosszúból lerombolták Lidice cseh falut, és kivégezték a helység valamennyi férfi lakosát.

RAFFAELLI RAFAELA NŐVÉR

[Budapest, 1967. március 22.] 1967. III. 22.

Kedves Uram,

Párisból hoztam néhány „médaille miraculeuse”-t¹ azoknak, akik kedvesek nekem. — Boldog lennék, ha olyan örömet szerezhetnék

vele, amelyet Babits Mihály érzett, akinek mélységesen megindító levelét is szeretettel küldöm.²

Szívélyes üdvözzettel
hálás olvasója

Raffaelli Rafaela nővér

K, B. n.; MTA K, Ms 5953/16.

Raffaelli Rafaela SC (1893–1988): irgalmas nővér; Sík Sándor tanítványa a szegedi egyetemen, a Ranolder tanítóképző intézeti tanára. 1950 után húga családjához, Nagykanizsára költözött, Galambokon és Miháldon tanított. 1955-től magántanítványoknak nyelveket tanított.

1. *médaille miraculeuse*: csodatevő medália

2. Babits Mihály levele (K, B. n., Ms 5953/17; címzés: Főtisztelendő / Raffaelli Rafaela nővérnek / tanár / Budapest / IX. Thaly Kálmán u. 23. / Ranolder-intézet):

Kedves Rafaela nővér,

nagyon elkésve küldöm ezt a dadogó köszönetet a megható ajándékért és még meghatóbb szavakért, amik az ajándékot kísérték. Mentse kérésemet, hogy a levél otthonomtól távol ért, betegen, és különböző izgalmak között hányódva.

Mivel viszonzhatnám küldeményét? Mihelyt hazamegyek, eljuttatom címére valamelyik újabb könyvemmet; de micsoda szégyenkező viszonzás ez annyi meleg és lelkes érzésért, s azokért az Istennek kedves szívekből jött imádságokért, amelyekre én, szegény bűnös lélek, nagyonis rászorultam!

A csodálatos érmet mindig magamnál hordom azóta. Ha lelkem mélyére nézek, érzem, hogy titkon és tudat alatt ebben bízom, jobban, mint bármi másban, a reám váró veszélyek és fájdalmak előtt. Nem a hideg, élettelen ércben, hanem a hozzáfűzött lelki erőkből, az imák hatalmában!

Kedves leveléből annyi melegség és részvét árad, hogy csak egyet tudok mondani — azt, hogy az Isten áldja meg érte! Nem is merek célozni rá, hogy milyen méltatlan vagyok én erre. Kérem, kedves nővér, foglaljon továbbra is imáiba, és higgye el, hogy semmi sem okozhatott volna nekem több örömet és enyhületet a szorongások között, mint ismeretlen, kedves lelkék szeretetéről hírt adó szavai és irgalmas lélekkel küldött ajándéka.

Budapest, 1937. Péter-Pál napján [jún. 29.]

Zugliget

Babits Mihály

A hagyatékban szerepel (Gépirat, Ms 5953/18) Szabó Lőrinc Raffaelli Rafaelához írt gépiratos levele is:

Budapest, 1956. szeptember 28.

Kedves Raffaella nővér,

levele megható, megrendítő, vigasztaló volt. Csak most jutott azonban a kezembe (noha tartalmáról már régebben értesített a feleségem vagy Klára lánya). Nemrég jöttem vissza ugyanis a Balatonról... Szívből köszönöm a barátságát. Ott volt, írja is, azon az irodalmi délutánon, biztosan tudja tehát, hogy már csak Babits Mihályunk emléke miatt is azonnal a szívembe zártam

szavait, ahogyan különben az egész családom tette. Köszönöm a kedves ereklét, a medájjont, s a másikat, a régi levél másolatát, melyből szinte hangszúlyait is hallom felejthetetlen barátomnak és mesteremnek. Elhiszi, hogy boldogtalanná tesz, már régóta, hogy nem tudok hinni, úgy hinni, ahogyan egyedül van értelme: fenntartás nélkül? Óh, be jó volna rendben lenni a világgal és saját magunkkal! A személyes Isten hite kellene, a személyes megmaradásé, ami magukban megvan, s amit nem pótol semmiféle ráció. S ami mint vesztett emlék és mint örök igény akkor is tovább kísér még bennünket, amikor már kiejtett irgalmából minden hit. Tudja, hogy én református vagyok és hogy valamikor papnak szántak? Nem is mondhatom igazi materialistának magamat — nem elégít ki; sőt: kétségbeesjt! És mennél jobban öregszem, annál inkább. Így aztán nem marad számomra más Isten, mint — ami úgyis a legtöbb s a legnagyobb — az ártani-nem-akarás, a szeretet... A Maga levele csak megerősítette bennem a meggyőződést, hogy ennek a szeretetnek a jegyében mégiscsak szívből és végleg együtt vagyunk. Még egyszer, még sokszor: nagyon köszönöm jószágos szugesztióit!

Szívből köszönti igaz híve:

Szabó Lőrinc

[Margón:] Megírom a telefonszámunkat: 164–455 (Gáborjáni Klárának, vagyis lányomnak a nevében a könyvben is benne van.) Hátha fent jár valamikor Pesten: így gyorsabban elérhet... Kezét csókolom. Sz. L.

SZIGETI ENDRE

Budapest, 1968. 3. 26.

Drága Jancsikám!

Mindenekelőtt hálásan köszönöm a két Simone Weil könyvet: az *Écrits de Londres*-t és az *Oppression et liberté*-t.¹ Különösen jól esett az a pár szó, amit beléjük írtál. Mostanáig reméltem, hogy láthatlak is és személyesen köszönhetem meg a két szép ajándékot s egyúttal visszaadhatom Bataille könyvét, amely már elő volt készítve arra, hogy bevigyem, amikor a szívroham leterített. Így hát majd a postára bízom.

Egyébként hallottam, hogy Párizsba utazol. Ennek nagyon örülök s remélem, olyan sikered lesz, mint Bécsben volt.² Én egyelőre még a szobámhoz vagyok kötve, a lábadozás elég lassan megy, testileg és idegrendszerileg egyaránt: az ember zavarban van, hogy visszatért a halálból. De hát majd csak túlesem ezen is.

Még bent a kórházban olvastam el *La personne et le sacré*t és a *Luttons-nous pour la justice*-t.³ Itthon majd még egyszer, szótárral is, de azt egyelőre még nem tanácsos emelgetni. Alkalom adtán szívesen beszélgetnék róluk.

Remélem, jól vagy és jól vagytok, a budapestiek és a fehérváriak⁴ is?

Be kell fejeznem a levelet, még ez a pár sor is elég nehéz most, de talán nemsokára láthatlak is, gondolhatod, mennyire örülnék neki,

de nem akarlak még egyszer azzal terhelni, hogy ilyen messzire kifáradj. Erikának kézcsoókom!

A viszontlátásig szeretettel ölel

Bandi

K; MTA K, Ms 5954/191.

Szigeti Endre (1904–1974): újságíró; 1947 és 1952 között, majd 1954-től az Új Ember szerkesztőségének tagja, Pilinszky barátja. (Pilinszky neki ajánlotta később a *Síremlék* című darabját.)

1. Simone Weil: *Écrits de Londres et dernières lettres*. Gallimard, Paris, 1957., illetve *Oppression et liberté*. Gallimard, Paris, 1955.
2. Pilinszky 1967-ben járt Bécsben, az osztrák sajtó nagy elismeréssel szólt róla. — 1968. május 2. és 10. között rendeztek nemzetközi felolvasóesteket Baudelaire halálának centenáriuma alkalmából a párizsi Odéon Színházban. Pilinszky két esten, május 4-én és 6-án szerepelt, ahol Michel Deguy mutatta be a francia közönségnek. A bemutatószöveg gépelt példánya (a szerző javításaival és ajánló soraival) megtalálható a hagyatékban, jelzetszáma: Ms 5946/36. — M.: Tiszatáj, 1996. november, 79–81. (Ford. Bende József.)
3. Pilinszky lefordította Simone Weil *La personne et le sacré* című írását: *Ami személyes, és ami szent*. Első megjelenés: S. W.: *A szépségről és a büntetésről* címmel (szemelvényesen) Új Ember, 1968. december 22. Kötetben: Simone Weil: *Kegyelem és nehézkedés*. Pilinszky János fordításai. (Szerk. Hafner Zoltán.) Vigilia, Bp. 1994, 25–57. — *Luttons-nous pour la Justice?* Magyarul: *Az Igazságért harcolunk?* In: Simone Weil: *Szerencsétlenség és istenszeretet*. (Vál., ford. Bende József.) Vigilia, Bp. 1998, 63–74.
4. *a fehérváriak*: Kovács Péter és Kovalovszky Márta, művészettörténészek, a székesfehérvári István Király Múzeum munkatársai (Kovács Péter Pilinszky unokaöccse).

OHMACHT NÁNDOR

Budapest, 1970. [december]

Kedves jó Jancsi Barátom!

Számodra új címről írom a választ kedves soraidra: *XI. Sósfürdő utca* 6. Ennek az új címnek magyarázata az, hogy kb. már egy év óta a házi orvos tanácsára Budára költöztem a főntebbi címre, egészségesebb fekvésű helyre. Ezentúl ide légy szíves esetleges írásaidat küldeni.

Leveled igen gondos kiállítása kellemesen meglepett, különösen az, hogy minden szedési hibát saját kezűleg kijavítottál. Ezt bizonyára nem mindegyik könyvvel teszed meg.¹ Köszönöm!

Egészségem nem jó. Állandóan ágyban fekszem, ami kissé szomorú dolog, mert így pl. alig tudok olvasni, ámbár Magda húgom mindent megtesz, hogy jobban érezzem magamat. Talán tavasszal vagy nyártól kezdve ki-kiülhetek a teraszra.

A nyártól. De hol van még a nyár! Ha nem esik túlságosan nehezedre, örömet meglátlak egyszer, hiszen oly régen nem láttalak! És kit látlak szívesebben, mint éppen a leghűségesebbet?

Isten veled!

Szeretettel

Dr. Ohmacht Nándor

Boldog karácsonyi és újévi ünnepeket kívánok kedves mindnyájatoknak!

K, B. n.; MTA K, Ms 5952/358.

1. A *Nagyvárosi ikonok* (Szépirodalmi, Bp.) 1970 novemberében jelent meg, több sajtóhibával, amelyeket a második kiadás (1971) alkalmával a kiadó korrigált.

POSSONYI LÁSZLÓ

Bpest, 1980. X. 9.

Kedves Jánoskám, régen hallottam felőled, de most sokat gondolok Rád. Rád és Törőcsik Marira. Ugyanis volna számotokra egy tippem, azaz a Te segítségével egy méltó Törőcsik szerep. Egy olyan darabban, amire Kárpáti Aurél többször is nyilatkozta, hogy van jó magyar darab s amit én nem engedtem színre hozni, mert 1944-et írtunk. Különben is a 3. fölvonással elégedetlen voltam. Most azonban az idők megérlelték bennem a darab csattanóját, amiben a Te Fekete mennyszág oratóriumodnak 3 mondata is fölhangzana: én Prágából jöttem... én Varsóból... én nem tudom, honnan.¹ Ehhez persze a Te engedélyed kellene és az, hogy Marinak tetsszen a szerep. Lukács Margitot én ugrattam ki annak idején a Szilágyi Irmával, aminek akkora sikere volt, hogy a Nemzeti bérleti rendszere miatt át kellett vinni a mai Erkel színházba, ahol még tíz zsúfolt ház tapsolta meg. Ez is bravúr szerep lenne, csak persze szordinósabb, mint a bolond Árvayné, amiben Bajor Gizi olyan emlékezetes volt.

A *Kakukkfíók* egy anya kálváriája 1901-től 1945-ig, *egyetlen színben játszódik* idő áttűnésekkel, és Lichnowsky Verának — ő a Kakukkfíók anyja, hol 36 évesnek, hol 56 évesnek, a végső képekben pedig 74–80 évesnek kell lennie. A darab első 2/3-a teljesen készen van, csak erősen rövidítendő, a végső harmad, a hitleri Ausztriából elhurcolt „kakukkfíók” és az anya drámája a két részesre rövidített (s esetleg Pilinszky sejtetésekkel légiesített) átírása után jönne a most megtalált vég, mint egy lezuhanó lavina. Neked kevés munkába kerülne s eljátszathatnánk, mint Pilinszky–Possonyi darabot, ha Marinak tetszik. Rátok bízom. A rövidítendő és csak befejezésre váró darabot máris megmutathatom, nem látatlanba kellene

határozotok. S azt hiszem, hogy ezt az eredetileg Bullának írt darabot, amit Bajor Gizi is el akart játszani, sőt meg is csókolt érte, Mari tudná végül is passzív szívósságával megtalált alakként meg-eleveníteni. Én nem ismerem őt, de most hirtelen kedvem támadt újra dolgozni. Könyvem karácsonyra jön, három éve ülnek rajta az Ecclesiánál, azaz a nyomdában.² De 80%-át már kikorrigáltam. Gondolom, úgyis visszajöttél az őszi időkben Pestre, kérlek írd, hol találhatlak telefonon, vagy hol találkozhatunk?

Sok szeretettel és régi barátsággal ölel

Possonyi Laci

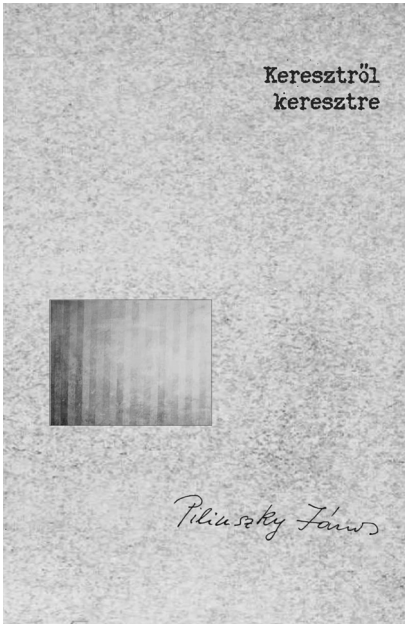
Telefonon otthon de. 11 és 13 óra között
226–526
vagy hétfőtől csütörtökig 14–17 óra közt
az Új Embernél.

Gépirat; MTA K, Ms 5952/451.

Possonyi László (1903–1987): író, szerkesztő. A Vigilia alapító szerkesztője és kiadója, 1945-től az Új Ember munkatársa volt.

1. Az idézetek Pilinszky KZ-oratóriumából valók — eredetileg *Sötét mennyország* címmel jelent meg, 1962-ben.
2. Possonyi László: *Tettenérés*. Ecclesia, Bp., 1981.

A VIGILIA KARÁCSONYI AJÁNLATA

Pilinszky János: KERESZTRŐL KERESZTRE

Válogatás Pilinszky János cikkeiből és esszéiből, melyek egy költői figyelem belső alakulását követik nyomon, egyúttal a magyar irodalmi hagyományban hiányosságnak tekinthető „vallomásirodalom” megteremtésére tett kísérlet talán legfontosabb dokumentumai, s a maguk összességében naplóként, ha tetszik egyetlen folyamatos gyónásként is olvashatóak. Kiadványunk a költő születésének 90. és halálának 30. évfordulója alkalmából jelenik meg.
Ára: 2.500 Ft

*Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:*

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;
E-mail: vigilia@vigilia.hu

A „Lovag, Halál és Ördög” két változata

JORGE LUIS BORGES

I.

*A hóbertos sisak alatt a morcos
arcél kegyetlen mint a kard kegyetlen
mely virraszt s vár. Kopár ágú berekben
léptet rettenthetetlenül a harcos.
Az aljas farka orvul s lopakodva
kerítette be: görnyedt-gazsulálva
az ördög, a csúszó-mászók kerge nyája
meg a rémült öreg, kezében homokóra.
Vasba szállt lovag, téged aki meglát,
tudván tudja: hozzád nem fér hazugság,
sem sápadt rettegés. Te — kemény sorsra szánva —
irtasz és uralkodsz. Erényed érték,
és nem leszel méltatlan, semmi kétség,
derék német, az ördögre és a halálra.*

II.

*Kettő az út. Egyik, melyet e gögös
vasember, hitben szilárdan, keresztül
a világ kétes erdején beléptet,
gúnykacajok között, halál és ördög
mozdulatlan tánca kíséretében.
És a másik, a kurta, az enyém. Miféle
vakci éj, mely messzi hajnal sodorta
szemem elé e bámulatos époszt,
Dürer örök érvényű ősi álmát,
a hőst s hátában a falkányi árnyat,
kik rám lesnek most, várnak s körülállnak?
Engem int, nem a lovagot, a rémült
öreg, tekergő kígyó-koronával
fején. Az araszoló vizióra
nekem mér időt, nem neki örök kort.*

*Én leszek a hamu és a sötétség;
én, ki később léptem ki, én maholnap
zárom a pályát; de te, aki nem vagy,
te, kegyetlen kardú lovag, te dermedt
erőd ura, te követed tovább is
útjaidat, amíg ember az ember.
Rettenthetetlenül, képzeletben, örökké.*

Báthori Csaba fordítása

BÁRDOS LÁSZLÓ

Az ébredés rítusa

*A körmöket tenyérbe vájva
— mint amikor másik fájdalomra figyelne —
felküzd magát a magasba. Immár hozzászokott,
hogy ilyenkor sejtse meg: amiben evickél vagy megmerül,
az álom; most épp a különös mód
tar, nyújtott koponya (nemes fáraófej),
aki történetesen az anyja,
és nagyban fejteget, magyaráz. Szózata,
ha idegenül cseng is egy emlék
szájából, törvényerejű
valódiságot szab ki a hallgatóra;
ám közben vibrálni kezd, meginog,
kétség fér hozzá, ő pedig már
nem tűri tovább: próbára kell tennie.
Tehát ez enyhe döféssel előidézi,
hogy önnön talpa megemelkedjék, s az egész test
a levegőben vízszintesbe dőljön,
és ilyképp, szó szerint, szabályosan
lebegjen egy kurta percig, ébredésért
manőverezve. És a vége
megint csak ugyanaz:
a légkör lefelé gomolygó nehezeke,
az úgy hozzátvetőleges vízszintese,
amint eldob, kihány,
amint fel- és leszögez.*

A csúzlis fiú

1959-ben született Csepelen. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán végzett 1983-ban, majd elvégezte a Bálint György Újságíróiskolát. Jelenleg szabadúszóként dolgozik. Legutóbbi írását 2011. 1. számunkban közöltük.

Kora este volt, amikor a tizenkét éves Péter csúzlival kilőtte az utcai villanyoszlop lámpáját. Az égő pukkant egyet, a fény kialudt. Péter erre úgy megrettent, hogy nyomban lehasalt az út menti árok tövébe, amelyben magasra nőtt a gaz, s ez elfedte a kamaszt. Nem számított arra, hogy telibe találja a lámpaburát, mivel rossz céllovó volt, és hiába hetvenkedett csúzlijával, rendre mellé trafált. Más alkalmakkor is tervbe vette, hogy egyszer kilövi a lámpát, de nem járt sikerrel; aztán letett a szándékáról, s inkább az udvaron felállított néhány kartondobozra lövöldözött szórakozásból. Valójában azonban ritkán csúzlizott, mert nem volt erőszakos természetű, de barátai előtt szeretett henegetni, milyen jól bánik a fegyverével.

Még fel sem tápázkodott az árok széléről, amikor két barátja futásnak eredt, s egészen hazáig szaladtak, mert sejtették, hogy a csínytevésből baj lehet. Előtte egymást hergelték, melyikük az ügyesebb céllovó, és ki veszi a bátorságot, hogy kilövi a lámpát. Mind a három fiú nekiveselkedett, mindannyian készek álltak arra, hogy a legjobb legyen, mert egymás előtt szégyen lett volna meghátrálni. Tréfának szánták a vetélkedést, ugyanakkor kellő komolysággal fitogtatták képességeiket, mert mindenféle férfias erőpróba elszántságot igényel. Tudták, hogy zsványságra készülnek, de a gondolat éppen csak át-suhant rajtuk, nyomban újra a versenyzés lázában égtek. Sietősen kapkodták fel a járdáról a kavicsokat, s kézzel hajigálták a lámpa felé, de egyikük sem talált. Utána vették elő a csúzlit, hogy biztosabb legyen a célzás. De hiába húzták meg akkurátusan a kétágú fadarabkára kifeszített gumikat, semmi eredménnyel nem jártak. Teljesen váratlanul történt, hogy Péter a kísérletezgetések után véletlenül telibe találta a lámpaburát. Ám ahelyett, hogy diadalittasan fogadta volna az elismeréseket, szörnyen megszeppent, és kezéből is elhajította a csúzlit, mintha nem is az övé lett volna. A következő pillanatban pedig a sűrű gyom és bozótos közé vetette magát, hogy észrevétlen maradjon, mert félt a következményektől.

Péter rövidre nyírt szőkésbarna haja csapzott volt az izzadságtól, arca elhalványult a rémülettől. Mélykék szemeivel kutakodva leste, vajon ki vette észre a károkozást, amit elkövetett. Lopva felegyenesedett; alig volt magasabb a gaznál, ami körbevette, nem érte el a másfél métert sem. Korához képest erős testalkatú; vállalai szélesek, karjai izmosak. Mosolygós szája most lefelé görbült, ajkait összeszorította. Kockás inget viselt, aminek ujjait könyékig feltúrte; térdig érő vászonnadrágját derékszíj fogta körbe a derekán. A lábán kitaposott szandál, amelynek csatjai kioldódtak, mert a kapcsok a kapkodásban és az ugrálástól észrevétlenül kicsúsztak a helyükről. Keze, lába maszatos, mert a környezet összes pora rátapadt; az árokban ráadásul sár volt, ettől a cipője is mocskossá vált.

Utcabeli barátaival már legalább egy órája ődöngött a környéken, mire kiszemelték azt a villanyoszlopot, amelyet dobálni kezdtek. Választásuk azért esett rá, mert Péterék háza előtt volt, éppen egy utcasarkon, tehát nem kellett messzire csatangolniuk, hogy versenyre keljenek. Attól sem tarthattak, hogy idegenek zavarják meg, akiknek bizonyára azonnal szemet szúrnak az elfajzott csirkefogók. A tett színhelyén elfogják, és rendőrkézre adják őket, ami súlyos következményekkel jár: nemcsak a kárt kell megfizetniük, hanem büntetést is kiszabnak rájuk; de hogy mifélett, arról fogalmuk sem volt.

A lámpa pukkanására és az utcaköz elsötétedésére lett figyelmes Péter apja, aki a családi házban tartózkodott, de kisetett az udvarra, hogy körülnézzen. Előbb arra gondolt, hogy üzemzavar léphetett fel, de amint észrevette az üvegdarabokat, melyek az oszlopról lehullottak és a földön heverték, biztos volt benne, hogy vandalizmus történt. Bosszúság és méreg fogta el, hogy kárt okoztak portája közelében. A kisfiú rögvest a növények takarásába húzódott, amikor megpillantotta feldühödött apját, s perceken át némán gubbasztott. Közben a szemközti szomszéd is előkerült, aki szemtanúja volt az eseménynek, s ujjal mutogatott arra a helyre, ahol Péter a bozótosban meglapult. Az apja nem is fedezte volna fel, ha a szomszéd nem hívja fel rá a figyelmét.

— Ott, ott — bökött az árok felé, ahol a fűszálak sem mozdultak.
— Ott bújt meg a maga fia, ő követte el a disznóságot.

Az apa tágra meresztette a szemét, mert semmit sem látott; és hegyezte a fülét, hátha meghallja a neszezést. Nem túl magas, vékony, szálkásan izmos ember volt. Egy szál nadrágban, barna félcipőben szaladt ki a házból, ki az utcára, ahol a járda mellett húzódott az árok. Hirtelen olyan harag öntötte el, hogy nem tudott uralkodni magán, és felindulásában csak üvöltött.

— Péter, gyere elő, mert ha én talállak meg, csúnyán megkeserülöd!

Az apa toporzékol, de a fiú egyre lapított.

— Nem mondjam még egyszer, hallod-e?! — rikkantotta az apa, és leste, hol észlel mocorgást. Ingerülten szemrevételezte a darabka területet, ahol Péter rejtőzhetett, de a hely, ahová a szomszéd mutatott, tévesen lett megjelölve. Nem oda fészkelte be magát a gyerek, mert cselesen odébb húzódott.

— Háromig számolok, s ha nem kerülsz elő, nyújtófával hasítom szét a hátadat! — tájékozta az apa, mire a szomszéd sebtében elvonult, nehogy belekeveredjen a családi grimbuszba.

Péter ekkor dugta ki a fejét a bozótosból, s verdeste le ruhájáról a szutykot, ami rátapadt. Tekintetét rá sem emelte apjára, hanem a földre szegezte, mintha egy elhagyott tárgyat keresne a járda mentén. Lapítva, vánszorogva közeledett apja felé, aki szálfegyenesen meredt rá, és belül forrt az indulattól. Remegett a szája széle, de türtőztette magát, mert nem akart patáliát csapni a kíváncsi szomszédok előtt. Sietősen visszatért az udvarra; közben parancsolóan intett a fiának, hogy kövesse, és ne merészeljen ellenkezni. Péter

kelletlenül, lassan szedte a lábait, úgy kullogott, mint egy vénember, aki súlyos terhet cipel, s menten összeesik a kimerültségtől. Sejtette, hogy csínytevéésének börtje lesz; számított rá, hogy nyakleves nélkül nem úszhatja meg.

Alighogy befordult a házuk elé, s betette maga mögött az utcára nyíló vaskaput, apja megragadta a grabancát, s rázni kezdte, hogy a gyerek inge is elszakadt.

— Mit műveltél, te büdös kölyök?! — rivallt rá a fiúra, aki meg sem mukkant, hanem összehúzta magát. Az apának elborult a tekintete. Előbb még visszafogta magát, de most kitört belőle a féktelen harag. Dühroham fogta el, és nem lehetett lecsillapítani. — Ki fizeti meg a kárt, amit okoztál? — üvöltötte, s már nem rázta, hanem ütötte a gyereket. — Mit gondolsz, annyi pénzünk van, hogy elszórhatjuk? Hát felelj! Miből javíttassam meg a lámpát? Miből, te szégyentelen... te semmirekellő! — s ökölrel verte a fiú fejét, majd a karját csavargatta, mert a kamasz mind a két kezét az arca elé emelte, hogy védekezésésképpen felfogja a csapásokat.

— Apuka, elég, elég... — nyöszörögte a fiú, de az apa meg sem hallotta, mert egyfolytában őrvongott. — Ne tessék bántani, többé nem fordul elő...

Amikor az apa fölindulásában egyre csak ütlegelte a gyereket, az arca eltorzult, szeme szikrákat hányt. Folyt róla a verejték, mert a csapkodás és a dulakodás megizzasztotta. Nem bírta magával, s láthatóan egyetlen könyörgő hang sem jutott el a füléig. Talán hallotta az esdeklést, de fel nem fogta, mert esztét veszttette a dühöngésben. Bőszülten acsarkodott, és közben folyton a kárt és a pénzt emlegette. Cibálta, rángatta a gyereket, hogy a fiú megemlegesse a napot, és levezesse haragját, amely eluralkodott rajta.

A kamasz igyekezett hátrálni; oldalra fordult, és fejét behúzva összegömbölyödött. Karjait félszegen maga elé tartotta, hogy tompítsa az ütések erejét, de ez tovább bőszítette apját, aki ellenkezésnek vélte a mozdulatot. A fiú ekkor leengedte a kezét, de egy lökéstől hirtelen megszédült, s csak azt érezte, hogy megfájdult az orra. Arcához kapott, és ujjain fedezte fel, hogy valamije vérzik. Utána már azt leste, merre menekülhetne el. Gyorsan az utcára nyíló kapu felé vette az irányt, kitepte az ajtót, vissza sem nézett, hanem sebesen elszaladt, mintha kergetnék, pedig senki sem eredt utána.

Későre járt, már besötétedett, de Péternek nyoma veszett. Jó messzire elfutott, s csak akkor állt meg, amikor kifulladt a loholástól. Talán három utcasarkot tett meg rohanva, utána lelassította lépkeit, és erősen fújtatott. Céltalanul kóborgott a környéken, s maga sem tudta, mitévő legyen. Félelem és konokság szállta meg, hogy apja bitangul elverte, ő pedig nem tűrhette tovább az ütlegelést. Ha hazamegy, bizonyára folytatódik a számonkérés, s még azt is csúnyán megbánja, hogy ellenszegülésképpen elinalt hazulról. Ha pedig apját újra elragadja a hév, a csontját is összetöri, mert dührohamában nem tudja, mit cselekszik. Ritkán gurul méregbe, de ha

zabolátlanná válik és eszét veszti, képtelen józanul gondolkodni és mérlegelni cselekményei súlyát.

Eltelt egy óra, aztán kettő, de a fiút nem látták a környéken. Amikor az apa keresésére indult, egy járókelő emlékezett rá, hogy egy szőkésbarna kiskamasz csatakosan őgyelgett az utcán. Nem szólt senkihez, hanem durcásan leeresztette a fejét, és céltalanul csellengett. Az apa már messzire eltávolodott a háztól, ahol lakott; egyre rőtta az utcákat, hogy ráleljen fiára, vagy legalább találkozzon emberekkel, akiknek feltűnhetett egy kisgyerek. Megszólított idegeket, hogy nem találkoztak-e egy pöttöm fiúval, aki kockás inget visel, és rövidnadrág van rajta. Aztán becsöngetett házakba, hogy Péter hátha menedéket kért, vagy tán felfedeztek valami gyanúsat, ami egy kisfiú hollétére utal. De hiába volt az igyekezet, Péter eltűnt; ki tudja, merre járhatott — elszaladt a világ végére.

Már koromsötét volt, s csak a villanyoszlopok lámpái világítottak. Az utcák elnéptelenedtek, az emberek házaikba húzódtak, aludni tértek. Az apa hazasietett, és felöltött magára egy inget, pulóvert, hogy ne fázzon. Újból nekilódult abba az irányba, amerre Péter elfutott, és végigjárta a környéket utcáról utcára, házról házra. Minden sötét árnyra figyelmes lett, minden emberi mozgásra felkapta a fejét. Hátha egy kisfiú az, hátha éppen a gyerekére ismer! Amikor árnyakat sem látott, és üres volt a vidék, gyenge hangon szólítgatni kezdte a fiát:

— Péter! Péterke! Merre vagy? Hallod? Gyere elő, ugyan már, gyere elő!

Éjfél lett. Az apa tanácstalanul kóborolt, végül hazatért. Nem bírt lefeküdni, mert úgysem tudott volna aludni. Bevonult a házba, benyitott a szobába, ahol a kisebbik fia éppen megfordult az ágyon. Hamarjában csak ránézett, hogy tényleg nyugodt-e az álma, aztán megint a bejáratnál termett. Pipiskedett és nyújtogatta a nyakát, hátha észrevesz egy közeledő alakot, vagy meghall egy hangot, amelyre várt. Fülelt, kémlelte a tájat, hallgatta a neszezést. Nyugtalanul téblábolt az udvaron, eszelősen rohanguált az utcára, majd vissza. Amikor a vaskapu nyikorgását meghallotta, biztos volt benne, hogy Péter az. De tévedett — nyilvánvalóan hallucinált, s csupán beképzelte magának a zörgést. Semmiféle nyikorgás nem történhetett, mert a kaput nem mozgatták. Minden moccsatlan volt, üres és csöndes.

Péter nem sokkal éjfél előtt visszamerészkedett az utcába, ahol lakott. Egy ideig távolról figyelte a házukat, hogy az ablakokból kiszűrődik-e fény, vagy meglátja-e apját, aki talán még mindig tombolt, vagy lehiggadt a ramazuri után. Bizonyára lefeküdt aludni, gondolta a fiú, vagy otthon várja, hogy újból nekiessen, és követelje tőle a kártérítést. De miből fizetné meg az okozott kárt? Honnan szedjen elő annyi pénzt, hogy kiengesztelje apját, s elfelejtsék a történeteket?

Ahogy telt az idő, egyre hűvösebb lett. Péter fázott; összébb húzta magán az ingét, de tovább vacogott. Odaosont a házuk kerítése mellé, lekuporodott az árokpart szélére. Onnan leste, hogy mi történik oda-

bent, vajon ég-e még a villany. Amikor a fényben észrevette apját, behúzta a nyakát, s meglapult a bozótosban. Amint apja eltűnt, kidugta a fejét, s jó darabig latolgatta, mitévő legyen. A sötétben lopakodva átmászott a drótháló kerítésen, hogy bejusson az udvarra, s elbújjon a szőlőtőkék között. A kaput nem merte kinyitni, mert a nyikorgása biztosan feltűnik az apjának, ezt pedig el akarta kerülni. Félelem volt benne, hogy megint elverik. Lehasalt a földre, és a szőlőindák között kukucskált ki, hogy mi zajlik a házukban. Ekkor újból megpillantotta az apját: tétován mászkált föl-alá, arca fehér volt és aggodalomtól terhes. Hirtelen sietősen kitérte a kaput, és tanácstalanul, zavartan bármészködött az utcán. Majd mintha zörejt vagy susogást hallott volna a szőlőtőkék sorai között, visszafordult az udvarra.

— Péter! Itt vagy? — rebegete. — Kisfiam, gyere elő! Ne bujkálj, nem bánt téged senki... Ugyan már! Szólalj meg! Bújj elő, én vagyok, az apád...

Előbb a kisfiú szőkésbarna feje tűnt föl egy szőlőbokor mögül, majd a kockás inge és a szutykos kezei. Ahogy kiegyenesedett, nadrágján is látszott a sok piszok. Arca komor volt, és remegett a hidegtől. Az apja melléje lépett, s mondta neki, hogy ideje volna lefeküdni. Mintha azt is jelezte volna, hogy nem keletkezett kár, semmiféle károkozás nem történt, mert a megtakarított pénzből futja az új lámpára. Mást nem mondott, teljesen megnémult.

FÜRJES GABRIELLA

tekintet nélkül.

*előre. sietek, hogy utolérjelek.
de lemarad a testem, betegen
fekszik elárvult helyemen.
messziről nézem, mi maradt
mégis készen. egy illat,
mélyedés a párnán, fél
pár papucs az ágy alatt,
délelőtti szomorúság
a táguló térben. föl-
fölszabaduló érzések
a lejárt időben. szememet
nagyra zárom, már nem
sietek. tekintet nélkül
nézem, hogy jönnek
és mennek az élmények.*

fényviszonyunk.

*magas fényű képed ellenében
hívom elő a negatívját saját
érzéseimmé vált hangulat-
változásaidnak. nap mint nap
megpróbálok észrevenni homályos
körvonalait függetlenségemnek,
mintha lett volna valaha is
felismerhető képe magamnak.
halovány határait sérted, amikor
mélyen zöld szemembe nézel
és állítod feketén-fehéren, hogy
tőlem függ, rajtam áll, ha bukik,
hogy a képen te, milyen fényesen.*

akkor. amikor.

*észrevettem, hogy szárnyaim nőttek, hosszú,
fekete tollak hasították föl a bőrt a hátamon,
végig a karomat. a mellemet puha szőr
borította be, az ujjaim között hártya feszült,
és elég volt megmozdítanom a kezemet,
a magasba emelkedtem a földről. szaporán
hajtottam magam alá a levegőt, ahogy kitartott
mellben úszom a huszonötöt, és a lábammal
taposom, a kezemmel húzom magam mögé
a vizet. mintha megtarthatna. legfőbb reményem
a víz alatt. akkor, amikor észrevettem, hogy
fekete szárnyaim nőttek, és mozoghatok
szabadon, mint a vízben a súlytalan halak,
nem bántam negyvenegy évem a földön, elhagyni
viruló testem határait, a medencényi teret faltól
falig. egy nagy kört írtam akkor a magasban,
és szálltam a Szabadság-híd tetején. föl-le,
boldogan lengetem azóta a szárnyaim,
mert hiszem, hogy ez igaz.*

Nyitva áll

1976-ban született. Média-
szakember, több dokumen-
tumfilm rendezője. Legutóbbi
írását 2010. 11. számunkban
közöltük.

„Fesztivál nyitva áll minden nemzetek, nyelvek, művészet és valóság tagjainak” — olvasom Selmecebányán — németül Schemnitzen, szlovákul Banská Štiavnícán — az evangélikus templomban talált prospektus címlapján. Kétnyelvű füzetecske, a programsorozat célkitűzéseiről a magyar változat szerzője vagy fordítója, szó szerint idézem, így ír: „az egyensúlytalanságok a világban melyiket elborított világgazdasági totalitárius rendszer, nemtörődomség a hajthatatlansága, és a vakság saját családjá iránt, az emberiség elvesztette csomópontjait, a hitet és az álmait... elképzelünk a buktatókat és a romokat... romokat melyek az alapok régi vágású, most láthatatlan katedrálisnak. Ezeket az alapokat, melyeket szeretnénk új-jáépíteni, nekik adni az emberiség alapelveket, és végül, elvezetnek minket a saját belső fenyeében.” Nem folytatom, elképedve lapozgatom a prospektust, hasonlóan tájak, városok, múzeumok ismerető anyagaihoz, éttermek kínosan mulatságos étlapjaihoz. Az első benyomás Szlovákiában a nyelvek furcsa kavalkádja, és a magyar nyelv teljes elkorcsosulása.

Nem arról van szó, hogy keverednek a nyelvek, szavak formálódnak más népcsoportok hatására, termékeny és élvezetes ragok, tövek, ízes hangutánzó kifejezések cserélnek gazdát. Ez természetes. Hanem arról, hogy itt elsatnyult a magyar — és a német — nyelv, pária lett, éppúgy, mint Közép- és Kelet-Európa nagy részén 1945 után. Az új államok — újabb bizonyíték ez arra, hogy nem a kommunizmus, hanem a nemzetállami keretek voltak meghatározóak ebben a régióban — mindent elkövettek, hogy homogenizálják lakosságukat, e manipulált és megfélemlített embereket. Ha valaki ráadásul egy „nemzetiséghez”, azaz kisebbséghez tartozott, helyzete ennél is rosszabb volt: sokszorosan kellett alkalmazkodnia, elfojtania emlékeit, múltját, önbecsülését, hogy feloldódjon egy nagyobb közösségben, amelyik aztán mégis állandóan érzékeltette vele kívülállását.

Nem részletezem ezt; szomorú fejezete a „nemzetek” Európájának. Hazugságok és féligazságok tömege látott nyomdafestéket ezzel kapcsolatban, számtalan nyelven írták le, hogyan értelmezik félre a múltat, hogyan csoportosítják tetszésük és érdekeik szerint a múlt elemeit, hogyan leplezik vagy tagadják el tájak, városok, népek évszázadait. Vilniustól Wrocławig, Kalinyingrádtól Pozsonyig, Kolozsvártól Lembergig elképesztő históriák százait hallgathattuk meg erről. „Erőtlen a képzeletbeli helyek identitása... A nemzeti történelmek vetélkedő vízióiban nehezebb különválasztani a valóságot és a képzeletet, mint Óz vagy Drakula históriájában” — írta 1998-ban Moravánszky Ákos, a kitűnő, az egykori Osztrák-Magyar Monarchia építészetét bemutató *Versengő látomások* című könyv

szerzője, immár Amerikában, kellő távolságra története színhelyétől. Találó cím; e látomások világában elveszve abszurd város- és utcanevék, mondatok, érthetetlen nyelven beszélő öngyűlölő, vagy éppen közönyös emberek között találjuk magunkat, akár egy bizarr rémálomban, ahonnan legszívesebben azonnal elmenekülnénk. De azért ez nem ilyen egyszerű.

„...elvesztette csomópontjait, a hitet és az álmait... elképzelünk a buktatókat és a romokat”: e hátborzongató pár sor lett, a szavaknak ebben a félelmetes összetételében, ragozásában és sorrendjében a legárukodóbb jele annak a kudarcnak, amely egy ártatlan prospektus formájában jelent meg ezen a szép augusztusi reggelen. Selmec néhány éve felkerült az UNESCO listájára, a világörökség része. Igen, a széthullott örökségek egy része megmaradt. A házak, mementóként, állnak. Nagyon szép az evangélikus templom, a kárpátok sora, az oltár. Kilépve gyönyörű napsütés fogad, a Városháza, a Szentháromság tér fürdenek a tiszta fényben. Egykor a világ ezüsttermelésének jelentős része innen származott. Selmec a Magyar Királyság egyik legfontosabb városa volt. Német telepések alapították és tették nagygyá. Ez már a múlté, a bányák nagy része zárva, mégis van valami tellurikus a városban. Jó sétálni itt, aztán beülni a régi, sárga házban lévő Divná pani kávéházba. A barátságos pincér angol-német keveréknyelven magyarázza, hogy csak negyedóra múlva nyit, de egy kávé már most kapunk. Leülünk a kerthelyiségben, nézegetjük a berendezést, ami pazar, a giccs határára egyensúlyozó — és túlzó szertelenségeiben azt néha át is lépő — belsőépítészeti mestermű. Az angol könyvtártermet idéző belső szoba, a kert, a pult, a fölötté lévő díszek, a habcsókra emlékeztető színek egyszerre vonzanak és taszítanak. A kijáratnál egy kottatartón nyitott könyv, megnézem a címlapját: Lenin műveinek 6. kötete. Az ajtó fölött tábla, „Reality” felirattal. Azaz: ki itt belépsz — vagy kilépsz —, más valóságba csöppensz.

Ez a helyzet Szlovákiával is. Legalábbis nekem, de az ember mindig csak önmagáról tud beszélni. Különösen itt és most. Sok történetet hallottam erről az országról. Olyasmi, mint ez a kávéház. Tudatos koncepció mentén kidolgozott, régi alapon létrehozott, kissé hamis, de mégis élvezhető kevercs. Mértékkel persze, mert egy idő után nagyon émelyítővé válik. Szlovákia nemzetállam: egy nemzet épített államot itt. Állami léte során megpróbálta nemzeti mivoltát, nyelvét, történetét kizárólagossá tenni. Nincs ebben semmi különös; Európában majdnem mindenütt így tettek. A legtöbb nemzetállam alapja valamilyen régebbi államalakulat, tartomány volt. Szlovákiában ez hiányzott, és ez részben — sőt, lehet, hogy döntő részben — a 19. századi magyar politikai elit felelőssége is. Aztán fordult a kocka: 1918 után — miután Észak-Magyarországból létrejött Szlovákia, és rögtön Csehszlovákia része lett — évtizedek teltek el úgy, különösen a II. világháború után, amikor mindent elkövettek, hogy eltöröljék a múltat. Nem sikerült. A múlt lassan újra

értékké vált. A kísérlet nem sikerülhetett. Ízek, szokások, nyelvek, gesztusok öröksége birkózott itt, némelyik eltűnt, némelyik elkorcsosult, némelyik megmaradt. Szlovákia a nemzeti eszme győzelmét és kudarcát egyszerre jelképezi, története ez egyik legérdekesebb Európában. Évtizedeknek kell még eltelniük, mire felnő egy nemzedék, amelyik képes lesz többé-kevésbé reálishan és józanul látni elődei tetteit. Selmec-Schemnitz magyar és német múltja nem veszett teljesen el. A felújított épületek akár Frankföldön vagy Szászországban is emelkedhetnének.

Mint az a ház is, a Nosztalgia Panzió, ahol lakunk. Néhány éve renoválták, egyszerre érezni a friss fa, a festék és a régi, szüette lambéria illatát. A falakon régi képeslapok, magyar és német felirattal. Régi, bekeretezett vicclap is olvasható, a poénok már érthetetlenek, száz év alatt elenyészik a politikai humor — és a politika realitása is. Este a *Szindbád* című filmről kell beszélnem, éppen itt, ahol részben játszódik, részben forgatták, ahol írója, Krúdy Gyula sokszor megfordult, és ahol a könyv és a film hangulata — kell-e mondanom a fenti sorok után? — tapintható. Nincs itt egyéb, mint nosztalgia.

Ez kerít hatalmába akkor is, amikor másnap felmászunk a város melletti kálváriahegyre, az egykori Scharfenbergre. „Ora pro nobis”, imádkozz értünk, betűzőm ki a templom barokk falfestményén. A képek egy részét fényképek, az ablakokat műanyag fóliák helyettesítik. Talán megújulnak egy napon a kápolnák és a stációk is. A „Heilige Stiege” kopott falépcsőin fölfelé baktatva, majd a német és latin nyelvű feliratokat és a szentképeket böngészve ezen az elhagyatott helyen szinte egy korábbi kultusz avatatlan szemlélőjének érzem magam. Ezt érezhette Krúdy hőse. És Huszárik Zoltán, a film rendezője. Paraszti származású volt, mint sok nagy magyar művész. Ugyanakkor gentleman volt, kifinomult világi, aki két világ határán élt, mindkettőt ismerte. Ismeretei nem tették boldoggá vagy felvilágosulttá, inkább bölcs, elmélázó, önpusztító emberré. Ilyen volt Latinovits Zoltán is, aki az 1971-es filmben Szindbádot alakította. Ő sem tudta elviselni a lét e távlatait. A részben szerb, részben délnémet származású színész megérezett és legjobb alakításaiban kifejezett valamit, ami a magyar — és közép-európai — néplélek legmélyebb bugyrait nyitja meg. Latinovits maga volt Szindbád.

A keleti hajós alakja Krúdy Gyula tökéletesen szabad képzeletében vált azzá az egyedi, semmilyen sémába nem illő hőssé, e részben nemesi, részben paraszti, részben polgári, egyszerre nyugati és keleti alakká, aki itt olyan otthonosan mozgott. „De akkor még más világ volt itt — írja Krúdy, és ez a film nézése, majd a hosszú, füstös esti séta során egy-egy pillanatra meg is elevenedett —, ábrándos nők és álmodozó ifjak, megelégedett, csendesen kocogó polgárok és házuk öles, északi szelet gúnyoló falaiban bízó családok húzódtak meg a városban, akiktől egy kartávolságnyira volt a kedves múlt, a takácsok széke úgy kattogott, mint akár Mária Terézia

korában, a harangok és a férfiak nem mentek még a háborúba, pipafüstös, söröző, kolbászos, aprópénzes jólét volt itt, amikor nem hentergett a pénz az utcán, de mindenkinek volt szalonnája, jóra való téli gúnyája.” Ez a világ már akkor is a múlté volt, amikor Krúdy leírta: „A mohaszakállas vendégfogadók, barátságos emberek, szelíden adakozó nők, akik fenyvesrigó módjára halkították a hangjukat, az andalgó tornyok, városkapuk maradványai, az ifjúság románcaira emlékeztető ablakok, a szélben libegő lámpások, a meleg, átfűtött házakban eső hangtalan alvások, alkonyati zenélések és a reggeli ködön messzi földről jövő vándornapsugár: ezek mind úgy gyógyítottak, mint a boszorkánymester patikája.”

A *tékozló fiú* című írásból idéztem, nem is szívesen szakítom félbe. A magyar nyelv virtuózát sokan Prousthoz hasonlítják. Proust az arisztokrácia és a nagypolgárság utolsó tagjairól írt, Krúdy az utolsó vidéki polgárokról. Vidékiség és provincializmus között nagy a különbség — az orosz megszállók és a szűklátókörű nemzetállamok uralta Közép-Európa lakói ezt pontosan tudják. Kertész Imre, amikor megkérdezték tőle Stockholmban, a Nobel-díj átvételekor, ő kit díjazna, Krúdyt nevezte meg. Talán érthető, miért.

Hőse, Szindbád feladta a harcot, elfáradt. A világ, az élet sűrű szövete kulissza volt csupán hódításaihoz. Az élet gazdag lüktetése játék volt neki, amit csak részben értett. A nők szerették, mert figyelt rájuk, de ez már nem volt elég; a cél elveszett. A tettek mezején sokszor alulmaradt. Tisztában volt önmagával, melankolikusan félrehúzódott, és bár, a maga módján, reménykedett a megváltásban, fáradtan, magát bűnösnek érezve távozott. Talán boldog is volt, örömét lelte az elmúlásban. A kálvária hegyén, a magasból lenézve Selmece, elsimulnak a lét harcai. A megértés is megnyugvást hozhat. A történet nagy része véget ért. Marad az emlékezés, indulat nélkül. Szinte ünnepi csend van, nyugalom és derű.

Utunk elején megvettem Patrick Leigh Fermor *Erdők s vizek közt* című könyvét. Angol szerzője 1934-ben gyalogosan járta be Európát. Végigvándorolt Magyarországon is. Selmece felé Budapest felé menet, amikor feltűntek Esztergom tornyai a Duna felől, arra gondoltam, hogy ez a konok angol is itt gyalogolt hetven-nyolcvan éve, egy, azóta rég szétmorzsolódott világban. A könyv fordítója, Vajda Miklós meghagyta Leigh Fermor eredeti — eredetien pontatlan — város- és személyneveit, melyek pontatlanságukban sokszor éppolyan elképesztőek és mulatságosak, mint a Selmeceen olvasott prospektus sorai. Elképesztő és mulatságos; így morzsolódik a világ öröksége.

Mint friss halottak

Leült velem szemben, akkor éppen egy széles pulóverben, szürke volt tán, mondhatjuk férfias, de, hogy szőke volt, hogy a bőre, mint tompa nap, hogy karja íve, mint lecsiszolt óralap, több erre, mint bizonyosság, hogy még két hónapig emlékemben megmaradt. Tél volt, délután — kedvenc napszakunk —, ő mesélt, csak mesélt,

mosolygott is közben, én csak bólogattam, nem jött a beszéd. Míg vártam őt, macskák szaladtak ebédre, vacsorára, vissza a két hétig tartó tavaszi délutánba. Nem tudom, pont ott szaladtak el, ahol mi megálltunk, ahol kabátunk alá nyúltunk, ahol néztük egymást, ahol egymásban magunkat, jó lett volna, ha inkább a másikra figyelünk, ha inkább, mint friss halottak

végleg önmagunkba. De mindketten ebédre, vacsorára, a két hétig tartó tavaszi délutánba futtattuk egymást, mondjuk ki inkább: magunkat — nem volt köztünk bármi elmondható —. De emlékszem, amikor leült, és kihúlt kezét tenyerembe tette, nem szóltam csak néztem magunkat, mindkettőnket, néztem a macskákat, néztem, mint karja ívét az a csiszolt

óralap, néztem, mint bőrét az elcsitult tompa nap, néztem, hogy szőke, szőke, mint az a két hét, az a furcsa tavasz, az a tél, az a kedvenc napszakunk a délután, néztem egy kicsit önmagunkat. És mint friss halottat, szemem elfordítatom, szám bezárattatom, füleimet betakartatom, és pulóvert húzok, szürkét, mondhatjuk férfias, hiszen még két hónapig azt hiszem, emlékemben megmaradsz.

Maraton

A hatalmas lombú fák között vékony tested azon a délelőtt, gondoltam tréfa csak, elszökött. Futottam vissza, anyámat hívtam, azt hiszem ő is futna már, elmesélném neki egyben a múlt délutánt.

*A hatalmas lombú fák között ma is emlékszem
eltűnt alakod, a lábad úgy rémlik a kavicsban
kapkodott. Anyám aztán elmesélte ő is menne már,
mondtam várjon legalább elmondani tudjam,
hogy akkor délelőtt a hatalmas lombú fák között
eltűnt a hát, eltűnt az egész alak, a nőből igen,
akiről azt hittem enyém marad.*

*Így hát akkor délután, mikor gondoltam tréfa csak,
hogy eltűnsz a délelőtt, vékony tested a hatalmas
lombú fák között, tudtam összeszedni isten gondja csak,
nem kis próba, tudtam én, megfogni a lábat, hogy egészben
alakod, megtartani, annyi, mint hatalmas lombú fáknak ágait.*

*De akkor délután valami esőt jött, és ti mind a ketten
a fény mögött, a hatalmas lombú fák között, gondoltam
tréfa csak, a két alak elszökött.*

A VIGILIA KARÁCSONYI AJÁNLATA

KARÁCSONY FÉNYEI

Vallomások, elbeszélések, versek

KARÁCSONY FÉNYEI Vallomások, elbeszélések, versek

Ez a karácsonyi antológia különböző műfajú, hosszabb és rövidebb írásokat tartalmaz: olvasnivalót kínál az ünnepi napokra, de talán azokon túl is, egy-egy hétköznapi csöndes estére. Az ünnepre készült kötet értékes ajándék lehet másoknak, vagy szívet melengető olvasmány önmagunknak. Aki kézbe veszi, talál benne verset és elbeszélést, személyes vallomást és teológiai elmélkedést, de különböző korokból és stílusokból választott képeket is. Ára: 2.900 Ft

*Megvásárolható vagy megrendelhető
a Vigilia Kiadóhivatalban:*

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.
Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;
E-mail: vigilia@vigilia.hu

TASI JÓZSEF

Rubin Szilárddal

Tasi József, a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangarchívumának munkatársa 1983 nyarán hosszú interjút készített Kocsis Zoltánnal, amely az Új Forrás 1986. áprilisi számában jelent meg. Ezt követően kereste meg Rubin Szilárd (1927–2010) Tasi Józsefet, hogy ő is elmondja a költő barátaival kapcsolatos emlékeit. A Római Egyes (Magvető, Budapest, 1985, 2010) című kisregényének Martinszky László nevű szereplőjét a közeli barátról, Pilinszkyről mintázta. A beszélgetés szövege szerkesztve, s némileg rövidítve most jelenik meg először.

Költészet és valóság. Rubin Szilárd önvallomása a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1986. április 23-án. Kérdez: Tasi József. — Az író úgy döntött, hogy Pilinszky és a barátság címmel fog beszélgetni a Petőfi Irodalmi Múzeum hangarchívuma részére, és természetesen ezt az óhaját tiszteltben tartom.

Az az érzésem, hogy az emberek a barátságot Pilinszky János élete legproblémátlanabb részének tartják. Erre vallanak a halála után megjelent írások, de a nyilatkozataiban ő is többször hangsúlyozza nyitottságát, s hogy könnyen barátkozik. Úgyhogy azt hinné az ember, ez egy problémátlan területe volt az életének, szemben mondjuk a szerelmi jellegű kapcsolatokkal. Amennyire én tudom, egyáltalán nem volt problémátlan terület számára a barátság sem. Mivel nem vagyok egészséges, nem sokkal Pilinszky halála után én is kaptam egy infarktust, azóta eltelt egy pár év és romlik a szívem, ezért nagyon fontosnak, mondjuk a hivatásomnak tartom, hogy legalább egy kérdésben állást foglaljak. Nevezetesen, hogy Kocsis Zoltán, a véleményem szerint, szinte valószínűtlenül kitűnő interpretátora Pilinszkynek, s nem választva külön most azt, amit a műről vagy az emberről mond, mert ezekről együtt szokott beszélni. Úgyhogy ez egy isteni kegyelem, vagy szerencse, véletlen, nem tudom, ki minek tartja, de egyáltalán nem rejtett benne Pilinszky életében, nem volt előrelátható, hogy majd élete végén vagy utolsó korszakában támad egy olyan barátja, aki kongeniális módon tud róla beszélni, nyilatkozni, írni. Ez az én véleményem, és ezt szeretném rögzíteni. Ennek a jelentősége akkor lesz nyilvánvaló, ha egy kicsit valóban áttekintjük Pilinszkynek a baráti kapcsolatait, akár egész fiatal korától kezdve...

Te mikor ismerted meg Pilinszkyt? Úgy tudom, hogy Pilinszky barátainak a legbelső köréhez tartoztál.

Valóban, sőt azt állítom, hogy 1956 októberétől két, két és fél évtizeden keresztül Pilinszky legbizalmasabb, legmeghittebb barátja voltam. Nem véletlenül használom a bizalmas, meghitt szót. Pilinszkynek ez idő alatt lehetek értékesebb, számára intellektuálisan, szellemileg, lelkiileg értékesebb kapcsolatai, csak talán a legtöbb időt velem töltötte, úgy kellene mondanom inkább, hogy én vele és...

Együtt töltöttétek.

Együtt töltöttük, valóban. Ez alatt természetesen nekem is voltak másfajta baráti kapcsolataim, amikben kisebb-nagyobb konfliktusok adódtak, és ilyen alkalommal Pilinszky gyakran hivatkozott arra, hogy

legyek igényes másokkal szemben, mert a valódi barátság egészen kivételes adománya a sorsnak, ugyanolyan kivételes adománya, mint egy nagy szerelem, és ő ebben nem részesült olyan könnyen. Úgy-hogy ismétlem önmagamat: ez a barátság, ami Kocsis Zoltánnal az utolsó években kialakult, nem volt várható. Pilinszkynek több alkalommal panaszkodtam egy régi iskolatársammal, Galsai Pongráccal való konfliktusos barátságomra. Pilinszky akkor azt mondta nekem: Nézd, énnekem a fiatal években Thurzó volt a barátom. Te tudod, hogy én egyáltalán nem gondolok rá gonosz szívvel, hiszen amikor ő igazán beteg lett, meglátogattam, ismét felvettük egymással a kapcsolatot hosszú évtizedek után, kvázi kibékültünk a halála előtt. De hosszú ideig nem érintkeztünk. És akkor, amikor egész fiatalon ismeretségbe kerültem vele, és mint nagyon magányos ember valamilyen összekötő szál volt számomra a világhoz, akkor naponta felmosta velem az előszobát, mint egy ronggyal. — Ezt nem gyűlölettel mondta. Érzékeltetni akarta, hétköznapi szavakkal, hogy teljesen ügyefogyottként kezelte... Természetesen Thurzó nagyon tehetségesnek tartotta Pilinszkyt, ő mégis azt mondta, hogy ez rá nézve mindvégig magalázó kapcsolat volt, mígnem aztán meg is szakadt, akkor, amikor Thurzó kissé opportunista módon bekapcsolódott a filmgyártásba meg egyéb területekre. Pilinszky említette, hogy egyszer a templomban találkozott vele, és ezt ő fonáknak tartotta, bár ebbe ő sem volt hivatott beleszólni, csak megemlítette nekem. Tehát egy nagyon rossz barátsággal indult az élete. Tulajdonképpen konfliktusos volt a kapcsolata az Újhold körével is, lényegében véve.

Mind a ketten szerzőként szerepeltetek az Újholdban. Ez persze nem biztos, hogy barátságot vagy ismeretséget is feltételez.

Valóban, én életemben először Pilinszky Jánossal az Újhold megalakulásának a második alkalommal tartott összejövetelén találkoztam először, Nemes Nagy és Lengyel Balázs akkori közös lakásán. Pilinszky ezt a szervezkedést és ambiciózus viselkedést kis fölényre nézte. Ott volt ugye Rába György, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs. Ottlik, amennyire emlékszem, meg tudta oldani, hogy úgy maradt csendben és úgy maradt passzív, hogy könnyen viselte el ezt az organizációs együttlétet. Pilinszky azonban nagyon fásultan kioldalgott az erkélyre, hogy egy kicsit kiszellőztesse a fejéből ezeket a megbeszéléseket, vitákat. Utánamentem, mert valamilyen módon úgy éreztem, hogy talán leginkább hozzá kötődnek. Pilinszky János azonban az én megjelenésem után, hogy így mondjam, „viszszamenekült” hamarosan a szobába. Nem szóltam én hozzá semmit, de az még terhesebb lett volna a számára, ha kettesben marad velem az erkélyen, mint ott bent, föloldódva vagy elveszve a többiek között. Később azt mondta, hogy semmiféle ellenszenv nem volt benne, nem azért ment be az erkélyről. Olvasta a verseimet, amik megjelentek, azt hiszem, először a Sorsunkban, aztán a...

Aztán a Magyarokban, a Diáriumban és

Igen, egyszer a Vigiliában is, azt hiszem. Ő ezeket a verseket gyénekek tartotta, és gondolom, teljes joggal. Affektált, divatoskodó

végül az Újholdban. Azt hiszem, ez a sorrend.

verseknek tartotta őket, lényegében másodrendű francia költők utóérzését olvasta ki belőlük. Ez, gondolom, meg is felel a valóságnak. Ezért nem tartotta érdemesnek, hogy ott maradjon velem. Most visszatérek az alaptémára, Pilinszky és a barátságra, hogy mennyire volt szerencsés ezen a területen. Később nagyon jelentékeny szerepet játszott az életében barátként Rozgonyi Iván. Nem tudom, mond neked ez a név valamit?

Nem.

Rozgonyi Iván a koalíciós évek egyik nagyon exkluzív költőtehetségként szerepelt. Később jelentékeny társadalmi figura volt, főként a rendkívüli szuggesztivitásával, ami biológiailag sugárzott belőle. Rendkívül nagy vonzerejű férfinak tartották.

Él még?

Valószínűleg. Utoljára azt hallottam róla, hogy valamelyik fotószaklapnak a főszerkesztője. Tudniillik hosszú ideig, azokban a nehéz években teljesen hallgatásra volt ítélve. Aztán azt hiszem, talán a hetvenes években megjelent egy verseskötete. Tény, hogy ez sem volt szerencsés barátság, Pilinszky erre is keserűen emlékezett vissza. Hogy körülbelül jellemezzem ezt a barátságot... kicsit pletykának fog hatni, amit mondok, de kénytelen vagyok valami empirikus példát hozni. Volt egy lány, aki borzasztóan tetszett Jancsinak, és nagyon fájt neki, mikor az ő kudarca után azt tapasztalta, hogy Iván nagyon sikeres nála. Iván ekkor azt mondta neki: Nézd, ez olyan lenne, mintha téged arra kérnék, hogy ne írsz jobb verset, mint én. Ez képtelenség. Jancsi ebből a barátságából is sebesülten került ki. Fenntartotta ezt a barátságot, mert elszigetelt ember volt, de később is mindig nagy keserőséggel emlékezett rá. Bizonyos humorral, elnézéssel beszélt Toldalagi Pálról, akit egészen kiváló költőnek tartott, de fárasztó embernek. Ezt a kifejezést, vagy ennél erősebbet egész biztos énrólam is sok alkalommal mondott, de mondjuk Palikát sokszor szeretettel karikírozta, úgyhogy végül is ebben a barátságban sem találta meg azt a bizonyos örömet. És ugyanez vonatkozik, mondom, az Újhold körére, amelybe nem tudott beilleszkedni. Nem véletlen, hogy a legjobb verseit tudtommal, mielőtt elnémult vagy elnémították volna, a Válasznak adta, és később is, ha barátságról lehet beszélni, bár ez inkább pártfogói kapcsolat volt, például Sárközi Mártáról mindig nagy szeretettel beszélt.

Egy interjúban csak X. Y.-ként említi Várkonyi Zoltánt, akit a nyilas uralom, a német megszállás alatt egy rövid ideig ő is rejtegetett, de később Várkonyi teljesen idegenkedve viselkedett vele. Azért említem ezt meg, mert a Kocsis Zoltánnal készített interjúdnak is van egy mozzanata, amire érdemes lenne kitérni... Azt történt, hogy Pilinszky a *Rekviem* című filmnovellát megírta, gondolom elsősorban Törőcsik Mari inspirálta, aki később közeli barátja lett Jancsinak, és nagyon örült volna, ha ebből film is lesz. Mikor ő ezt írta, akkor még nem ismerte Törőcsiket, azt hiszem. És délelőtt a Kígyó utcában elment mellettünk Várkonyi Zoltán, akinél akkor már hosszabb ideje

ott feküdt a *Rekviem*. — Sajnos még nem olvastam a dolgozatodat — mondta és tovább ment. Jancsi nagyon szerette ezt a forgatókönyvet, miután megírta. Mindig úgy érezte, hogy ő nagyon ért a filmhez. Ebben én kételkedtem. Mivel meg volt róla győződve, hogy ő itt fontosat tudna alkotni, nagyon izgatta ennek a forgatókönyvnek a sorsa. Ebből származott a több évtizedes barátságunk során előfordult egyik éles konfliktusunk is. Ugyanis én első olvasás után sem találtam különösen jónak ezt a forgatókönyvet. Brechtet Pilinszky nagyon nem szerette, és már a brechti kezdés, ahogy a színészek az udvaron összegyűlnek, és ott öltöznek be, meg öltöznek ki, satöbbi, ez se tetszett nekem, és egészében véve sem. Ennek ellenére láttam, hogy annyira szereti, hogy hát azt mondtam, igen, szép, szép. És most térek vissza a Tasi–Kocsis interjúra. Ott fölmerül Nemeskürty neve, mint aki ezzel jó szívvel foglalkozott volna vagy ilyesmi. Nem. Itt az történt, hogy ki kellett mennem a Filmgyárba hozzá egy filmnovella-szerződést aláírni. Jancsi erről tudott. Kimentem, megköttöttem ezt a szerződést és akkor Nemeskürty...

Ez az Alibi, a későbbi Kártyavár?

Nem, nem. Sok meg nem valósult filmem volt. Azt hiszem, e pillanatban nincs jelentősége, hogy milyen filmnovelláról volt szó az én esetemben. Ellenben Nemeskürty megkérdezte, hogy mi a véleményem Jancsi munkájáról. Óvakodtam attól, hogy kritikusan nyilatkozzak erről. Ő azonban elég meggyőzően kifejtette, hogy ez egy gyenge írás. Mármost abban az értelemben, hogy engem erről meg is győzött. Amikor ezután a beszélgetés után visszatértem a városba és találkoztunk Pilinszkyvel, ami akkoriban egész természetes volt, mert úgy múltak az évek, néhány év, hogy reggel találkoztunk és éjszaka váltunk el, akkor elmondtam neki, hogy Nemeskürty meggyőzött arról, ami tulajdonképpen bennem lappangott, hogy nem tartom ezt igazán jónak. Jancsi mérhetetlenül szomorú lett és mondhatnám, hogy szakított velem. Úgy érezte, hogy elárultam, eladtam őt, majdnem hogy ezt a kifejezést is használhattuk. Néhány nap múlva, amikor Kovács Péterrel, az unokaöccsével találkoztam, akkor Péterke mondta, hogy Jancsi könynyes szemmel jött-ment a Váci utcán... ugye azon a tájékon lakott, szóval feldúlt volt, bántotta, hogy még egy barátsága is ilyen módon... még az is átka lett ennek az írásnak. Engem valóban Nemeskürty meggyőzött arról, hogy ez nem alkalmas megfilmesítésre. Jancsival néhány nap alatt kibékültünk, és aztán ahogy múlt az idő, újra és újra visszatért erre a dologra. — Ez csak egy történet a *Rekviem*mel kapcsolatban, hogy kinek milyen szerepe volt ebben. Azt azonban határozottan állítom, hogy ő később már mindig kevésre becsülte ezt a művét. Természetesen ettől még lehet, hogy jó vagy kiváló.

Pilinszky baráti kapcsolatait befolyásolta-e és mennyiben az, hogy-ha igaz, ő a hasonme-

Erre egészen egyértelmű választ tudok adni, magánemberként is. Íróként már válaszoltam rá a *Római Egyes* című kisregényemben, ahol megírom azt, hogy Frankfurt mellett találkozott egy ész SS-lánnyal, és ez volt az első nő, aki igazán vonzotta őt. És attól kezdve lassacs-

műek iránt is vonzódott egy időben?

kán erről a senki földjéről egyre inkább a heteroszexuális... De ha már ezt megkérdezted, akkor ki kell térnem arra, hogy valóban, őneki diákkorában, volt egy fiú, aki rendkívül sokat jelentett, de ez egy teljesen érzelmi, teljesen elvont kapcsolat volt, ami abból állt, hogy beszélgettek erről-arról, hetente kétszer fél órát sétáltak az utcán. Tehát a maximum, ameddig Pilinszky a másik nimmel való kapcsolatában eljutott, az a rövid, érzésekkel teli utcai séta volt.

Akkor most itt irodalmi pletykákat rombolsz szét, mert például Thurzó Gáborról köztudott, hogy ő a férfiakhoz vonzódott. Az előbb idézted Pilinszkyt, mondván, hogy az Élet szerkesztése idején, amikor Thurzó a lapnál volt szerkesztő, „feltörölte vele az előszobát”. Nem lehet, hogy egy ilyenféle motívum, egy ilyen majdnem hogy szerelmi megalázás is belejátszott?

Meggyőződésem, hogy Thurzó Gábort még csak nem is vonzotta szexuálisan Pilinszky, Pilinszkyt még csak úgy sem Thurzó. Ez egészen egyszerűen csak a szerkesztőnek, az irodalmi életben járatos embernek a kapcsolata volt a tehetséges, de általa maflának, életidegennek, mulyának tartott emberrel. Thurzó elég arrogáns is tudott szegény lenni, úgyhogy itt nincs semmi efféle motívum. Merem állítani, hogy sem a gimnáziumi években, sem a gimnáziumi évek végén és abban az egy-két évben, amikor Pilinszky egyetemre járt, illetőleg inkább csak úgy pro forma be volt iratkozva az egyetemre, nem volt efféle kapcsolata — főnnállt ugyan az előbb említett ismeretsége, de az is hetente két félórás sétára korlátozódott. De hát emléthetnék más olyan személyt is, akivel baráti kapcsolatban volt, és akinek voltak homoszexuális kontaktusai. Pilinszky mindig idegenkedett, nem is tudta elgondolni ennek a realizálását. Én nagyon sokat tudok az ő heteroszexuális kapcsolatairól és ezeknek a részletei feltétlenül visszautaltak volna előbb-utóbb akaratlanul is, hosszú évtizedek során, valami minimális homoszexuális mozzanatra vagy szikrára. Ilyen a valóságban tudtommal nem volt.

Lejárt az előző szalag, éppen a Négysorost idéztem, amiről Pilinszky azt mondta, hogy a válópere napjára utal. Tudod-e, miért bomlott fel az első házassága?

Pontosan tudom, hogy mért bomlott föl, sőt azt is tudom, hogyan jött létre. Abban, hogy egyáltalán létrejött, nagy szerepe volt Sárközi Mártának, aki nagyon szerette Pilinszkyt, és igyekezett pártfogolni. De hogy végül is ez min bukott meg, arról pillanatnyilag nem beszélnek, többek között azért, mert a témánk most Pilinszky és a barátság. Ugye említettem rosszízű példaként Thurzót, Rozgonyi Ivánt.

Várkonyit.

Az mondjuk nem minősíthető barátságnak, az egy szívesség volt, egy emberi, keresztény, magyar emberhez méltó cselekedet. Ahogy mondani szokták, bűjtatta őt, de ebből nem fejlődött ki egy olyan barátság, mint Ottlik és Vas István között. Igen, hát azt hiszem, hogy más erkölcsi kategóriáról is van szó. Mondtam két negatív példát arra, hogy a közhiedelemmel ellentétben Pilinszky számára nem volt problémátlan műfaj a barátság sem. Ezen a területen is nagyon sokat szenvedett. E két negatív példa után most mondok egy humoros példát, amivel azt szeretném dokumentálni, hogy János valóban hajlandó volt sokat fáradni azért, hogy meg ne sértsen embereket, és kvázi azt az érzést keltse bennük, hogy barátok. Egy alkalommal nagyon rosszkedvű volt, amikor találkoztunk és kérdeztem, hogy miért? „Gondold

meg — délután találkozom Vihar Bélával.” Nem volt számára Vihar Béla ellenszenves, csak hát neki ez egy feladat volt. Vihar Béla viszont úgy érezte, hogy ők rokonlelkek, egyívású költők, és különösen meg volt erről győződve, mivel erről — tudtommal — Weöres Sándor biztosította őt, valamiképpen ebből is merített önbizalmat, és a többi nagy költővel is föl akarta venni a kontaktust. Négykor találkoztak, és hét óra felé szólt Vihar Bélának, hogy „akkor most már biztos te is fáradt vagy, mennék... S akkor láttam, hogy teljesen elhalványodott amiatt, hogy én erre a napra, amikor végre összejövünk és találkozunk, még más programot csináltam. Úgyhogy elhúzódtam éjfélig, és akkor gondoltam, talán most már mennék. De Béla akkor lendült bele igazán. Gondoltam, ha már itt tartunk, akkor lesz, ami lesz, most már végigcsinálom. Úgyhogy valami három óra volt, amikor hazakerültem.” — Hát ez mondjuk egy jellemző példa, hogy ő tűzön-vízen át törekedett arra, hogy az embereket meg ne bántsa, és itt kicsit illetlen módon magamat idézném, a *Római Egyes* című kisregényből, hogy legvégül ő mindenkit a felebarátjának tartott, ő igazából tulajdonképpen, ha több időt is töltött egyik vagy másik emberrel, vagy jobban élvezte egyik vagy másik embernek a társaságát, azért ő valóban felebaráti szinten viszonyult mindenkire.

Ő sokáig, mielőtt megismerte volna, meg azután is, hogy már megismerkedtek, szerelmes volt Törőcsik Mariba, ez köztudomású. Törőcsik nagyon inspirálóan hatott Jánosra. Azt hiszem, hogy az oratóriumát is ő inspirálta, a *KZ-oratóriumot*. Ott is Marira gondolt, mint szereplőre. És bár ebből szerelem nem lett, tény, hogy ezzel szemben nagyon jó barátok lettek és köztudomású, hogy a keresztapja is Mari és Maár Gyuszi közös gyermekének. Nagy melegséget, menedéket, szeretetet jelentett számára Törőcsik Mari és Gyula is. Tudod, Velemenben sokszor volt nálunk, Pesten is, szóval ez egy meleg, meghitt kapcsolat, egy komoly barátság volt. — Őnála a barátság területén is egy minőségi emelkedés tapasztalható, hiszen az én meggyőződésem szerint — most nem mint művésztől beszélek, csak emberről — Törőcsik egy sokkal kvalitásosabb jellem, mint mondjuk Thurzó volt. Azt szeretném csak hangsúlyozni, amivel kezdtem: az, hogy ő megérkezett egy olyan barátságba, mint a Kocsis Zoltánnal való barátság, nem volt előrelátható.

De fokozatok voltak.

Fokozatok voltak, és én nem képviseltem szintén egy olyan szinten a barátság üdvözítő voltát János számára, mint Kocsis. A mi barátságunk nagyon meleg, intim, bizalmas volt, az emberi élet minden területére kiterjedt. De talán az én általános emberi színvonalamnál fogva ez nem lehetett olyan kvalitásos, legalábbis így tűnik nekem most. Kocsis Zoltán, ahogy beszélt nekem Jánosról, nem sokat, de amikor kérdeztem: te nagyon szeretted őt? — olyan választ adott rá, annyira meggyőző, annyira megindító, megrendítő volt, azt kell mondanom, egy Tankréd lovagnak vagy egy József Attilának a válasza volt. Úgyhogy Jancsi, aki mindig vágyott arra, hogy bár lett volna neki

egy fia... úgy érzem, ez a fiú Kocsis. Nagyon fontosnak tartom a vele készített interjúnak arra a mozzanatára rámutatni, amikor Kocsis azt hangsúlyozza, hogy szerinte a kései Pilinszky mint költő talán még jobb volt, mint a korai. Az én meggyőződésem szerint, és ezt elfogultság nélkül mondom, mert énhozzám Ágnes nagyon kedves és nekem semmiféle konfliktusom nincs Nemes Naggyal — nekik volt, mármint Pilinszkynek, de nekem nincs, nekem ugye sokat panaszkodott a londoni utazásuk alkalmával történt konfliktusról, ami igen éles volt. Tehát nekem nincs semmi különös kifogásom, de amikor János meghalt és Ágnesnek megjelent az Élet és Irodalomban egy megemlékező cikke, akkor azt hangsúlyozta, hogy az ötvenes évekbeli Pilinszky volt a nagy, az volt Pilinszkynek a nagy korszaka. Énszerintem ez nem igaz. Én azt hiszem, hogy Kocsis Zoltánnak van igaza. Nemes Nagy Ágnes, úgy gondolom, itt nyugot téved.

Én nem érzek a két korszak között ellentmondást, hanem valahogy a kettő kiegészíti egymást. Pilinszky, mondhatnám húsz éves korától hatvan éves koráig, egyformán magas színvonalú verseket írt.

Egyetérték veled. Szükséges volt, hogy korrigáld azt, amit mondtam. Nem azt akartam kifejezni, hogy a kései költészete magasabb színvonalú, hanem az ellen tiltakoztam, hogy ez alacsonyabb rendű lenne... Én Nemes Nagy minősítését vontam kétségbe, és olyan értelemben akartam korrigálni, hogy Kocsis Zoltánnal értek egyet. Nem emlékszem pontosan, hogy ő magasabb rendűnek minősíti vagy azonos szintűnek. Maradjunk abban, hogy én legalábbis azonos szintűnek tartom, úgyhogy a kérdésben egyetértünk. Talán mind a hárman: te, Jóska és Kocsis és én.

Valamit még megkérdeznék, ha már többször is említettük a Római Egyes című regényedet. Van ez az epizód a mohácsi hajón: Martinszky Laci unokaöccse diftériában megbetegszik. Ki van e mögött? Én Kovács Péterre gyanakodtam.

Ez teljes mértékben fikció. Ennek volt egy korábbi változata is, amit még János is olvasott. Én azt hiszem, hogy ez nem különösebben életszerű és jelentős része ennek az írásnak. Szeretném megemlíteni, hogy természetesen Pilinszky Jánosnak Kondor Béla is közeli barátja volt, és tudjuk, hogy Kondor igen nagy művész. Mivel Jancsi nagyon sajnálta Ágit, Kondor feleségét, azért a sok szenvedésért, amit Samuhoz való ragaszkodása jelentett, s ez egy bizonyos diszharmoniót vitt az ő kapcsolatukba, de azért ez egy kölcsönös megbecsülésen alapuló barátság volt, csak talán nem volt annyira meghitt, hosszú ideig tartó, nincs akkora időtartama, mint mondjuk a kettőnk vagy Törőcsik Mari barátságának. Aztán itt volt egy baráti kapcsolat Erdély Miklóssal.

Az avantgárd költővel.

Igen. Ő elsősorban festő, de ez is rendkívül konfliktusos kapcsolat volt. Most nem térek ki azokra a részletekre, amikkel dokumentálhatnám. Azért nem térek ki, mert félrevezető lenne. Tudniillik, ha most epikus részleteket mondanék, akkor igazságtalan lennék Erdély Miklóssal szemben, mert Jancsi nekem ugye a fájdalmairól beszélt. Ő arról nem beszélt, hogy de jó estét, de jó éjszakát töltöttem együtt Mikivel. Azonban azonnal megnyílt és azonnal elpanaszolta, ha valami konfliktus volt közöttük. Ugyanúgy Erdély is bizonyos dolgokat nem Jánosnak mondott meg, mert mondjuk egy-egy olyan

korszakban, amikor eltávolodtak egymástól, akkor mi ketten, mármint Erdély Miki és én, találkoztunk, és akkor Miklós ki-kifakadt. De ebben valószínűleg Jancsi is hibás. Mindezzel csak azt akartam hangsúlyozni újra, hogy Pilinszky és a barátság — ez nem egy sima, problémátlan műfaj. Éppen ezért a Kocsis Zoltánnal való barátságát jelentősebbnek tartom, mint az Ingriddel való találkozását. Külön örülök annak, hogy Kocsis olyan fiatal, mert ő még sokáig képviselheti az utókor előtt Pilinszkyt az esetleg felmerülő vitákban, amikor mi, idősebbek már nem leszünk. Remélhetőleg ő még lesz, és az én számomra ennek a nyilatkozatnak az a jelentősége, hogy amennyiben szavamnak hitele van Pilinszkyvel kapcsolatban, akkor aláhúzzam Kocsis Zoltán jelentőségét.

Köszönöm szépen a beszélgetést. De hát nincs vége, folyt. köv.

Még egy barátsági problémáról szeretnék beszélni. Amikor én 1956-ban a Bécsből hazatérő íróhajón valóban összebarátkoztam Pilinszkyvel, akkor már nagyon jó, közeli, meghitt cimborám volt Galsai Pongrác. A mi kapcsolatunkat ezzel a szóval lehet jellemezni. Amikor Jancsival elmélyült a barátságunk, akkor ő igyekezett leépíteni ezt a kapcsolatot, mármint az én kapcsolatomat Galsaival, és évekig, tehát nemcsak az első hónapokban, hanem később is újra és újra figyelmeztetett arra, hogy ez az ember ellenlábasod, rosszakaród, vigyázz, óvakodj tőle. Ennek ellenére János elkövette azt a hibát, hogy amikor egy alkalommal együtt voltunk hármásban Balfon, az ottani reuma szanatóriumban, akkor ő az egész addigi magatartásával ellentétben nagyon meghitt baráti kapcsolatot létesített ebben a néhány hétben Galsaival, együtt jártak szórakozni, már amennyire akkor Galsai mozogni tudott, mert akkor volt az a tolószékes korszaka, de így is valahogy bevergődtek taxival Sopronba Balfról, satöbbi. Aztán egy alkalommal az történt, hogy Jancsi lejött hozzám, és azt mondta, hogy hagyta magát belevinni különböző olyan beszélgetésekbe, amik rám nézve sértőek, amiket ugyan nem ismerhetek, de ő ezt nekem most elmondja, és nagyon szégyelli magát ezért. Akkor én úgy utaztam el Balfról, hogy el sem búcsúztam tőle, Galsaitól sem, és évekig rossz viszonyban is voltunk Galsaival. Most is abban vagyunk. Nagyon fontosnak tartom, amit most mondok, remélem, megfelelő szalag áll rendelkezésre. Pilinszky utókora, ami a megemlékezéseket illeti, rendkívül rosszul indult. Nemes Nagy Ágnesnek az általam kifogásolt megemlékezése még csak hagyján, de az ÉS egyik karácsonyi számában [1984] megjelent Galsai Pongrácnak egy cikke *P. J.* címen, ahol Pilinszkyről fest portrét. Ez mérhetetlenül felháborító, szerintem. Még nem olvastam, amikor Maár Gyula fölhívott telefonon és felhívta rá a figyelmemet, hogy itt valami egészen visszataszító dolog történt, és hogy ő már föl is hívta Galsait és rendkívül élesen összevesztek. Egyébként tele volt valótlanságokkal ez az Élet és Irodalomban megjelent cikk, tárgyi tévedések tömege volt benne. Galsai meg közben azt hitte, hogy ez egy nagyon jóindulatú írás. De tudat alatt tele volt rosszindulattal, ez egészen nyilvánvaló volt. Kérdeztem, hogy miért

nem Mari hívta fel Galsait? Mert Mari olyan szenvedélyesen felháborodott, hogy egyszerűen nem tudna uralkodni magán. Ők aztán telefonáltak is az ÉS-nek, és követeltek egy helyreigazító nyilatkozatot. Ugyanígy felháborította ez a cikk Doromby Károlyt, aki sokáig együtt dolgozott Pilinszkyvel, és szintén baráti nexusban voltak. Doromby írt is egy választ erre a cikkre, amit azonban az ÉS szintén nem hozott le. Úgyhogy nagyon rosszul indultak a megemlékezések. Jelenleg azonban az a helyzet, hogy Pilinszkynek van egy örököse, aki diszponibilis, ő Kovács Péter, akit Pilinszky mindig nagyon szeretett és nagyon sokra becsült, szerintem abszolút joggal.

És van egy özvegye, Ingrid Ficheux. Neki milyen szerepe van itt?

Azt hiszem, Ingrid talán már férjhez ment. Ősszel, amikor Párizsban jártam, gyereket várt. Kovács Péter nagyon értékes ember, jó kézben van tehát Jancsinak a hivatalos öröksége. Itt van Jelenits István, aki Pilinszky gyóntatója volt, és harmadik emberként megint meg tudom nevezni Kocsist. És úgy érzem, hogy autentikusan, ezen a három emberen kívül, méltó színvonalon tud róla beszélni Töröcsik Mari, s talán én is. És azt hiszem, hogy bizonyos mértékig tiszteletre méltón Doromby Károly is. És itt most szeretném megemlíteni Pilinszkynek egy eddig meg nem nevezett barátját, akit Tüskés Tibor sem nevez meg a Pilinszkyről készült könyvében, amiből részletek láttak napvilágot. Ezt az embert dr. Sárkány Endrének hívják. Foglalkozása szerint vegyész-mérnök, a magyar állam kiküldetéséből hosszú évek óta Nyugat-Németországban dolgozik, de Jancsi náluk írta a *Szálkák*-t. Dr. Sárkány Endre budai, hűvösvölgyi villalakásának számtalan alkalommal volt tartósan vendége Pilinszky János, és ott található a *Szálkák* című kötet kézírata, legalábbis a legtöbb versé, a szövegvariánsok, valamint többórás hangfelvétel, vele folytatott beszélgetés. Egyébként dr. Sárkány Endre Heideggerrel is jó kapcsolatban volt, tehát egy igen értékes, filozófiaiilag jelentős gondolkodó, akit szintén autentikusnak érzek, hogy egy majdani Pilinszky-képnek a kiegészítője legyen.

Timothy Radcliffe

Miért
járunk misére?

Az Eucharisztia drámája

A VIGILIA KARÁCSONYI AJÁNLATA

**Timothy Radcliffe:
MIÉRT JÁRJUNK MISÉRE?**

Az Eucharisztia drámája

A neves domonkos teológus a szentmisét közelebb hozza azokhoz, akik rendszeresen járnak templomba, de azokhoz is, akik inkább távol maradnak tőle, mert unalmasnak és értelmetlennek tartják. Radcliffe a szentmisét hatalmas drámaként mutatja be, amely átalakítja emberségünket, és bevon bennünket Isten végtelen életébe és szeretetébe.

Ára: 2.700 Ft

TAKÁCS ZSUZSA

Naplóbejegyzések

Balkáni éhező

Költő, író, műfordító. Legutóbbi írását 2010. 5. számunkban közzöltük.

Nem is tudom, aludtam-e egyáltalán Szófiában, nyilván igen, hiszen négy nap alvás nélkül elképzelhetetlen. Szüntelenül jöttünk-mentünk. Megérkezésünk estéjén, a múzeumok éjszakáján a nagy ikonkiállításra, aztán találkozókra, felolvasásra, sétáltunk a belváros mediterrán boldogságú és lepusztult szecessziós és Bauhaus-épületei között; egy napos kirándulást tettünk Plovdivba. Jártunk a magyar lektor lakótelepi lakásán, lenyűgözött elszánásuk, ahogy otthont teremtetek a hazai viszonyoknál is jóval szegényebb, lepusztult épület legfelső emeletén. Ugyancsak vele, az irodalomtörténész és lektor Bedecs Lászlóval felmentünk a kétezer méter magas Vitosára, Ráadásul mind a négyen a legnagyobb barátságban voltunk.

Az utolsó estén épp kiléptünk a pompás vendéglőből, amikor kellemetlen eső zúdult a nyakunkba. Esernyőmet Györe Balázs kezébe adtam és belekaroltam, majd ketten siettünk. Utánunk jött fiatal írókollégánk, Darvasi László, mellette, biciklijét tolvaj bolgár fordítónk, Niki Boikov. Természetesen nem volt elég a kis női esernyő, bal felem ázott, a trikót viselő Györe Balázs esernyő alól kilógó jobb fele fázott.

A néptelen utcán, ki tudja honnan, akkor még nem volt egyértelmű számomra, hogy *az ég küldöttként valójában*, mellénk szegődött egy látszatra ötven körüli, a valóságban aligha több mint húsz éves, sötétbőrű éhező. *Please*, könyörgött, sírt és nyújtogatta a kezét. Komikus volt a hang, mintha egy karakterszínész egyetlen szóból álló szövegét hallottuk volna a nosztalgiaázástól agyonhasznált, összekarcolt lemezen. A hang azonban páratlan hitelességű és szívbemarkoló volt. Megszaporáztunk a lépteinket, futottunk előle. Balkéz felől feltűnt egy kioszk, világos célpont. *Bemennék*, mondtam tétován Balázsnek, *előszedném a pénzemet, mert itt az utcán nem merem*. Mégse kanyarodtunk arrafelé, siettünk inkább a szállodához. Időnként hátranéztünk, mi van a többiekkel. A bolgár fordító biciklije épp akkor csúszott el a — harmincas években Budapestről importált — sárga keramitköveken. Fölállította, futottak mögöttünk az esőben, és mellettük loholt a koldus. *Jönnek mind a hárman*, kommentálta a látványt Balázs. Mindketten nevtünk a megfogalmazás iróniáján. Az elszalasztott kioszklehetőségen morfondíroztam közben. Kis, szecessziós szállodánk biztonságában, a rácsos kapun már innen, kiszóltam a koldusnak: *wait a minute!* Remélem, azt is hozzátettem, hogy: *please!* A nyomunkban érkező Darvasi László megnyugtatóan, hogy ő már adott annyi pénzt fordítónknak, hogy ennivalót vegyen neki az éjjel-nappal nyitva

tartó sarki boltban. Szófia ugyanis nemcsak remek kisvendéglőkkel, éjjel nyitva tartó élelmiszerboltokkal is tele van.

Amikor felmentem a szobámba, láttam, hogy nem is lett volna apróm, csak a hazaindulásra eltett két nagyobb bankjegy maradt a pénztárcámban. Azon gondolkodtam, vajon odaadtam volna a tízezer forintnyi papírpénzt. Biztosan nem, nyilván megkértem volna valakit, hogy kölcsönözzön másnapig valamennyit. Bántott a dolog mégis. Azzal vigasztaltam magamat, hogy adtam már nagyobb összeget is egy koldusnak csak így — kézből kézbe. Tizenöt éve talán egy esti sétán a frissen esett hóban feketéllő rongykupacot láttunk a villamosmegálló közelében. Közelebb léptünk és rájöttünk, hogy a környékről már ismert koldus fekszik a nagy fehérségben. Akkor fölé hajoltam, és megkérdeztem, ha adok neki ötszáz forintot, felkel-e. Nem mozdult. Erre feltettem neki az ostoba kérdést: *jobb-e, ha egy ezrest adok?* Azt mondta, igen, akkor felkel. Fiatalember volt ő is, szakállas, elvadult, de pillantása nem volna összevethető a balkáni éhező csontig apadt Jézus-arcával. A tizenöt évvel ezelőtti koldus, mintha csak pihent volna egy kicsit, könnyedén felállt, lerázta magáról a havat, és a Déli pályaudvar irányába elindult. A balkáni koldus arca azonban sem ravaszságot, sem akaratot nem tükrözött. A túlélés szalmaszálába kapaszkodás reflexe működtette akaratától szinte független tagjait.

Szó, ami szó: nem éltem az újabb lehetőséggel, nem használtam ki a pillanatot. Másnap a repülőtéren csokoládéra vertem el a megmaradt levát. Holott boldog lehetnék most, mint Darvasi László, hogy az éhező pénzemből evett és ivott. De így nem szabadulok tőle többé. A négy napos szófiai út souvenirként a nyakamba varrta.

május

Kőszegi kirándulás

A balesetig mozgalmas nyaram volt. Néhány napja még Kőszegen járkáltunk a zuhogó esőben. A vár és környéke merő sár volt, az építési munkák miatt. Megnéztük ugyan a főtéren álló Jézus Szíve templomot és elmentünk a marcipánmúzeumba, de az eső változatlanul esett. Mivel a gyerekek még nem ebédeltek igazi étteremben, meghívtam őket a főtér sarkán álló, több szintes, elegáns vendéglőbe. A rendelés procedúrája mámorító volt, de a húsleves merő só, a rántott hal nyálkás és gyanús állagú. A számla így is több mint tízezer forintra rúgott, pedig a húsleveset nem is számolták fel. Hosszasan bosszankodtam. A csöndesülő esőben aztán elindultunk a hegyi Kálvárián, de az ötödik stáció után visszafordultunk, kislány unokám elcsúszott a sárban, és felsebezte a térdét.

A már vízszintes talajon baktatva a város szélén hagyott kocsi felé jelenés-szerű, világos piros téglapüveget láttunk, a fölüjtött zsinagógát. Egy helybeli asszony söpörte az udvaron a felújítás alatt álló melléképület levert vakolatát. Épp szombat volt, a zsinagóga

nyitva. Az asszony odajött hozzájuk. Vidéki szívélyesség áradt belőle, rövidre vágott dús fekete haja volt, otthonkát viselt, a Kádárkor ízléstelen és praktikus öltözékét. Sötét szeme ismerős volt, akár csak Székely Magda húga volna. Magda két éve halt meg, s ha nem reményvesztetten él, ha nem szenved mindenféle szerzett betegségben, ha a depresszió elleni gyógyszerektől nem hízik el, ha el tudja felejteni hatéves korában mellőle elhurcolt anyja történetét, ma ismert költőként boldogan élhetne. Persze ehhez az kellett volna, hogy később szülessen, ne 1936-ban. Vagy ha mégis, akkor legalább ne legyen érzékenységből élő, vérbeli író. Vagy ha egyszerre éri mindkét csapás, akkor az, hogy a hajdani csendőr ne hurcolja el az anyját a szeme láttára. Magda *Éden* című dokumentum regényében leírja, hogy apja nevetséges és *smucig módon* fölajánlott két pengőt felesége szabadon bocsátása fejében, de a csendőr ügyet sem vetett a megvesztegetési kísérletre. Amikor azonban Magda kérte, hogy engedje el az édesanyját, *pára futotta el a férfi szemét*. Ehhez a mesebeli fordulathoz azonban szerencse kellett volna, nevezetesen az, hogy ne felügyelje a csendőrt egy keretlegény a lépcsőfordulóból. Anyja ráadásul, merő takarékoskodásból, a külön az elhurcolás esetére készített bakancs helyett, menetelésre alkalmatlan cipőben ment el. A bakancs-történet igaznak tetszik, de könnyen meglehet, hogy a csendőr szemét elfutó párafelhőt Magda *keresztény barátai* vizsgáltására találta ki, hogy egyáltalán nem rajzolódot szegyenkezésre utaló jel a deszka-arcra. Szó, ami szó, anyját végül elhajtották, egyszer és mindenkorra, hogy ne mondjam költőien: *örökre*. Magda pedig depressziós lett. Nem tudta magának megbocsátani, hogy *manipulált* kisgyerekként a szülők közt folyó veszekedések alkalmával módosabb apja mellé állt, és érezte kicsit, hogy megveti anyját, azért mert ő a szegényebb. Kérdés persze, lehet-e kicsit megvetni valakit, különösen az anyánkat. Én úgy gondolom, nem, és — a férjének, Mezei Andrásnak az idegösszeroppanása után lediktált könyv tanúsága szerint — sajnos Magda is úgy gondolta: nem lehet.

Az asszony bevezetett minket egy melléképületbe, ahol a két világháború közötti polgári-paraszti életforma jellegzetes szobrocskái, porcelán- és faragvány-, kagyló- és réz kacatjai, Sissy mellszobrai álltak. Hátborzongatóan ismerős tárgyak, felvidéki rokonaim kopott, repedezett, megvénült üvegtárgyainak tucatpárjai, pergamen lámpaernyők, az országban nyilván mindenütt fellelhető, ízléstelenségükben szívgyötrő relikviák. A gyerekeknek tetszettek a kiállított tárgyak. Az asszony közben megmutatta a fatáblás ablak belső peremére vésett névbetűket, dátumokat, a hajdani iskola haszontalan nebulóinak fába vésett kezenyomát, ez nem hatott rájuk, túl kicsik ahhoz, hogy értékeljék a rendbontás kísérleteit. Ezután várakozó arccal egy fémdobozt vett elő és néhány képeslapot. Egyetlen szót sem szólt, csak várt, hogy megfizessük a belépőt. Ajándéku, viszonzásul kaptunk fejenként egy-egy képeslapot az egykori zsi-

nagóga halvány, fekete-fehér fotójának fénymásolatát, azaz öt képeslapot. *Népes család vagyunk még így is, a távollévő férfiak nélkül*, mondta az asszony. Amikor a zsinagóga kívülről kész, kőpor borította, csupa rom belsejébe léptünk, éreztem, hogy kapar a torkom. Nem áltattam magamat azzal, hogy a szállongó por miatt. Túl sok volt ez nekem, Magda fekete szemét látni újra, olvasni a fatáblába vésett, dülöngélő betűket; félttem, hogy szégyenszemre elsírom magam a gyerekek előtt.

Ha nem zuhog egész nap az eső, ha a vendéglői ebédmeghívás sikerül, ha nem esik el kislány unokám, nem lennék hisztérikus, áltattam magamat. A lelkem mélyén azonban tudtam, hogy nem erről van szó. Az asszony megmutatta az oltáron álló tégladarabkákat, a hajdani hitközség halottainak nevével. Ő maga vési a téglába a neveket, mesélte. A kilencvenhét név közül vagy negyvenet már bele is írt, de nagyon megviseli a csuklóját, mutatta is, mennyire megdagadt, de nem néztem meg, azt figyeltem, hogy néhány téglá megrepedt, ezeket úgy helyezte el, hogy takarják az épen maradt darabok. Be akarja fejezni a munkát, mert vendégük jön ősszel, egy Amerikában élő elhurcolt a családjával együtt, mondta, meg hogy attól fél, le kell állítaniuk a felújítást, mert elfogyott minden pénzük.

Míg beszélgettünk, bejött egy látogató, ránk köszönt, hogy *shalom*, és végignézett rajtunk. Nem volt kedvesség a hangjában, lehet, hogy képzelődtem, hogy vizsgáztatni akar, hogyan köszönünk vissza. Nem mertem *shalommal* köszönni, annyit mondtam csak, hogy *jó napot kívánok!*, és vártam, mond-e mást is. De miért is elegyedett volna szóba velünk? Eszembe jutott egy kellemetlen emlék. A Franco-diktatúra utolsó évében, még a diktátor halála előtt, 1975-ben meghívtak egy nyelvtanári konferenciára. A repülőtéren megszólított egy idősebb férfi, hogy látja, magyar vagyok, és vajon nem szégyellem-e magamat emiatt, ahogyan a zsidókkal viselkedtünk a háború idején. Angolul kiabált, mindenki ránk figyelt. Mondtam, hogy ötéves voltam a háború alatt, és a családom sosem volt antiszemita. Akkor megkérdezte, miért nem tudok jobban angolul, ha már utazgatók. Spanyolul válaszoltam, erre otthagytam. Leforrázva álltam a gyanakvó arcok között Alicante kis, vidéki repülőterén. Mindenki engem bámult, az útlevelem borítójánál is vörösebb lettem.

Az asszony megkérdezte, nincs-e kedvem beírni valamit a zsinagóga emlékkönyvébe. Intettem, hogy van, kotorásztam a táskám mélyén, tapintatosan el is lépett tőlem, a végén így meg is találtam a tollamat. Nem kellett gondolkodnom a szövegen, de alig láttam a betűímet: *Szíviük minden megbánásával: hívő keresztény család*, írtam a könyvbe.

július

Nyári olvasmányok

Az arcára zuhant, az aszfalt töredezett peremére, hátizsákja hátán, kezében kinyitva az esernyő. Felállt, és határozott léptekkel ment

tovább az alig kivilágított utcán, hogy elérje a 9,40-es villamost. Emlekezett, hogy nála van a mobilja, de nem mertte volna elővenni, mert az egyensúlyát így tartotta fent. Mindenki nyaralt, ő két napja érkezett haza vidékről. Jövet, az uszoda felé, merő kíváncsiságból meg nézte ugyan, ott áll-e öccsének kocsija, de üres volt a szokásos beálló, úgy gondolta, ők is elmenekültek a forróság elől. Felrepedt szemhéjából és a száján nyíló sebből csorgott a vér, törölgette az arcát, hogy lásson. Elszántan átment egy útkereszteződésen, eszébe jutott, hogy mozgása a fejét vesztett tyúk vagy kakas reflexmozgását idézi, fut még egy kört, de másnapra ott gőzölög a vasárnapi asztalon az illatos húslevesben. Vágtája csúcsán, mint egy arkangyal jelent meg előtte: az öccse. *Hova-hova ilyen sietősen?*, kérdezte, de néhány lépés után meglátta, hogy nem árnyék borítja az arcát, hanem vér. Fölvitte magukhoz a sarki ház nyolcadik emeletére. Az utolsó szintet gyalog tették meg, hátán a zsák, kezében gondosan összecsukva a sértetlen esernyő. A fürdőszobában kapott egy tiszta blúzt, de erre napokig nem emlékezett, mint ahogyan az ütés erejére sem, amitől meglapultak a fogai. A nap egészen este csodálatosan telt pedig. Délelőtt — hónapok óta először — verset írt, délután pedig összeállított egy kezdőknek szóló társalgási párbeszédet az uszoda takarítónőjének, aki a takarítás mellett spanyolul akart tanulni. Eszébe jutott előző éjszakai álma a huszonnyolc éve halott apjáról, akitől — álmában — kapott egy levelet. Ezt az álmod írta meg a versben: *A halottak írnak néha egy utolsó levelet, bár képtelen vállalkozás kijátszani az élőkkal való érintkezés tilalmát, ha szeretet hajt is a vakmerő tette. Te felébredtél, és egész nap óvtad magadat, majd elaludtál újra. Úgy látszik, mégsem volt óvatos, nem vigyázott magára eléggé.*

Hosszan tűnődött a mentőtiszt kérdésén, mármint hogy, *milyen évet írunk?* A megfogalmazás is szokatlan volt, hát még a többes szám. Először látja őt, és tessék, kiderül, közösen írnak valamit. — *Hányadika van ma, Andrej Jefimics? Miután erre megjött a válasz... faggatni kezdték, hogy milyen nap van ma, hány nap van az esztendőben, és igaz-e, hogy a 6-os számú kórteremben valamilyen csodálatos próféta lakik?* — Aztán rájött, hogy az évszámot kéne megmondania. Hiába azonban az igyekezet, nem találta el. 1900... próbálkozott egy kicsit, aztán rájött, hogy bármi legyen is az igazság, ő a huszadik században él. Érezte, hogy tétova válaszával csalódást okoz a mentősnek, nem bántódott mégsem. Átadta magát a felelőtlen könnyűségnek, élvezte az utazást, örült, hogy emberszámba veszik, hogy kezet nyújtanak, és javulást kívánnak neki.

Jobb lett volna talán nem emlékeznie egyáltalán, elfelejteni végleg, amit addig az eszméletvesztés miatt nem élt át. Csütörtök este 9 óra 35-től egészen hétfő estig balesetének közönyös szemlélője volt, csak stigmáit viselte az arcán. A negyedik estén már otthon a kádban fölrémlettek a részletek. Megtántorodik, kezét a hátizsák szíja alól nem tudja, és bármennyire furcsa, nem is akarja kiszabadítani, nincs benne ellenállás, nem mond semmi cifrát, csak hogy a

hétszázát, és még arra is jut ideje, hogy zuhanás közben, míg elszorítja a torkát a rémület — gondolatban — nevéssen a megfogalmazás eufemizmusán. Halvány és késői figyelmeztetésként önmagának még azt is hozzáteszi, hogy: *ebből komoly baj lesz!* Semmije sem fáj, a csattanás és koppanás hangját hallja, mintha kívülről szólna, szűrőn vagy füldugón át hatolna tudatába a külvilág, aztán kiálszik minden. Rövid szünet után a fejét kicsit megemelve körbenéz. A szomszéd járdán elsiet egy férfi, de nem vesz arról tudomást, mi történt vele. Kapaszkodás nélkül föláll, tántorog kicsit, de nem esik vissza. Fölméri, hogy nem fog messze érni, de kötelességtudóan igyekszik a megálló felé. Attól rémül meg a leginkább, hogy közben *képtelen eldönteni, mitévő legyen*. Hogy csapdába ejtette ez a meglepő esemény, nem tud taxit hívni, a magukra maradottak egyike lett, akár a fedél nélküliek, a bántalmazott nők, a szófiai koldus. Aztán persze mégsem az következik be, amitől retteg, legalábbis nem teljesen az, bár az ügyeletes kórház baleseti osztálya kitaszíttottsága tényét megpróbálja a fejébe verni, ő pedig, ahelyett hogy elfogadná helyzetét, nevetséges módon kapalózik ellene. Varga Mátyás verseskötete, a *parsifal*, *parsifal* jár az eszében, bizonyos verssor-képzetek megismétlésének-megismétlődésének kényszere. De ha ez így van, nem felejtődhet el nyomtalan a kötetnek a szégyen túlélésére, az emberi méltóság megőrzésére szolgáló útmutatása sem. Eszébe jut György Péter *Apám helyett* című szuggesztív és színigaz dokumentum-regénye is. Mi másért ez is, ha nem a túlélés mikéntjének keresése okából, és milyen mulatságos éppen a nővérpult előtt? Mintha ez a nyár előrevetítette volna a gyászos eseményt, ami hamarosan megtörténik vele, s amivel most szembe kellene néznie. Apja álombeli levele is nemde ezért érkezett? Ügyetlenségének terhe alatt támaszkodik a baleseti osztály nővérpultján. Éjjel félely van. Még nem nyúlhat ki a levegőtlen szoba negyedik ágyán, csak a helyét jelölték ki a szűk helyiségben, megköszönte a helyet, de a kutya sem segített neki, hogy lefeküdjön. Talán nem is volna illő utcai ruhában a tiszta ágyneműbe lefeküdnie. Műtét utáni nők horkolnak a szobában hanyatt fekvve. Kivesz ezt-azt a hátizsákból, aztán szelektál, a szappan maradhat, a hajkefe is, de a tárcáját és a mobilt, végül az arckrémét, mint értékét, magához veszi, hiszen figyelmeztették, hogy *itt lopnak, hordjon magánál mindent*. A folyosó a nyitott ajtók mögül előgördülő, állati torokhangoktól hangos, és tébolyító következetességgel ismétlődik egy férfi-kórteremből a rekedt és monoton üvöltés: *itt mindenki alszik! Ébresztő, emberek!* S a férfi-üvöltésre felelve szinte, a szemben levő kórteremből egy nő zavarodott, sivító fohászkodása csap ki: *Hagyják abba! Jézusom, irgalmazz!* Az első pillanatban azt hiszi, kínozzák a nőt, de nincs mozgás, nyilván a megszokott dzsungelhangok része a kiáltozás.

Öccse meghirdet egy féléves kurzust a Bölcsészkaron, az *emberi méltóság* a kurzus tárgya. Persze nem fognak fizetni érte, hiszen másképpen nem volna mód rá, hogy egy ilyen elvont témáról be-

széljenek. Erre gondol, míg mobilon beszél velük, mit és hol talál-
nak a lakásban. Tekintete az éjszakás nővér hátát pásztázza közben.
A középkorú nő a számítógépe előtt ül és labdajátékot játszik, ha
jól látja ugyan, mert a kötés alól ismét szemébe csorog a vér. Örü-
letesen szomjas, de semmi nincs nála, csak az uszodai holmi. A nő-
vér megfordul, emelt hangon rászól: *ne mobilozzon a folyosón, zavarja
a betegek nyugalmát!* Előveszi a zsebébe gyűrt papírzsebkendőt, óva-
atosan itatja a felsértett szemöldökéből szivárgó vért, aztán minden
óvatosságot, szükséges ravaszságot félretéve mondja, hogy *ha vége a
fegyelmzésnek, szíveskedjen adni valamilyen vászonkendőt vagy gézt, hogy
letörölje az arcát.* A nővér elámul a rebellis hangtól, szótlанul a pultra
csap néhány gézlapot. Letörli az arcát, hátat fordít a pultnak, de biz-
tos, ami biztos, ragaszkodik a nővér közeléhez, nem mer messzebb
menni. A folyosón végigbotorkál egy csontsovány, zavaros tekintetű,
minden jel szerint: hajléktalan; strandpapucs, fekete rövidgatyva és
foltos, fekete trikó van rajta. Közelebb jön hozzá, legelteti a szemét az
arcán. Vajon kivételes esetekre tartalékol a kórház tisztasági csoma-
got? Külön a hajléktalanoknak például? — tűnődik. A fekete trikós
még visszanez rá a fordulóból. Egy óra is elmúlik, amikor meg-
hozzák otthonról a szükséges holmikat, végre ágyba kerül, de alud-
nia így sem sikerül. Szívószállal szürcsöli viszont a palackos vizet
a saját poharából. Eltölti a birtoklás öröme, van törülközője, saját
vécépapírja. Az arca sajog, nem tud a hasára feküdni. A füldugó saj-
nos kimaradt a kívánságlistáról, a nem szűnő jajgatás és sikoltozó
fohász sokáig ébren tartja, belehasít a rémület, ahányszor csak fel-
hangzik a könyörgés. Világos van, amikor elnyomja az álom. Utolsó
gondolata az, hogy fizetős különszobát kér. Nemsokára fölébreszti
a nővér, hogy horkol. Elnézést kér, nem mer elaludni.

Féléber állapotából érces hang riasztja, *téged hogy hívnak?* Meg-
mondja a keresztnévét. Akkor az ablak felőli egyik ágyról a nő is be-
mutatkozik, és bemutatja a többi kettőt. Hamarosan kiderül, hogy az
érces hangú és szelíd ágyszomszédja szenvedélyes dohányos. Vi-
szonyuk is e szenvedély kielégítésén alapul. Az idősebbnek, a szo-
baparancsnoknak — ahogyan elnevezi őt magában — van pénze, a
fiatalabb nő viszont szegény. Az idősebb szüntelenül sértegeti a ci-
garettára ácsingózót, az pedig magyarázkodik. *Esküszöm, ilyen os-
toba nőt még sosem láttam, amilyen te vagy!* — *De hát nem úgy értettem.*
— *Előbb gondolkozz, azután beszélj!* A kirohanás végén meghívja egy
bagóra az épület elé. Az ágyszomszédja, az idős, pelenkás nő arra
vár, hogy elszállítsák a belosztályra, hiszen megmondták, a sebé-
szet nem tud mit kezdeni vele. Még a délelőtt során el is viszik, és
hoznak helyette egy frissen mütött, még öregebb asszonyt, aki fá-
zik, és pokrócot kér a szőke nappalos nővértől. *Csak képzelem, hogy fá-
zik* — mondja az —, *a mütőben fázhatott, de itt nem.* Nem is hoz sem-
mit. Amikor a szőke kimegy, lábával előrugdossa az asszony kofferét,
kinyitja és ráteríti otthonról hozott ragacsos köntösét. Az nem kö-
szöni meg, de abbahagyja a vacogást. Szemmel látható, hogy nem

rendíti meg a visszautasítás, edzett kórházlakó, telefonál, beszámol családjának a műtétről, és lelkükre köti, hogy látogassák meg. Az időközben visszatért szobaparancsnok a háta mögött mutogatva, halántékához emelve ujját, nagy gonddal formálja a szót, hogy *gagyás, így hát nem kell törődni vele*, nyomatékul még rá is hunyorít. Hangosan azonban mindannyiukkal közli, hogy ez a nő *a legkeményebb az összes között, és már egyszer ki is rúgták a modora miatt, de visszavették, mert nincs más*. Délután, amikor a nővér visszajön, a műtött beteg *rácsot kér az ágyára, mert szédülős, és fél, hogy leesik*. A nővér vallatóra fogja, vajon otthon is rácsos ágyban tarják-e, majd diadalmasan körülnéz: *akkor pedig minek hoznék rácsot?* Mindnyájan lapítanak.

Este új nővér érkezik. Megkérdezi, kinek mire van szüksége, pokrócot és rácsot hoz a műtött betegnek, elmondja, milyen gyógyszert tud adni kórházi készletből. Inkább alacsony, mint magas, kövérkés, fiatal nő, semmi külső jegy nem utal az átlagost meghaladó hivatástudatára, nyilván nem keres többet, mint délelőtti vagy előző éjszakai társa, néviz és bácsiz minden hatvan évét meghaladó beteget ő is, de mégis, mintha segíteni akarna rajtuk. Hála az általa felkínált altatónak, végigalussza a hazamenetele előtti, második éjszakát, ragaszkodik hozzá ugyanis, hogy hazamehessen, és ne várja meg a hétvégét.

Szombat reggel van. A nyitott ajtóból elkiáltja a nevét egy fiatal (rezidens?) doktornő, félvállán sporttáska, látszik, hogy siet. Igyekszik kifelé, hogy ne tartsa fel. Ül a doktornő a nővérpult belső peremén, nem kínálja föl neki az üres széket, csak rámutat a zárójelentésre, hol írja alá. *Előbb elolvasom*, mondja. A doktornő türelmetlenül bölint. Átfutja a jelentést, nyoma sincs benne a laboratóriumi vizsgálat eredményének. Ott van viszont a belgyógyász részletes szakvéleménye. Ő volt az az idős doktor, aki részvétellel és gyöngéden simogatta az arcát a vizsgálat közben, és bízta, hogy maradandó nyom nélkül rendbe jön majd. Ez a végtelenül emberi, nyugati országokban nyilván elképzelhetetlen mozdulatsor talán menedék a szegénység, a gyenge szolgáltatás, a kemény ápolók és rossz orvosok szeszélyének kitett szerencsétleneknek.

Technikák, kilátások túlélés esetén. Kórházi olvasmányának Viktor Frank könyvét kérte el otthonról, aki a lágerlakók lelki gondozásával formálta belső erővé az *elpusztításukra szövetkezett világrendszert*. Szégyenkezve gondol rá, hogy csődöt vall ezúttal is, nem képes arra, hogy megalázottságát *belső teljesítményé* formálja.

augusztus

TŐZSÉR ÁRPÁD: ÉRZEKEK CSŐCSELEKE Naplók (1998–2000) naplója

A hagyományos műfaji besorolás szerint a napló köztes műfaj, irodalom is és nem is. Nem azért, mert a benne levő személyes jellegű tények és reflexiók esetleges kiválasztása és vázlatos, olykor csak feljegyzésszerű rögzítése nem köthető szigorú műfaji szabályokhoz, de az előadás nyelvi és stílusbeli jegyei alapján a napló irodalmi értékekkel is rendelkezhet. Az utóbbi változatot képviseli Tózsér Árpád kötete, melyben a „gondolat önélményei” a címbeli „csőcselék” jelentette szedett-vedettség szeszélye szerint követik egymást, ugyanakkor pedig irodalmi igényességről tanúskodnak. A napló műfajon kívülsége teszi lehetővé a különféle témák közötti szabad átjárást. Azt — mint Tózsér könyvbe szerkesztett egykori feljegyzései mutatják —, hogy a naplóíró éppen úgy beszámolhat vérnyomása alakulásáról, emésztési gondjairól vagy fogfájásáról, mint az öregségről, ahogy ír a magyar–szlovák viszony múltjáról és jelenéről, a kisebbségi irodalmak helyzetéről az új nemzetállamokban, az irodalmi értékrendek pluralizmusáról, csodálatos esszéit rögtönöz a szerelmi költészet geneziséről, kifejti véleményét Grendel Lajos műveiről, beszámol írókkal való találkozásairól, közli gondolatait *Az ember tragédiájáról*, nyelvészkedik, vagy a naplóírásról elmélkedik.

Mindez attól lesz hiteles, ha érezni a „létpróba” tétjét, azt, hogy bár a naplóíró „az írás folyamata” hajtja, de minden egyes általa feljegyzett tény és gondolat több önmagánál; „az öncélúság ellenére sem önmagáért való”. Ugy személyes, sőt legszemélyesebb megnyilvánulások, hogy — ha az alkalmi feljegyzések kötetbe rendeződnek — közérdekűek is. Ennek a kötetösszegnek tudatában, amit nevezhetnénk akár kegyes (ön)csalásnak is, rőtta/rója Tózsér, mint minden megszállott naplóíró (naplót csak makacs megszállottsággal érdemes írni!) azon felismerést példázó sorait, miszerint szerinte „a napló a legmagasabb gondolkodási-közlési forma, teljhatalom”. Szinte felkiált: „Micsoda fegyver van a kezemben, ha naplót írok!” S azonnal ki is fejti, miért: „Napközben a lét zebraján futó ijedt pocok, esett ember vagyok, de este, egyedül a papírral, a nap történéseivel, cézárként ítélkezhetem elevenek és holtak, jó írók, rossz írók, politikusok, államférfiak és hadvezérek fölött.” A műfajokon kívüli napló a műfajok műfaja. A naplóíróval szemben a „novellairó szánalmas moralista”, a „drámaíró is

messze van a hús-vér embertől: számára a sorsok is díszletek, játszik velük, mint gyermek az építőkockáival”, rajtuk is túltesz a költő, aki a „legnagyobbat hazudja: egy jó rím vagy szójáték kedvéért gátlás nélkül képes rámondani a fehérre, hogy fekete”. A naplóíró viszont ilyen vádak nem érhetik, mert ő „nem hibernált tetemetek, hanem eleven embereket boncol: este, mikor kinyitja a naplóját, még meleg a napközben látott emberek szíve, veséje, mája a kezében. S ő könyörtelenül beléjük vág tollával, szikéjével...”

Hogy a friss emlékeit papírra, gépbe vivő naplóíró sem mentes a költőket, novellistákat, drámaírókat fenyegető veszélytől, arra utal, hogy bár feljegyzéseit Tózsér magánemberként, ön maga számára készíti, de közben irodalmár is, aki számára, ahogy írja, emlékezni „maga a költészet”; miközben naplót ír, irodalmi alkotást hoz létre. Amikor az eredetileg „grafo-pszichoterápiára” való szükségéből készített magánfeljegyzéseit kötetbe szerkeszti, akkor többé-kevésbé irodalmivá is teszi ezeket. Mert, ahogy erről előző, a hasonlóképpen meghökkentő című *Szent Antal disznaja* (Kalligram, Pozsony, 2008) naplókötetében vall, ekkorra a napló elveszíti a rögzítés pillanata adta hamvasságát, „a mai napló a tegnapi napló mai olvasata” lesz, a „napló naplója”, ami már legalább annyira irodalom, mint spontán esti jegyzet. Továbbra is olyan, mint egy feneketlen zsák, amely minden külső és belső történést befogad, elnyel, de részleteiben már irodalmi, filozófiai, poétikai kisesszé is. Ez által azonban az, hogy ami afféle „pszichoanalitikus írásterápia”-ként leíródik, természetesen nem zárja ki a szókimondás merészségét, a kemény véleménymondás igényét és jogosságát. Azokat az ismérveket, amelyek a napló személyes jellegét szavatolják, a naplóíró felelős gondolkodását példázzák. Ami által a napló nemcsak az olvasó pusztá kulcslyuk-kíváncsiságát elégíti ki, hanem — mint a „költő, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, egyetemi oktató és állampolgár” Tózsér Árpád két kötetnyi, egyszerre olvasmányos és gondolatébresztő naplója tanúsítja — jelentős mértékben hozzájárul szellemi horizontunk tágulásához, ahhoz, hogy tudjunk létezni az időben, ami pontosan „annyi, mint könyvben, a betűk linearitásában létezni”.

Így ér össze, találkozik Tózsér Árpád jóvoltából az élet és az irodalom valósága. (*Kalligram*, Pozsony, 2011)

GEROLD LÁSZLÓ

PAUL M. ZULEHNER: A GYERMEK A CSALÁD SZÍVE Biztonság és szeretet

Az osztrák vallásszociológus és pasztorálteológus pap 1999-ben megjelent műve (*Ein Kind in ihrer Mitte. Wir brauchen Familien, geprägt von Stabilität und Liebe*) aktualitását — sajnos — nem veszítve most magyarul is olvasható. A szerző ebben a munkájában a modern, gyermekeket elutasító társadalom ellenében emel szót, s olyan világot sürget, ahol nincsenek fölösleges emberek, a gyermekeket is beleértve, s ahol a gyermekek biztonságos és szeretettel teli családban nőhetnek fel. Művének így elsősorban a családok a címzettjei, másodsorban pedig a családpolitikával foglalkozó világi és egyházi szakemberek.

A család sokak számára alapvető léttér, sőt semmi sem olyan fontos annyira az embereknek, mint a család. Ezzel összefüggésben két alapvető, „szent” szükségletet is megnevez a szerző: a növekedést és a meggyökerezést. A növekedés szabadságot és erőt, a gyökerek otthont és védelmet jelentenek az embernek. Ezek feszültségében zajlik az emberi élet, így lényeges, hogy egyensúlyban legyenek egymással. A modern társadalom jellegzetessége és elvárása a mobilitás, ami ellensúlyként nagyfokú stabilitási igényt hív életre. Ez a vágy a szekuláris társadalmak fokozatos respiritualizálódásában is tetten érhető, de megnyilvánulhat abban is, hogy újra nagy értéket tulajdonítanak a családnak, a stabil életterű, szerető közegű otthonnak. Stabilitás és szeretet hiányában súlyos következményekkel járó „pszichikai hajléktalanság” fenyeget. A család nemcsak a modern társadalmakban élő emberek számára fontos, hanem maguknak a társadalmaknak is. A társadalmaknak csak akkor lehet jövője, ha egyaránt helyet adnak a javakat előállító gazdaságnak és az életet továbbadó családoknak. Ugyanakkor manapság a gazdaság a családdal szemben többnyire ellenséges, s az anyagi javak, a halott dolgok előállítása fontosabbak az életnél.

Zulehner a gyermek alapján alkot képet a családról, egyértelműen megkülönböztetve a valódi családokat a családias jellegű életközösségektől, számára „a házastársakból kizárólag és csakis a gyermek révén lesz család”. Mivel a társadalom az ilyen családokon keresztül marad életben, társadalmi érdek, hogy a családok megkülönböztetett bánásmódban részesüljenek, jogi és gazdasági szempontból egyaránt. A szülők felelőssége pedig az, hogy gyermekeik számára megfelelően hosszú időre biztosítsák a stabil és szeretettel teli életteret.

Számos kutatás foglalkozik a gyermek szocializációjával, a gyermeket formáló erőkkal, hatásokkal. A szerző három szemléletmódot mutat be.

Az első megközelítés szerint a szülőkön múlik, hogy mi lesz a gyermekből. Az önálló élethez vezető folyamatban általánosan az anya túlsúlya, az apa gyenge jelenléte a jellemző. Ennek a „fogyatékos” jelenlétnek viszont következménye lehet, hogy túl szorossá válik a gyermekek és anyák kapcsolata, s annak is gátja lehet, hogy a gyermek önálló, az életben boldogulni tudó emberré fejlődjön. Az éngyengeség tünetei pedig már jól ismertek: a legfontosabb az unalom és az agresszió. Ebből a szemléletmódból levonható néhány fontos családpolitikai következtetés, legfőbbképp az, hogy a családi léttér leértékelése nélkül összeegyeztethető legyen a foglalkozás és a család körében végzett munka, nagyobb társadalmi megbecsülésben és jelentősebb mértékű anyagi juttatásban részesüljön az, aki gyermeknevelés céljából megszakítja a munkáját. A második szemléletmód szerint nemcsak anyára és apára van szüksége a gyermeknek, hanem a családot kiegészítő intézményekre, megfelelő gyermekbarát környezetre is. Ezek egyrészt tehermentesíthetik a szülőket, másrészt ki is tágíthatják a gyermekek horizontját. A harmadik szemléletmód az „újfajta férfiakról” szól, akik a családi életben belül is új helyet próbálnak találni maguknak. A hagyományos családfenntartóktól eltérően nemcsak eltartják a családot, nemcsak a megélhetésről gondoskodnak, hanem a normális együttélésről is. Terheket vesznek le az anyáról, kiveszik részüket a háztartási munkákból, több időt töltenek gyermekeikkel. Ez a szerep mindenképp hasznos a gyermekeknek: „*azok a gyermekek ugyan is, akik mellett az anyjukon kívül olyan apa is van, aki időt szán rájuk és figyelmet szentel nekik, egész életük során kiváltságos társadalmi helyzetűnek számítanak. Az életüket fenyegető társadalmi és pszichikai kockázatok jóval alacsonyabbak az átlagos mértéknél.*”

A szerző több fejezetben foglalkozik azzal, amikor zavaró tényező a gyermek. Szülői körben az abortusszal, a családon belüli erőszakkal, a zilált állapotú családokkal, társadalmi szinten a gyermekeket elutasító szemlélettel és annak következményeivel, így a szegénység kockázatával.

Végezetül a kötet írója arra is felhívja a figyelmet, hogy nagyfokú feszültség mutatkozik a vágy és a megvalósítás között. A társadalom sokszor ellentétben áll a családok, így a gyermekek érdekeivel. Sokszor a szülők részéről sem adták a szükséges személyi feltételek. Ennek ellenére megengedhetetlen, hogy „*a töredékes valóság látván elvessük eszményiünket*”, szükséges tudni, hogy mi az optimális, tisztában kell lenni a töredék értékével, s a felelősöknek olyan politikát kell művelniük, amely támogatja a kívánatos helyzet felé mutató folyamatokat. (Ford. Görföl Tibor; *Vigilia*, Budapest, 2011)

ZARÁND KINGA

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

AZ ÉLET FÁJÁNAK ÁGAIN

Évtizedekkel korábban látott neki B. Juhász Erzsébet az akkori kortárs irodalom szociológiai felmérésehez. Figyelmének középpontjában a beilleszkedés zavarainak a 70-es évek irodalmában történt ábrázolása állt. Mondhatjuk: a társadalmi mozgások veszteseinek regényekben, elbeszélésekben való megjelenítése. Ongyilkosok, alkoholisták, széthulló családok, illúziótlan, reménytelen életek, kilátástalan sorsok. Felkeltették a szociológusok figyelmét — gondoljunk például Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy László, Rácz József és mások könyveire, tanulmányaira —, foglalkozott a témával az irodalomtudomány (Veres András és mások), és szemlesütve szembesült a tényekkel a róluk hallgatást tanácsoló politika. B. Juhász Erzsébet Cseh-Szombathy László irányításával vizsgálta a devianciatípusokat, erről írta disszertációját, amely most *Hősök vagy balekok?* címmel az Argumentum újdonsága. Mi indokolja majd negyedszázaddal megírása után a kiadását? Mindezekelőtt az, hogy vészesen időszerű. Szerzője ugyan nem találkozhatott a hajléktalanok lehangoló, élet alatt vegetáló seregével, nem szembesülhetett a társadalom döbbenetes kettészakadásával, a létminimum alá süllyedők kétségbeesett kapkodásával és kiszolgáltatottságával, ám az általa elemzett művek mintha korunk lehangoló jelenségeit előlegeznék: előszavai egy tragikus regénynek.

Emlékezetes, hogy az önpusztító életforma emblematicus figurája Hajnóczy Péter volt. Talán az ő műveiben körvonalazódott a legélesebben, elhithető erővel az a személyiségválság és illúzióit vesztett társadalmi kép, amelyről jobb-rosszabb, de mindenképp hiteles alkotások sora született. Hősök? Balekok? A válaszáért B. Juhász Erzsébet mélyebbre ásva próbált elhatolni a nihil gyökereig. Olyan közegben, amely nem ad céltudatot a társadalomnak, s benne egyedeinek, vagy amelyben ezt a célt bizonytalan, üres szölamokkal helyettesítik, előbb-utóbb a művészetekben is jelentkezik az illúzióvesztés. A „hősök” antihősök lesznek, egyik napról a másikra botladoznak, tartás nélküli bábokká válnak. A hetvenes-nyolcvanas években már nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunizmus, mint cél, elérhetetlen, vérrel és erőszakkal csak elnyomást szentesíthet és igazolhat a hatalom. A társadalmi tiltakozásokat elfojtották, fegyverrel verték le, maradt az egyén számára a deviancia, mint a tiltakozás lehetséges, de mit sem érő formája. Miután a vallásos magatartást, a hit által nyújtott megoldást ugyancsak lehe-

tellenné tették, ebben a korszakban nem születtek Prohászka Ottokárok, akik a székesfehérvári püspök példáját követve a dezilluzionizmussal szembeállva a remény hordozói lehetnek volna. A B. Juhász Erzsébet által elemzett korábrázoló művekben csak felelősségük és küldetésük elől menekülő életet élő gerinctelen figurákkal találkozhatunk. Olyanokkal, akik az élet peremére szorulva akár radikálisan is szakítanak azzal. A lázadás, a szembenállás, a konvenciókkal történő szakítás lehetséges formája volt ez is, csak éppen a társadalom nyitott kérdéseire semmiféle választ sem adott, rombolt, de nem épített.

A közélet jobbításában szerepünket megtalálni nagyon nehéz feladat. Tulajdonképpen ezt a tanulságot kínálja a színész-novellista Csernák Árpád *Két év* című naplója is (Hungarvox). A színész élethivatásának fejlesztését, de megtalálását is különlegesen nehezé teszi, hogy akár alkatától idegen személyiségeket kell megelevenítenie és elhithető erővel ábrázolnia. Vannak nagy színészek, akiknek egész életét betölti eme igény maradéktalan kielégítése, mások viszont máshonnan merítik hozzá az erőt. Csernák Árpád, aki legszebb alkotó éveit a híres kaposvári színházban töltötte — s ahonnan hirtelenjében nyugdíjazták — az utóbbiak közül való, egyensúlyt teremt hivatása és családja között, s ez magyarázza, hogy nehézségeken is átsegítette erkölcsi tartása, amely személyisége gazdagításának záloga. Meglehet, vannak, akik idegenkedve olvassák azokat a bejegyzéseit, amelyek némelyikében szorongva számol be gyermeke betegségről, vagy azokról az eseményekről, amelyek valamennyiünk életében napról napra ismétlődnek, holott épp ezek mutatják, hogy egy közülünk való, nálunk tehetségesebb ember miképp irányítja úgy az életét, hogy az apró tényekből is magasabb életszemlélet és életvitel birtokába jusson. Idézném egy jellemző részletét: „Az utóbbi időben nem olvastam olyat, amit érdemes volna agyamba-szívembe vésní. De emlékeim között akad ilyen. Emlékszem a tavalyi évadra: karambol, lelki és fizikai kórság, rohamok, kórház... és magány, magány, magány... Emlékszem a tehetetlen üres toporgásokra az ismeretlen és gyűlöletessé váló város utcáin... És most egyszerre ez a város kezd széppé lenni!”

Mennyire ismerős érzés! A kis híján depresszióba taszító céltalanság, amelyet egyszerre felvált a szívós önfegyelmel kiküzdött lelki egyensúly, s ennek egyik legfontosabb eleme a megértésből fakadó szeretet! Ez az orvosság, amely elmulaszthatja bajainkat, bánatainkat, és begyógyíthatja sebeinket.

A szépséget, a reményadó harmóniát átsugározni másokra is — ez a művész hivatása, élete ajándéka. Ilyen érzéssel olvashatjuk Simon Érika Kocsis Zoltánnal folytatott beszélgetését (*Zene, zene, zene*; Kairosz Kiadó). A zene a lét megszüpítője, életünk egyik nagy ajándéka, amelyről nehéz beszélni, hiszen az igazán nagy, felemelő alkotások jellemzésére szinte lehetetlen szavakat találni. Talán Pilinszky Jánosnak sikerült azokban a jegyzeteiben, amelyeket Bachról írt. Kocsis Zoltán, aki barátja volt a költőnek, egybekellett feltárja, hogyan találhatunk megtisztulásonkra az igazán értékálló művekben. Mielőtt azonban azt hinnénk, hogy ezekbe a művekbe hatolva elveszíti kapcsolatát a világgal, fel kell lapoznunk azokat a kritikus eszmefuttatásait, amelyekben napjaink oktatásának és kultúrájának sanyarú helyzetét jellemzi.

Lehet-e boldog az a korszak, amelyből kihál az ideálok megmutatásának intézményrendszere és lehetősége? Ezzel a kérdéssel szembesít a kiváló zeneművész, a magyar kultúra nagykövete és védelmezője. Ahogyan a Zeneművészeti Főiskola elszegényedésével, az oktatás nehézségeivel szembesít, az lehangoló. Állítása szerint a társadalom akkor fejlődik, ha vezetői mindent megtesznek az oktatás- és egészségügy zavartalan működéséért. Mit lehet erre mondani? Legfeljebb azt, hogy a gazdaság egyensúlyáért való erőfeszítések közben képtelenség visszaminősíteni a kultúrát, hiszen ilyesformán a gondolkodást, az ideálok felé való törekvés vágyát is elszegényítjük. Minderre olyan valaki hívja fel a figyelmet, aki otthonának tekinti hazáját, és annak becsületét akár külföldi orgánumokban is megvédi. Bizony jó volna, ha mindenki, aki felelősséget érez hazánk ügye iránt, netán küldetése és megbízása adatott ügyei intézésére, szembesülne Kocsis Zoltán gondolataival, netán el is tűnődne, miképp valósíthatná meg némelyiket. „Erről a fórumról aligha üzenhetek az illetékeseknek — mondja —, mégis azt mondom, meg kellene azért nézni, hogy mitől vonnak el pénzt és hogyan osztják el újra, mert itt, ha bármiféle nem értékközpontú diszkrimináció folyik, az bizony jól működő közösségeket, műhelyeket, egyesületeket (nem mondom, hogy verhet szét, hanem) sorvaszthat el.” S ha ennek a sorvadásnak áldozatául esik például a tehetségek kiválasztása és oktatása, nevelése, képzése, nemcsak Kodály álma semmisül meg, de nem születnek Kocsis Zoltánok sem. (Nemcsak mélységei, hanem tanulságai és gondolatának világossága is az év — 2011 — egyik legérdekesebb könyvévé avatja ezt a kötetet.)

Ahogy haladunk az időben, egyre többször gondolunk a múltra. Azokra az eszmékre, ame-

lyek ifjúságunknak értelmet, célt adtak, azokra a nagy személyiségekre, akik példaképeink voltak, azokra a barátainkra, akiket elvett tőlünk az irigy idő, terveinkre, melyeket nem valósítottunk meg, s féltve-óvva visszük értékeinket, amelyeket a jelenben is fontosnak érzünk. Erről a birodalomról szól Lator László emlékezéseinek kötete: *A megmaradt világ* (Európa Könyvkiadó).

Lator László azon felül, hogy kitűnő író, szerencsés is, hiszen bármerre tekintsen is a múltba, mindenütt értékek sejlenek fel emlékezetében. Ezek közé sorolhatjuk azokat a verseit is, amelyekről részletesen ír az egyik ciklusban. Ahogy a zenész otthonára lel Bach vagy Mozart világában, ugyanúgy a költő számára is csodálatos lehetőséget ad a versírás, hiszen egyetlen versébe is elfér a világ, vagy éppen a valóságon túli sejtelme. Hogy rátaláljunk erre a sejtelmeinkben élő, kiteljesedő második világra, ahhoz vezetőre is szükségünk van. Lator Lászlónál avatottabbat nehéz elképzelnünk, hiszen egyformán otthonos a magyar és a világirodalomban, és félelmetes biztonsággal talál rá arra a pontra, amelytől a költő elrugaszkodik a nagy távlatok felé. Mert az igazi lírikus többet akar önmagánál. Babits Mihály is azt panaszkolta, csak ő bír verse hőse lenni, mígnem az *Esti kérdésben* felvetettekre megtalálta az emberileg lehetséges választ, s úgy kuperodott a nagy gazda lábához, mint a kis Ádám az övéhez. Lehet, hogy tévedek, de Lator Lászlónál is a konvenciókkal vívott folytonos küzdelmet érzem a legfontosabbnak, amely épp úgy érzékelhető a múltjában való nyomozásban, mint költészetében, és abban is, ahogy boldogan rálel a világlíra egy-egy maradandó értékére. Ennek az összetett és folytonosan a lényegre törő lírai magatartásnak jellemzéséül Lator László egy fordítói telitalálatát idézném, Oszip Mandelstam *Köd takarja* című nyolc sorát: „Köd takarja már megfoghatatlan, / elmosódó, gyötrő arcodat / Istenem! mondtam, bár nem akartam, / véletlenül számon kiszaladt, // Kirepült mellemből az Isten / neve, mint egy óriás madár. / Ködgomolyba vész előttem minden, / s fészke-háza most lakatlan áll.”

E felé a ház felé igyekszünk egész éltünkben, Nehéz perceinkben, amikor az utat túlságosan meredeknek érezzük, már-már elhisszük, nincs érte a vállalkozás nehézségeit legyőznünk, meglehet, a ház üres. De akik élen állnak, a küldöttek, a művészek továbbot intenek, mert ismerik a célt. Ilyen útmutató írónak vélem Lator Lászlót is.

Az összefogó világnézet széthullása és a hit elbizonytalanodása egyik következményeként mind nagyobb népszerűsége tettek szert a kisebb terjedelmű prózai írások, elsősorban a tárcák. Hazánkban a tárcaírásnak olyan mesterei alkottak,

mint Kosztolányi és Márai. Egy időben kiválóan művelte ezt a műfajt Zek Zoltán, aki méltatlanul szorult az irodalom peremére. Morális töltésű rövidprózával jelentkezett Nagy Gáspár, most gyűjtötte kötetbe ilyen típusú írásait Kósa Csaba (*A megsebzett cédrus*; Hungarovox). A bőséges termésből azért érdemel megkülönböztetett méltánylást, mert a szerző ebben a terjedelemben is fontos morális kérdésekkel szembesít, vesztéseinkre, hiányainkra ébreszt, példaképeket idéz. Ezek inkább perlekednek az új ízlésformákkal, nem az olvasó elbizonytalanítására, hanem megerősítésére törekedtek a maguk idejében, az életvitel felelősségét hangsúlyozva. És nemcsak az írók, hanem azok az egyszerű emberek is, akik elemi kapcsolatban voltak a természettel, nem kiszákmányolni, hanem gazdagítani akarták. Belőlük hiányzott a kétértelműség és a hazudozás, amely mintha polgárjogot nyerne a társadalom és az egyén életében is.

A tárcák között a *Királyi széken* az egyik legérdekesebb. Pannonhalmi látogatását idézi a szerző, azt a szíven ütő pillanatot, ahogy elé tették a Tihanyi Alapítólevelet, amelyben Kazinczy példáját követve megszámolta mind az ötvennyolc magyar szót, amelyek kibuktak a latin tengeréből. „...hangokat hallottam — írja —, illatokat éreztem. Hallottam a birkabőrre rajzoló lúdtoll percegését, éreztem a koromból, vitriolból, ecetből és gubacsból kevert tinta kábító szagát.”

A pillanat, amikor a múltból hirtelen felvillan az érték. A rádöbbenés: ezt is hagyományozni érdemes. Ahogy Kazinczy jegyzetelt „a bibliotéka magas palotájában”. Ahogy Kossuth a Pesti Hírlap első, 1841. januári számában Felsőbüki Nagy Pált idézve írta: „Sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorít...” Hová lett ez az önzetlen hév? Hová a magyar nyelv szépségéért, s vele a gondolkodás tisztaságáért vívott harc messze hangzó, felrázó szózata? „Ünnepeljük a magyar nyelv évét — ezt már Kósa Csaba írja —, de a televíziókban, rádiókban továbbra is nyökögnek, pöszögnek, mekegnek, ööznek, nyööznek. Naponta ezerszer kerékbe török az anyanyelvet.” Pedig ezen a nyelven igazságokat is meg lehet fogalmazni, és ezen szoktunk imádkozni...

B. Juhász Erzsébet említett könyvében több mint hetven író műveit vizsgálta. Hogyan, milyen megközelítéssel lehetséges eligazodni korunk irodalmában? Van-e egyáltalán az értékelésnek bármilyen lehetősége? Alighanem nyugodtan bízhatunk Tarján Tamás ízlésében és útmutatásában. Meggyőződésem és tapasztalatom szerint az újabb irodalom legalaposabb ismerője, emellett pontosan tudja, miről érdemes elemzést, méltatást írnia, s mi az, ami kihullik az idő rostáján. Tanul-

mányait, esszéit és kritikáit *Hegyre szólót* címmel gyűjtötte egybe (Pont Kiadó).

A sokféle költői kísérletet, legyenek akár elismert, jelentős írók, vagy most színre lépők bemutatkozó szavai, elgondolkodtató szempontok alapján állítja a lírai folytonosságba, amelyről bizvást állíthatjuk, hogy e folytonosságban mindig változik. Míg a hatvan-hetvenes évek poétikai megközelítése során polgárjogot nyert a „bartóki modell” fogalma, amely érvényes volt Juhász Ferenc vagy Nagy László és Csoóri Sándor törekvéseinek jellemzésére, s kivált Kiss Ferenc érvényesítette kutatásaiban, mára e fogalom tartalma és jelentése megváltozott, áthatotta József Attila Bartókról megpendített gondolata: disszonanciából születő konzonancia.

A bartóki modell nem egy meghaladott irodalomértelmezés emléke — figyelmeztet Tarján Tamás a kötetbe szemléletét összegző *Nincs főirány* című tanulmányában. „Főirány” valóban nincs. „Ha mégis lírai főzenét hallanánk a félmúltból (a jelenig szólót), s ezt történetesen a bartóki modell kifejezés segítségével írjuk le, akkor sem más, mint amit rögzítünk, mint csönd és dal *diszkonzonanciája*.” Nyilván lesznek, akik vitatják a megálapítást, holott a költészet mindegyik árnyalatára, a költői törekvések legtöbbszörre érvényes. Ha a költészet egészét húros hangszerhez hasonlítjuk, a bartóki modell az egyik lehetséges húrja — bár másként szól, mint néhány évtizede —, de nem az összes. A szonáta csak akkor ad teljes élményt, ha a hangszer mindegyik húrját megszólaltatjuk. Ráadásul olykor-olykor újra is húrozzák.

Az autózvezetőket ma már egy bölcs kis gép könnyíti meg, amelyik elirányítja, megmondja, merre és körülbelül mennyit haladjon, míg céljához érhet. Egy ilyen bölcs támogatóhoz hasonlítanám Tarján Tamást.

RÓNAY LÁSZLÓ

CSÚRÖS MIKLÓS: FÉLMÚLT ÉS JELEN

Rendhagyó pillanat, amelyben az irodalomtörténeti kánon eresztékei lazulni kezdenek: megroppannak a gerendák, és egyszerre más, meghökkenítő értékrend dereng át a legendák fátylán, a legjobbnak hírelt könyvek hosszan sulykolt jegyzékein. Az elhallgatottak felágaskodnak, a szürkek felragyognak — olykor egy egész évszázad vált köpenyt, és az olvasók váratlan szemszögből, tárgyyszerű figyelemmel vesznek szemügyre eladdig közömbös művészi adatokat, érintetlen és érthetetlen életműveket, szellemföldrajzi alaphelyzeteket.

Csűrös Miklós esszégyűjteménye is ilyen lármátlan, de nyomatékos jeladás. Mint könyve elő-

szavában mondja, a magyar irodalomban ritkán adódott olyan időszak, amelyben nagy horderejű öregkori életművek jöhettek volna létre. Íróink zöme a századokban fiatalon, élete virágjában távozott az égi kórusokhoz, és csak a huszadik században gyarapodnak azok az életművek, amelyek hatvan-hetven fölött teljesedtek ki (például Illyés, Rába György vagy Kálnoky László esetében). Rögtön rokonszenvet ébreszt ez az öregkori eszmeköri vonzalom: Csűrös a nagy teljesítmények mérlegelése után még a leszálló ág hozadékait is értékelni tudja. Az írónak ilyenkor — vélhetnénk — már nem kell valakivé válnia, és nem kell következetesnek maradnia. Az öregkori szeszély is teremhet váratlan gyümölcsöket.

A könyv két ciklusra bomlik. Az első (*Idős arcok* című) főleg az öregkori — magyar irodalmi — eszméletformák jegyeit részletezi, mégpedig olyan írók alkotásaiban, akik nemigen álltak az érdeklődés homlokterében (vagy a folytonos elszigetelődés, az ideológiai kirekesztés tetszhalálát éltek hosszú időközön át). Csűrös érdeklődése megkomolyítja tárgyait és elemzett figuráit, egyes lépésekre bontja járásukat — mondhatnám: nem állít elő új igazságokat, de aprólékos munkája közben másneművé, sőt fajsúlyossá teszi anyagait. Feltevései, sejtelmek csak lebegnek az életművek hullámain, mint a bóják: jelzik a mélyvíz kezdetét. Tapintat: talán ez a legjobb szó arra a finom, előítéleteket lágyító szemléletre, amely Csűrös esszéit átítatja. Bámolat, az Arannyal szembeni idegenkedését motiválja, Fülep Lajos és Kodolányi megismerkedését, kapcsolatuk összetett alakzatait felfedi, Nagy László derűtől fázó merevségét részletezi, vagy Kálnoky és Tandori „szerteölelkező” kapcsolatait elemzi. (Égy csodálatos Kálnoky-sorral írása csúcspontján: *Tudom, nem a lélek halhatatlan, csak a halál lélektelen*).

A második ciklus (*Dokumentum és esszé*) jelentős alkotók kapcsolatairól, rokonszenveiről és zűzódásairól írott tanulmányok együttese. Csűrös Miklós a suttogó tények iránti csalhatatlan érzékel, a pályák emelkedése és hanyatlása iránti méltányos együttérzéssel, az utókorban hirtelen meg sokasodó szempontok állandó váltogatásával és a régi kérdések pazar emlékezetben-tartásával építi tudásunkat. Úgy tűnik, iskolapéldáját szolgáltatja annak, hogyan lehet és kell visszatérni lelkiismerettel, teljes körű megfontolással, de büntudat nélkül a régi kérdésekhez. Mesterien igazolja, hogy irodalom- és szellemtörténetünk nagy konfliktusait pártatlanul csak úgy tárgyalhatjuk újra, ha megpróbáljuk újragalmazni minden kortárs igazát, szándékainak legjobb változatát, és felelősségének leghiggadtanban megrajzolt nyomatékait. Szabó Dezsőről kell beszélni? Akkor nemcsak bárbar tudulásait, rabiátus alkatát és egész káros mes-

sianizmusát illik emlegetni, hanem azt is, mennyiben termékenyítette meg a nyugatosokat és Kassákat, a népi írókat, sőt József Attila szemléletét (gondoljunk például a *Hazám* észjárására és stílusfordulataira). Ugyanez a széles alapozású, megfontoltan-tapogatózva haladó szemlélet íratja az Ady és Babits viszonyáról szóló eszmefuttatást, a Csorba Győző és Fodor András barátságát taglaló méltatást, vagy akár a Bágyoni Szabó István naplóregényét bemutató bekezdéseket.

Két vonás az egész kötetet jellemzi, s ezzel zárom. Az egyik: Csűrös Miklós soha nem restelli kibogozni a fenntartások csomóit; csupán az üres beszédűtől fázik. Előnyben részesíti a lecsitult, nyájas és fűszertelen modort, és mindenképpen kerüli a szellemi hetvenkedést, a hamis monumentalitást.

A másik: úgy érezzük, már sokszor megbocsátott azoknak, akikről szelíd lelkesedéssel ír. Világos, hogy rengeteg időt töltött el egyes életművek közelében, és csak fokozatosan teremtette meg önmagában a választott művekkel való azonosulást. Látszik: jelentős életművek sem hirtelen „karmolták meg”, hanem hosszas érzelmi követés, szellemi virrasztás közben kezese dtek hozzá. Megállapításainak kora van, életrajza, gyökerezése. Egy bizonyos: Csűrös Miklós nemigen ugrotta át, aligha kapkodta el saját lehetőségeit. Igazságait talán ez az időszakokat átölelő, horizontális türelem teszi olyan hitelesé.

Kedvenceihez fűződő türelem már-már hűség; hűsége pedig olyan tudással gazdagítja, amelyet semmiféle mélység nem pótolhat. (*Napkút Kiadó, Budapest, 2011*)

BÁTHORI CSABA

RUDOLF SCHNACKENBURG: JÉZUS KRISZTUS SZEMÉLYE A NÉGY EVANGÉLIUM TÜKRÉBEN

Rudolf Schnackenburg (1914–2002) katolikus pap és egzégéta a 20. század egyik legjelentősebb szentírás-kutatója. A különböző egyetemeken tanító német professzor (München, Bamberg, Würzburg) több újszövetségi kommentár és tanulmány szerzője. Jelen munkája 1993-ban jelent meg a Herder Újszövetségi Teológiai Kommentár sorozatban, amely 2010-től a hazai olvasóközönség előtt is elérhető magyar nyelven a L’Harmattan kiadó jóvoltából („Coram Deo sorozat”).

A szerző abból az alaphelyzetből indul ki, hogy a mai embert is igen foglalkoztatja a kérdés: Kicsoda Jézus Krisztus, mit tudhatunk meg az Ő személyéről? Ezért meggyőzően célja, miként az előszóban olvashatjuk, hogy „az olvasó találkozzon az élő, továbbra is élő, a jelenben igényeket támasztó Jézus Krisztussal” (9.). Tehát Rudolf Schnackenburg

nem csupán a biblikus szakemberekhez kíván szólni, hanem minden keresztényhez, akiket meg akar erősíteni hitükben, hogy „Jézus Krisztus a világ üdvözítője és megmentője” (10.).

Ezen cél eléréséhez a német egzegéta, aki elismeri és felhasználja a történet-kritikai módszer eredményeit, s tisztában van egyben annak korlátai is, egy érdekes és ugyanakkor egyszerű eszközt használ fel: azt vizsgálja, hogy a négy evangélium hogyan mutatja be Jézus személyét (lásd a könyv címe). Ugyanis mindegyik evangélista a feltámadás örömhírének fényében, a hit szemével szemléli a názáreti Jézust, és saját teológiai és lelkipásztori szempontjainak megfelelően festi le. Így az evangéliumok Jézus-ábrázolásaiban felfedezhető különbözőségek és hasonlóságok megfigyelése még jobban elmélyítheti az Isten Fiáról alkotott ismereteinket. A szerző elemzéseiben leginkább az evangéliumok végső formájából indul ki (szinkronikus módszer), de ahol szükséges, röviden felvázolja a hagyománytörténeti folyamatokat is (diakronikus módszer).

A könyvet olvasva rádöbbenhetünk Schnackenburg széleskörű Biblia-ismeretére, aki fejtegetéseit számos szentírási idézettel és hivatkozással támasztja alá. A lábjegyzetek száma a laikus olvasó számára sem zavaróan sok, lehetőséget adnak a további elmélyülésre, illetve mutatják a szerző alapos szakirodalom-ismeretét. A különböző perikópákról szóló rövid elemzések és a tematika logikus, világos felvázolása mindenképpen érdeme a műnek. Bár néha egy-egy gondolat ismétlődik, ami olykor talán csökkentheti az olvasó lendületét.

A rövid előszó és kitekintés mellett a könyv hat fejezetre oszlik. Az első fejezet a hit és a történelem kapcsolatát tárgyalja, vagyis hogyan közelíthetjük meg a történeti Jézust és a hit Krisztusát. Schnackenburg leszögezi, hogy a Palesztinában élt Jézus „nem ragadható meg a feltámasztott Krisztus nélkül” (13.). Személye a történelemhez kapcsolódik, de ugyanakkor túl is lépi azt. Igazán tehát hittel lehet megközelíteni Őt, ahogy az evangélisták is teszik.

A második fejezet a Márk evangélium Jézus-ábrázolásával foglalkozik, hiszen ez az általunk ismert legkorábbi evangélium, amelyből a többi evangélista is merít. Így az itt feltáruló Jézus-kép valószínűleg a legelsőek közé tartozik, ami a korabeli keresztények között megfogalmazódott. A szerző miután megvizsgálta Jézus nyilvános tevékenységének márki leírását (például igehirdetés, gyógyítások, ördögűzések, hatalmi tettek, epifániák, a kinszenvedés), Jézus méltóság- és fenségcímeit veszi számba (például Isten Fia, Emberfia, Messiás, a zsidók királya, Dávid fia, az Úr, az erősebb, a próféta). Végezetül Márk

krisztológiájában két pillért fedez fel: Jézus az Isten Fia és az Emberfia.

Ezt követően a német biblikus Máté evangéliumát vizsgálja. Jézus történetének a Márkhoz képest bővebb mátéi keretének bemutatása után az evangéliumban szereplő krisztológiai címet veszi szemügyre (például Isten Fia, Emberfia, Dávid fia), különös tekintettel Máté sajátosságaira: például Jézus Krisztus az ószövetségi jövendölések beteljesítője, aki Isten küldötte.

A negyedik fejezet Lukács alapvető szemléletmódját tárgyalja Jézust illetően (például Jézus, akit Isten a Szentlélek erejében küld, a kegyelem evangéliumának hirdetője, aki elvezet az üdvösségre). Nagyon érdekes a lukácsi jellegzetességek bemutatása, amely Jézust az embert tárja elénk, aki szeretettel és figyelemmel fordul a szegények, a társadalom peremére szorultak, az asszonyok felé, aki mindehhez az erőt az imádságból, az Atyával való bensőséges kapcsolatából meríti.

Ezután János krisztológiáját vizsgálja a szerző. Az evangélium alapvonásainak leírását követően János Krisztus-képét veti össze a szinoptikus evangéliumokéval. Szépen kirajzolódnak így a negyedik evangélista teológiai reflexióinak sajátosságai: Jézus a küldött, aki az Atyával egységben lévő Fiú. Ő a mennyből alászáll és az oda felemelkedő Emberfia, az eszkatologikus Próféta, az Isten Báránya, akinek preegzisztenciáját is hirdeti János.

Az utolsó fejezet érdeme, hogy Schnackenburg a részletes fejtegetések után összegzésképpen lényegre törően megfogalmazza az evangéliumokban kirajzolódó Jézus-képek eltéréseit és hasonlóságait. Megállapítja, hogy az evangélisták a hit szemével, de a történelem talaján maradvá, egységes képet alkotnak Jézus Krisztusról: „Nem a történeti Jézust ábrázoló fényképet készítették, hanem inkább festményt, amely többet és lényegesebbet mond el róla, mint vonásainak hű reprodukciója” (305.).

Véleményem szerint Rudolf Schnackenburg alapos és érdekes könyve valóban hozzájárulhat ahhoz, hogy a ma embere a Szentírást tanulmányozva, nyitottan a Szentlélek vezetésére elmélyültebb kapcsolatba kerüljön Jézus Krisztussal. (Ford. Szegedi Iván; *L'Harmattan*, Budapest, 2010)

NYÚL VIKTOR

HÚSVÉT HANGJAI. HÁROM TAIZÉI FÜZET

Három taizéi testvérnek a Szent Három Nap témájához fűzött biblikus katekéziséből összeállított kötetet adott közre a Bencés Kiadó, saját lelkeségi sorozatának újabb kiadványaként. Egyikük, az amerikai John testvér neve eddig sem lehetett is-

meretlen a magyar olvasóközönség számára, hiszen több könyve is megjelent már magyar fordításban, s a taizéi testvérek között is az egyik legismertebb kortárs biblikus teológusnak számít. A kötetben szereplő társai, Pierre-Yves és Luc testvér szintén közismert személyek a közösségen belül, aktív szerepet vállalva a bizalom zárandókútjaiként ismertté vált vitáltalálkozók szervezésében és kommunikációjában.

A 14 eddig megjelent taizéi füzet közül háromból kiadott rövidke kötet egyetlen témához kapcsolva igyekszik bepillantást engedni a taizéi közösség spirituális hagyományába. A kereszt teológiájának és a Feltámadás titkának szerves egységben végigvezetett elmélkedése a három önálló szerző mögött egy jól körvonalazott, összefüggő lelkeségbe nyújt bevezetést. A témák (kereszt, bűn, áldozat, halál, megszabadulás) közérthető teológiai vizsgálata klasszikus módszertani elemekkel, így például némi etimológiával, teológiai asszociációval, szentírasi párhuzamokkal igyekszik belsővé tenni a húsvéti események titkához társítható kérdéseket vagy épp paradoxnak ható emberi élethelyzeteket. Ennek megfelelően kerülnek előtérbe mindhárom szerző esetében a taizéi lelkeség kulcsfogalmai, mint a szolidaritás, az egység, a bizalom, az önzetlenség, a szemlélődés. Az első két elmélkedés részben biblikus alapú, részben személyiség-centrikus témavezetése után Luc testvér a Három nap fontosabb szereplőinek megszövegéből vizsgálja meg a történéseket, monológokba foglalva a jézusi sorshoz való hozzáállást, a hit lehetőségét, vagy épp a hit akadályát. Lényegében mindhárom elmélkedés paradoxonokat akar feloldani. A kereszt kettős értelme, mint a megalázás, a kudarc és a megdicsőülés, a megszüntetés eszköze, vagy a bűn és a bűntől való megszabadítás jelképe a monológokban olvasmányosan közérthetővé teszi számos, egymástól gyökeresen eltérő nézőpontból a látszat mögé tekintő ember megvilágosodását, illetőleg a belátás hiányát. A csúcspont pedig az Atyaisten értelmező, vigasztaló, támogató vallomásaként a Jób könyve végén található isteni feloldásra emlékeztet.

A taizéi füzetek lényege saját meghatározásuk szerint a hit forrásaihoz vezetni a keresztényeket, elsősorban a fiatalokat, reflektálva az élet modern és súlyos kérdéseire. Hermeneutikai köre egy eleve adott spirituális hagyomány, amelynek belső terébe kell érkezni ahhoz, hogy valaki értse a válaszok és utalások jelentését, hogy megélje a kiváltható hatást. A képviselt spiritualitás korszikos jelentősége mellett ez adja a látszólagos nehézséget is. Taizé ihletettsége nem a szavak és meglátások, a világosan megfogalmazott önálló

üzenetek, egyfajta közérthető és „populáris” teológia közvetítésében áll, amely bárhol, bármilyen körülmények közt értelmezhető, hanem egy történelmileg kiforrott jelenségben, a béke és a kiengesztelődés megélésében, egy misztikus jellegű globalizációban. Taizé valóságával előbb kell találkozni, mint a füzetek gondolatvilágával. Mert ezek a gondolatok a kívülálló ember számára könnyen találhatnak elutasításra, s hatnak szép, de kissé naivan világidegen, meggyőzésre alkalmatlan levezetéseknek. Pierre-Yves testvér témakifejtése nem az oksági logika ráolvasó technikáját alkalmazza, amellyel a politikai média nap mint nap körülveszi az embert, és Luc testvér monológjaiban sem szabad irodalmi értékű, pszichoanalitikus mélységekbe ágyazott karakterrajzokat keresni. Mindegyik elmélkedésben Taizé esztétikája és szimbolizmusa tükröződik. Mert Taizé elsősorban egy hely, egy „axis mundi”, a világ egy új szakrális pontja, valami közvetlenül megélhető audiovizuális tapasztalat a Krisztushívők közösségében, a modern hierophánia nemes formája, és számtalan vallási élményt kereső fiatal találkozása a közös keresztény hagyománnyal egy zárandokfaluban, amely hangulatával képes évről-évre betörni a metropoliszokba is, de igazi valóságát mégis önmagában mutatja fel, a központban, egy kis burgundiai településen. Taizé teológiai esztétikájában nem létezik racionális elvontság. Üzenetét ugyanaz a szépség jellemzi, mely leválaszthatatlan rítusának, oratóriumai térrendezésének, a színek és fények tudatos alkalmazásának és meditatív dallamvilágának hatásától. Taizé jelensége felbonthatatlan, csak együtt érvényesül. Ennek megfelelően a három testvér katekézise sem tipikus anyegnyi gondolatmenet, nem a szerzői eredetiség minősíti, inkább hiteles képvisellete és példája egy egész világot átfogó felismerésnek, amely több mint fél évszázada biztos bázison áll és a világháborúk utáni nemzedékek számára hidat jelent a kereszténység önazonosságának régi és új formái között felekezeti határokat meghaladva.

Somorjai Gabi gondos fordítása stilisztikai hűséggel adja vissza a szerzők nyelvének és gondolatszerkesztésének egyszerűségét, változatlan formában hat belőle az eredeti lelkeség. Kellemesen olvasmányos, mindazonáltal pontosan érzékelteti az elmélkedések célját: nem az értelmet, hanem a szívet akarja meggyőzni, teológiai síkon is megerősítve egy mustármagnyi kezdeményezésből időközben terebélyes növénné lett spirituális tapasztalat értékeit. (Ford. Somorjai Gabi; *Bencés Kiadó*, Pannonhalma, 2011)

LISZKAI TAMÁS

ALFONSO AGUILAR: EGY PÁPA ARCAI

„(A)z összes fényképen a szemek maradtak leginkább változatlanok; mindent egyetlen folyamatban egyesítettek, egyre több jellemvonást ötvözve magukban; ezekben nyugszik a lélek azonossága” — írja Karol Wojtyła *Az Atyaság titka* című darabjában. Alfonso Aguilar *Egy pápa arcai* című munkája éppen a jellemvonásokat ötvöző, a lélek azonosságát bizonyító szemekre fókuszál. A kötet lapjai a Szent-
atya tiszta, szürkésbarna, rendkívül beszédes tekintetének nyomát őrzik. A szemekét, amelyek felragyogtak, ha kisgyermek volt a közelükben, könnyel teltek, ha súlyos beteget láttak, amelyek irgalommal néztek a bűnösökre és boldogsággal a családra. Aguilar atya egy fotókkal és karcolatokkal teli galériába hívja olvasóját, ahova lelki pillanatképeket és spirituális premier plánokat aggatott. Ahogy lapozgatjuk ezt a fotókból — Arturo Mari, pápai fényképész felvételei — és szöveggé gyúrt emlékdarabokból összeálló albumot, mi magunk is találkozhatunk II. János Pál tekintetével, megismerkedhetünk szavaival, gondolataival, egyéniségével, tanításával.

Aguilar könyve nem egyszerű biográfia, noha számos más mellett ebből a műfajból is merít. Kaleidoszkópszerű kompiláció inkább, melyben bepillantást nyerünk II. János Pál mindennapjaiba. Jól kiválasztott passzusok méltatják pasztorációs, egyháztanítói tevékenységét, de olvashatunk részleteket szentbeszédeiből, róla készült újságcikkek-ből és korábban megjelent könyvekből is. Életrajz helyett talán helyénvalóbb volna „életszentség-kötetnek” nevezni. Egy kissrácé méghozzá, akit Loleknek hívtak, s aki hamar elveszítette szüleit, aztán a világháború idején nyelvtudásának köszönhetően úszta csak meg a deportálást. Aki kispapként kitanulta Rómát, akinek sosem volt bankkártyája, és püspökként is régi, egyszerű reverendát viselt. Aki első főpapi miséjét a Fekete Madonna előtt celebrálta, pápáként pedig szüntelenül a keresztények egészségéért tevékenykedő, fáradhatatlan misszionáriusnak bizonyult. Akinek utolsó, nyilvánosság előtt elhangzott szava egy hosszú, rekedt suttogás volt. Aki életével példát adott és megmozgatta a világot.

Aguilar azt tanácsolja a bevezetőben, hogy olvassuk a könyvet úgy, mintha családi fénykép-albumot lapozgatnánk. A lassan, meg-megállva ízeletgetett „pillanatképek” csodás gyógyulásokról, elmélyült imákról, vidám találkozásokról, zord szenvedésről, megpróbáltatásokról mesélnek. Megelevenedik előttünk a fiatal svájci gárdista, akinek megváltoztatta az életét a pápával való találkozás, egy lengyel fiú, aki elkérte II. János Pál rózsafüzérért, egy körözött szicíliai

maffiózó, aki a pápa beszédének hatására adta fel magát, látunk magas rangú diplomatacsaládot és magatehetetlen idős asszonyt. Együtt zarándokolunk a Mária-kegyhelyekre, együtt búcsúztatjuk ég felé fordított tükrökkel a Mexikóból távozó pápát, együtt szorul össze a szívünk, amikor eldördülnek Mehmet Ali Ağa lövései, együtt imádkozunk a haldokló Szentatyáért a Szent Péter téren összegyűlt százezrekkel. Közlebb kerülünk az emberhez, aki átvezette az emberiséget a harmadik évezredbe.

A fókusz azonban mégsem mindig tiszta, olykor túl élesek a kontrasztok. A szerkesztő tekintete kapkodóvá válik néhol, ráadásul az idézetek szedése sem könnyíti meg a befogadó dolgát. A sorkizárt szövegtestbe olykor középre igazítva, itt-ott dőlten nyomva, másutt meg a szövegbe illesztve kerülnek az idézett passzusok. A könyv szerkezete is ágbogas. Hét fejezetben tizennyolc elbeszél „pillanatképet” tartalmaz, a fejezetek pedig Arturo Mari fotóival zárulnak — olykor igen ügyetlen képaláírásokkal ellátva. Alfonso Aguilar könyve azonban a — sajnos zömmel a magyar kiadásból következő — apróbb hibáival együtt is fontos szöveg. Olvasandó, már-már olyan, mint egy olvasó. A pápához közel állók szemével láttatott krónika, anekdotafüzér, életregény, s tán modern hagiográfia is.

Tizennyolc kép. Kevesebb, mint egy tekercsre való. Hogy is lehetne elegendő egy papi életrajz-mény, az egyik legnagyobb pápai életmű bemutatására? Felvillanthatja azonban a megingathatatlan hit, az áradó szeretet és a sosem múló remény isteni kegyelméből táplálkozó embert. Az embert, akit kissrácéknak Loleknek hívtak, aztán Wojtyła érsek lett, majd II. János Pál pápa. Öröksége velünk él, életszentsége táplál minket. Engedjük hát, hogy ránk mosolyogjon, szemünkbe nézzen. Olvassuk gesztusait, hallgassuk bölcs, halk tanítását. Forgassuk Aguilar fotóalbumát és ismerjük meg az embert, aki pápa lett. (*Heti Válasz Kiadó*, Budapest, 2011)

VASS NORBERT

ZÁSZKALICZKY PÉTER (SZERK.): OLTALOM A ZIVATARBAN Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten

A némiképp patetikus árnyalatú cím mögött a megalapításának 200. évfordulóját ünneplő pesti evangélikus egyházközség korántsem csak emelkedett pillanatokból álló történetét földolgozó monográfia rejlik. A kötet három történész-szerzője, Böröcz Enikő, Matus László és Zászkaliczky Péter nem kisebb munkára vállalkozott, mint hogy egymásnak adva a szót kísérletet tegyen

arra, hogy megírja a pesti evangélikusok 1787 és 1900 közötti fejlődését, és egységes szerkezetű kötetben bocsássa az olvasók elé. A homogenitásra törekvő szerzői és szerkesztői igyekezet már önmagában is rokonszenves vonása a kötetnek, még ha megvalósulása időnként kívánnivalókat hagy is maga után. Az időrend követése a kötet kohéziós erejét növeli, míg a kutatói módszerek eltérő volta, az egyes fejezetek más-más szerkezete, vagy eltérő szakmai mélysége inkább ennek ellenében ható tényezőnek számít. Az egyes szerzők szándéka is a kötet széttartó jellegét erősíti: a 19. századi magyarországi történeti diskurzusba való egyértelmű bekapcsolódás szándéka jellemzi minden esetben Matus tanulmányait, míg Böröcz és Zászkaliczky írásaiban időnként hangsúlyosabb helyet kap a gyülekezeti elvárásoknak való megfelelés. Hasonló törésvonal figyelhető meg az igényes szakmai közönségnek írott részek és a már ismert történeti tényeknek az inkább ismeretterjesztő szintű előadásmódja között is (amely a recenzens részéről nem jelent kísérletet a kétfajta metódus és stílus közötti alá- és fölérendeltségi viszonyok megrajzolására, csupán egymáshoz való szervesülésük kétése eredményét állapítja meg).

A kötet kifejezett érdeme, hogy a szerzők kivétel nélkül törekedtek arra, hogy a gyülekezet történetét különféle kontextusokban helyezték el. Az első tágabb kört a gyülekezet és a főváros viszonya jelenti, amely Pest-Buda történetének számos fejezetéhez nyújt érdekes adalékot: ilyen például az egyházközség elvitathatatlanul komoly hozzájárulása az 1838-as árvíz sújtotta lakosság megsegítéséhez, amely komoly erkölcsi tőkét eredményezett a pesti evangélikusoknak. Hasonlóképpen nem elhanyagolható az a társadalom fontos rétegeit elérő evangélikus kapcsolatrendszer sem, amelybe a magyar történelem olyan alakjai tartoztak bele, mint Mária Dorottya nádorné, a Prónay- és a Zay-család, valamint Kossuth Lajos.

A kötet egyik különlegessége, hogy az eddig nyelvi és politikai okokból a magyar tudományosság részéről elhanyagolt terület, a szlovák ajkú hívek története is a gyülekezet történetének részeként jelenik meg, s ezáltal egyértelműen és vitathatatlanul visszatér a magyarországi történetírásba. Matus László kiváló szlovák nyelvtudásának és önállóan végzett levéltári föltárásainak

eredményeként emblematikus értékű narrációval gazdagította a 19. századi nemzetiségi küzdelmek történetét. A pesti evangélikus egyház német, szlovák és magyar gyülekezetének kezdeti együttélése, a nyelvi és nemzetiségi hovatartozás miatt fölborult egyensúlya, végleges szétválása, majd a német és a szlovák gyülekezet fokozatos asszimilációja modellértékű a magyarországi nemzetiségi viszonyok 19. századi történetében. A szlovák gyülekezet emblematikus alakja Ján Kollár, aki biblikus cseh nyelven alkotta meg a *Szlávia leánya* című költői művét. Hatása fölbecsülhetetlen a közép- és kelet-európai szláv nemzeti irodalmak kialakulására. Matus forrásokra támaszkodó tanulmányai kifejezetten újragondolásra sarkallják azokat a 21. századi kutatókat, akik a cseh, szlovák vagy magyar nemzeti romantika mitikus alapjait vizsgálják. Nem utolsósorban ennek a kutatói magatartás módnak az eredménye az is, hogy Kollárról lekerülhetett a magyar nemzeti törekvéseket gátló pánszláv bujtogató köpönyege, és az újkori nacionalizmusok kontextusában értelmeződik pesti tevékenysége.

Hasonlóan értékesek azok az oldalak, melyek a német és a magyar gyülekezet jeles lelkészeinek tevékenységét ismertetik. Ezek gyakorta rokonszenves lelkészi portrék (Molnár János, Langh Mihály), de Székács József esetében egy olyan egyházférfi és politikus arcképe is kibontakozik, akinek személye megkerülhetetlen a Berzsenyivel, az 1838-as pesti árvízzel vagy a pátensharccal foglalkozó történeti kutatásokat folytatók számára.

Az evangélikus egyház magyarországi történetéből eredeztethető a kötetnek az a katolikus szempontból némiképpen szokatlan perspektívája, amely az egyházközség anyagi viszonyaira fókuszálva mutatja be a klerikusok és világiak kapcsolatrendszerét, enged bepillantást a gyülekezet és az aktuális politikai hatalom viszonyába, s megvilágítja a vallási közösség álláspontját a művelődéssel és iskolázatással kapcsolatban. Ez a perspektíva jelent némiképpen támpontot arra vonatkozólag, hogy az adott korszakokban milyen anyagi, szervezeti és politikai kihívásoknak kellett megfelelnie az evangélikus testvéregyháznak. (*Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség*, Budapest, 2011)

KISS SZEMÁN RÓBERT

SOMMAIRE*In memoriam János Pilinszky (1921–1981)*

- JÁNOS PILINSZKY: A propos d'une photo de Demeter Balla
 PÉTER KOVÁCS: Mes souvenirs sur mon oncle
 TERI SZÜCS: Le souvenir de l'Holocauste dans trois poèmes de Pilinszky
 ZOLTÁN MÓSER: János Pilinszky et Georges Bernanos
 GYÖRGY ERDÉLYI: Rencontres avec János Pilinszky
 ■ Entretien avec Szilárd Rubin, écrivain
 ■ Lettres de Sándor Sík, Gábor Thurzó et d'autres à János Pilinszky
 ■ Poèmes de Lili Dobai, János Pilinszky et Dezső Tandori
 ZSUZSA TAKÁCS: Pages de journal

INHALT*In memoriam János Pilinszky (1921–1981)*

- JÁNOS PILINSZKY: An den Rand des Lichtbildes von Demeter Balla
 PÉTER KOVÁCS: Erinnerung an meinen Onkel
 TERI SZÜCS: Die Erinnerung an den Holocaust in drei Gedichten von Pilinszky
 ZOLTÁN MÓSER: János Pilinszky und Georges Bernanos
 GYÖRGY ERDÉLYI: Begegnungen mit János Pilinszky
 ■ Gespräch mit dem Schriftsteller Szilárd Rubin
 ■ Briefe an János Pilinszky von Sándor Sík, Gábor Thurzó und anderen
 ■ Gedichte von Lili Dobai, János Pilinszky und Dezső Tandori
 ZSUZSA TAKÁCS: Tagebucheinträge

CONTENTS*In memoriam János Pilinszky (1921–1981)*

- JÁNOS PILINSZKY: Remarks to the Photo of Demeter Balla
 PÉTER KOVÁCS: Remembering my Uncle
 TERI SZÜCS: The Memory of the Holocaust in Three Poems by Pilinszky
 ZOLTÁN MÓSER: János Pilinszky and Georges Bernanos
 GYÖRGY ERDÉLYI: Meeting János Pilinszky
 ■ Interview with Szilárd Rubin, Writer
 ■ Letters by Sándor Sík, Gábor Thurzó and Others to János Pilinszky
 ■ Poems by Lili Dobai, János Pilinszky and Dezső Tandori
 ZSUZSA TAKÁCS: Diary Notes

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2011. évre 4.800,- Ft, fél évre 2.400,- Ft, negyed évre 1.200,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 15.000,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 480 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■
CSÚRÖS MIKLÓS
RUDOLF
SCHNACKENBURG

Hónapról hónapra
Félmúlt és jelen

■
ALFONSO AGUILAR
ZÁSZKALICZKY PÉTER
(SZERK.)

Jézus Krisztus személye
a négy evangélium tükrében
Húsvét hangjai. Három taizéi füzet
Egy pápa arcai

Oltalom a zivatarban. Gyülekezet
a világvárossá fejlődő Budapesten

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Báthori Csaba, Kiss Szemán Róbert,
Liszikai Tamás, Nyúl Viktor,
Rónay László és Vass Norbert

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia karácsonyi körkérdése
- Vallás és természettudomány
- A test teológiája
- Diósi Dávid, Féja Endre,
Ijjas Anna, Mezei Balázs,
Török Csaba és Székely János tanulmánya
- Thom Gunn, Halmai Tamás,
Makkos Péter és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 11011